

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

S. Ondrejovič, Henrich Bartek – známy i neznámy ■ J. Dolník, Aktuálne implicitné otázky Henricha Barteka ■ E. Kralčák, Henrich Bartek a kontinuita teórie spisovného jazyka v 30. rokoch 20. storočia ■ J. Kačala, Slovenský jazykovedec v exile. Zahraničné dielo Henricha Bartka (1907 – 1986) ■ M. Majtán, Henrich Bartek a najstaršie dejiny slovenčiny ■ P. Žigo, Konfliktnosť kodifikačných snáh Henricha Bartka ■ I. Ripka, Henrich Bartek a topografické názvy ■ A. Zelenková, Henrich Bartek v diskusii o slovenskej prozódii

ROZLIČNOSTI

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Katarína Kálmánová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Mi-
roslav Dudok, Ján Findra, Katarína Kálmánová,
Lubomír Kralčák, Milan Majtán, Jozef Mlacek,
Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ján Sabol,
Daniela Slančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

S. Ondrejovič, Henrich Bartek – známy i neznámy	129
J. Dolník, Aktuálne implicitné otázky Henricha Barteka	134
E. Kralčák, Henrich Bartek a kontinuita teórie spisovného jazyka v 30. rokoch 20. storočia	139
J. Kačala, Slovenský jazykovedec v exile. Zahraničné dielo Henricha Bartka (1907 – 1986)	150
M. Majtán, Henrich Bartek a najstaršie dejiny slovenčiny..	161
P. Žigo, Konfliktnosť kodifikačných snáh Henricha Bartka	166
I. Ríпка, Henrich Bartek a topografické názvy	174
A. Zelenková, Henrich Bartek v diskusii o slovenskej prozódii	182

ROZLIČNOSTI

<i>Ten alebo to Middlesbrough?</i> M. Ološtiak	191
--	-----

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergetický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu *katarina.kalmanova@juls.savba.sk*. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.
9. Literatúru uvádzať takto:
  - a) knižná publikácia:

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 2000. 998 s.
  - b) štúdia v zborníku:

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: *Studia Academica Slovaca*. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.
  - c) článok v časopise:

HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovíes ísť a chodiť. In: *Slovenská reč*, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Prosíme autorov, aby s príspevkami posielali aj údaje potrebné na vyplatenie honoráru: rodné číslo, adresu trvalého bydliska, resp. aj číslo bankového účtu.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 72, 2007. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Katarína Kálmánová. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk.

Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2007

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK
72 – 2007

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 72 – 2007
ČÍSLO 3

27. marca 2007 sa v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV na Panskej ulici konal vedecký seminár venovaný 100. výročiu narodenia Henricha Barteka, ktorý usporiadala Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Na podujatí odznelo 11 referátov, 8 z nich na tomto mieste odtlačáme. Slovenská reč je časopisom, ktorého prvé ročníky redakčne pripravoval sám Henrich Bartek, je preto osobitne príhodné, že sa práve tu ocitajú aj dnešné jubilejno-odborné články o ňom a jeho dobe. Účastníci seminára si na tejto akcii mohli pozrieť aj dobové fotografie s Henrichom Bartekom z čias jeho pôsobenia ako referenta Jazykového odboru Matice slovenskej, ako aj fotografie z jeho posledného sídla v bavorskom kláštore Niederaltaich, ktoré urobil S. Ondrejovič.

Slavomír Ondrejovič

HENRICH BARTEK – ZNÁMY I NEZNÁMY

ONDREJOVIČ, S.: Henrich Bartek – Known and Unknown. Slovenská reč, 72, 2007, No. 3, pp. 129 – 133. (Bratislava)

This paper was presented as an opening reading at the colloquium devoted to the 100th anniversary of Henrich Bartek, one of the greatest Slovak linguistics authorities of the thirties and forties in the 20th century. After his emigration from Czechoslovakia in 1945, the life and work of Henrich Bartek became unknown to the Slovak linguistic circles. Nowadays the knowledge of Bartek's work made remarkable progress, but there are still topics worth to explore. The author of this reading focused his attention to some Bartek's controversy views of Slovak language and he confronts them with some views of the contemporary Slovak linguists.

Henrich Bartek sa narodil pred sto rokmi, presnejšie pred 100 rokmi a dvoma dňami – 25. marca 1907 v Žiline. Vo svojom čase, v 30. a 40. rokoch 20. storočia patril medzi veľké (či mohli by sme povedať najväčšie) authority v slovenskej jazykovede, po čom nasledovalo obdobie zabúdania, ostrakizácie i znevažovania Henricha Barteka. Po odchode do emigrácie v roku 1945 sa o jeho osude a vedeckej čin-

nosti dokonca aj v oficiálnych lingvistických kruhoch vedelo veľmi málo, takmer nič. Svedčí o tom i fakt, že aj v encyklopedických heslách sa o Henrichovi Bartekovi pre nedostatok informácií fabulovalo. Jedna z encyklopédií (po ktorej to opakovali aj iní) ho pochovala už o 12 rokov skôr, než prišiel jeho čas, pričom autor tohto hesla nepredpovedal dobre ani miesto skonu, resp. posledného odpočinku Henricha Barteka. Dnes sme v poznaní života a diela tejto významnej osobnosti a výrazného predstaviteľa slovenskej jazykovedy druhej a tretej tretiny 20. storočia dosť postúpili. Ako prví sa dielu Henricha Barteka po Eugenovi Jónovi venovali okrem exilových autorov Štefan Švagrovský a Pavol Žigo, po nich aj viacerí ďalší, napr. Ján Kačala (podrobnejšie porov. Ondrejovič, 2001, s. 89 – 90). Na vedeckej konferencii s názvom *Slovenská reč 1932 – 2002*, ktorá sa konala v septembri roku 2002 pri príležitosti 70. výročia založenia tohto najstaršieho slovenského jazykovedného časopisu, sa meno Henricha Barteka vyslovovalo určite najčastejšie a najviac účastníkov konferencie sa sústredilo práve na jeho činnosť v tejto jazykovednej revue. Bola publikovaná aj bibliografia prác Henricha Barteka i prác o ňom (Ondrejovič, 2001, s. 66 – 90), v ktorej dnes treba doplniť o ďalšie položky najmä druhú rubriku, t. j. práce o ňom. Ja sám som v r. 1994 podnikol aj výskumnú cestu po stopách tohto význačného slovenského jazykovedca, ktorú som opísal v cestopisnej črte *Za Henrichom Bartekom na návšteve u benediktínov* (knižne vyšla v publikácii *Sedem a pol. Zápisky z tzv. vedeckej turistiky*, Ondrejovič, 2006). Výsledkom tejto návštevy bolo aj prevzatie Bartekovej knižnej a korešpondenčnej pozostalosti, ktorá po ňom v kláštore Niederaltaich ostala. V rukopise mám pripravenú štúdiu *Z korešpondencie a kníh Henricha Barteka*, ktorú som ešte nepublikoval, lebo sa mi zatiaľ nepodarilo identifikovať všetky mená, ktoré sa v listoch a v poznámkach na stránkach kníh spomínajú. Nie je však vylúčené, že sa v štúdiu budem zaoberať len knihami Henricha Barteka, lebo jeho korešpondencia je príliš osobná a zväčša sa netýka jazykovedných otázok a problémov.

Predpokladám, že sa všetci zhodneme na tom, že miesto Henricha Barteka v dejinách slovenskej jazykovedy je významné a že tento autor patrí bez sporu do panteónu slovenských jazykovedných hviezd. Ako ukazuje aj program tohto podujatia, organizátorom sa podarilo osloviť väčší počet autorov, ktorí sú prisľubom, že naše poznanie diela Henricha Barteka sa aj po dnešku ešte prehľbí a že sa prehľbí aj poznanie dobového rámca, v ktorom Henrich Bartek tvoril i bojoval svoj ľudský a profesionálny zápas o tvár slovenského národného a spisovného jazyka.

Ako som už naznačil v spomínanej reportážnej črte venovanej Henrichovi Bartekovi, tento autor ma zaujal – okrem iného a možno predovšetkým – svojou mnohorozmernosťou i kontroverznosťou. Pritom nie je jediný, komu sa v dejinách slovenskej jazykovedy pripisuje vyhranená či dokonca vyhrotená kontroverznosť. Ja sám som nedávno v článku o Martinovi Hattalovi konštatoval (Ondrejovič, 2003),

že tento autor patrí medzi najkontroverznejších slovenských jazykovedcov. Na seminári, ktorý sa konal v Jazykovednom ústave na tomto mieste iba nedávno, to isté sformulovali viacerí o Samovi Czamblovi. A v čom je kontroverzný (a teda o to zaujímavejší) Henrich Bartek?

Základný rozpor osobnosti Henricha Barteka možno vidieť v tom, že bol purista (uvádzam to bez akýchkoľvek negatívnych konotácií), bol dokonca hlavou všetkých puristov 30. a polovice 40. rokov 20. storočia na Slovensku. Treba však k tomu dodať, že svojich súkmeňovcov Henrich Bartek prevyšoval práve o spomínanú hlavu. To na jednej strane. Na druhej strane sa zaslúžil o poznanie slovenského jazyka aj tým, že prekračoval úzke rámce puristického videnia jazyka, že neraz pretrhol sieť, ktorou puristi jazyk obtáčajú. Oplatilo sa vstúpiť s ním aj do funkčnej diskusie. Zohral pritom pozitívnu úlohu nielen v zápasoch o podobu novodobých pravidiel slovenského pravopisu a bol nielen zakladateľom a redaktorom prvých ročníkov časopisu Slovenská reč, ale prispel aj k historickým i synchronným výkladom fungovania nášho jazyka, priniesol zaujímavé (aj keď možno nie vždy prijateľné) ortoepické, prozodické, terminologické a toponomastické interpretácie špecifik slovenčiny. Slovenské jazykovedné myslenie obohatil aj tým, že bol vydavateľom významných diel našej minulosti (najmä prác Antona Bernoláka a Ľudovíta Štúra), ale stál aj pri vydávaní publikácie *Nomina anatomica* J. Ledényiho-Ladzianskeho, pri *Slovenskom frazeologickom slovníku* Petra Tvrdeho či pri *Slovníku cudzích slov a výrazov* Jozefa Prídavka.

Asi niet pochyb, že Henrich Bartek časopis Slovenská reč viedol v puristickom duchu (porov. aj rubriku Puristické drobnosti, kde nájdeme jeho *mrazivo*, ktoré odporúčal namiesto zmrzliny, *počúvadlo* namiesto *slúchadla*, *zem* namiesto *pôdy*, jeho *protirevolúciu*, *archeolóčku* i *filolóčku*), no sám hovoril (už v 1. ročníku čas. Slovenská reč) aj o „horlivých opravovateľoch slovenčiny“, o „prílišnom purizme“, o „neschopnosti rozlíšiť odtienky rečové“. A on sám do Slovenskej reči objednal napr. štrukturalistické články Ľudovíta Nováka a publikoval aj *Tézy pražského lingvistického krúžku* o kultúre spisovnej reči, o ktorých tvrdil, že sa „u nás už dávno uplatňujú, no nie vždy dosť dôsledne“. Asi sa však nedá tak jednoducho spojiť puristický prístup s funkčným štrukturalizmom. I pre H. Barteka boli tieto tézy zároveň „priširoké“, lebo, ako hovoril, „v ich mene sa obraňujú germanizmy v češtine“. Aj Ľudovít Novák Bartekov pokus o spojenie štrukturalistických a pozitivistických výkladov hodnotil ako istý eklekticismus. H. Bartek v inom článku *O správnosti jazykovej* nabádal slovenských jazykovedcov, aby sa približovali k stanovisku pražského lingvistického krúžku, sám však svoj výklad neraz rozvíjal predovšetkým na základe kategórií, ako je jazykový cit, dobrý autor, ľudová reč.

Uvedme ešte niekoľko zaujímavých formulácií, ktorými sa H. Bartek odpútal od vtedajších tradičných výkladov slovenskej jazykovedy: „Aj pri rytmičkom

zákone išla spisovná norma svojou cestou a nekryje sa celkom zo strednou slovenčinou... nesmieme požadovať prílišné postredoslovenčenie spisovnej slovenčiny v tých veciach, v ktorých je ona už ustálená“ (Bartek, 1933/34a).

V štúdiu *Bohatstvo slovenčiny* (1933/34b) sa vyjadruje k vtedajším hlasom o úpadku a skaze nášho jazyka reagujúc, ako on hovorí, na „bedákanie bojkov nad pokazenosťou dnešnej slovenčiny“. Jeho formulácia je tu jasná: „V skutočnosti stav spisovnej reči slovenskej nie je vôbec taký zlý“. Dokonca predpovedá, že slovenčinu čaká „utešený vývin do budúcnosti“. Nečítame tu teda celkom nič o poklesnutom, havarijnom či katastrofálnom stave nášho jazyka, ktorý sa bude stále prehĺbovať, ak doň nezasiahneme napríklad novelou zákona o štátnom jazyku, lebo len tak ho môžeme pozdvihnúť na zodpovedajúcu úroveň. Tak to zaznelo viackrát na nedávnom rokovaní Ústrednej jazykovej rady na Ministerstve kultúry SR (v roku 2007!). Ako keby niektorí členovia novovymenovanej rady sa takto vlastne vrátili do čias pred Henricha Barteka a nadväzovali na predbartekovský diskurz.

Niet pochyb, že najmenej prebádanou časťou diela Henricha Barteka sú práce, ktoré vyšli v zahraničí, v emigrácii. Je preto dobre, že viaceré ohlásené vystúpenia na našom seminári sa budú týkať práve tejto problematiky. Osobitnú pozornosť by si vyžadovali najmä jeho „emigrantské“ štúdie. Niektoré fakty z účinkovania Henricha Barteka v tomto období som uviedol v spomínanej štúdiu v časopise *Slovenská reč* z r. 2001. Viac vecí k téme možno nájsť v jeho súkromnej korešpondencii z emigrantského obdobia, ktorú som odovzdal do archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine.

O Henrichovi Bartekovi určite platí to, čo na margo slovenských puristov uviedol vo svojom povestnom predslove k časopisu *Slovo a tvar* v r. 1947 Eugen Pauliny: „... nie je možné, ani spravodlivé paušálne zavrhnúť úsilie a prácu puristov, ktorí vyvíjali svoju činnosť v oblasti slovenského jazyka spisovného hlavne v rokoch 1931 – 1938... Najmä ich zásluhou... ustálili sa výkyvy v hláskoslovnej a gramatickej norme spisovnej slovenčiny, v mnohom sa ustálil aj slovník“ (Pauliny, 1947, s. 1). Na druhej strane však E. Pauliny na tom istom mieste nezakrýva, že dedičstvo purizmu, ktorý po roku 1940 síce slabne, pretrváva aj do súčasnosti. Ide o to, že sa slovenský inteligent práve ich vinou prestal, ako to formuluje E. Pauliny, pokladať za spolutvorcu spisovného úzu, lebo si zvykol na úlohu trpného prijímateľa puristických príkazní. Puristi totiž „nepodkladali svoje tézy dokazovaním, ale jednoducho ich predkladali ako hotové nepochybné pravdy, stojac za nimi iba svojou autoritou obhajcov tézy o samobytnom národe“ (ibid.) Nestretávame sa s niečím podobným v inom variante aj dnes? Eugen Pauliny na konferencii o teórii spisovného jazyka konca 70. rokov upozornil aj na to, že „pri hľadaní účinných prostriedkov na zvýšenie kultivovanosti spisovného jazyka by bolo najväčšou chybou, keby sa bez invencie kopíroval postup, ktorý mal úspech v 30. rokoch“ (Pauliny 1979). Zobrali

sme si tento odkaz naozaj k srdcu, hľadá naozaj každý z nás nové invenčné cesty k jazyku, ktoré by viedli k jeho lepšiemu pochopeniu i efektívnejšej starostlivosti oň? Sme všetci schopní pozrieť sa na jazyk aj ináč, než to bolo v v 30. rokoch 20. storočia? Aj k takýmto otázkam nás môže nasmerovať uvažovanie nad dielom Henricha Barteka dnes.

Literatúra

- BARTEK, Henrich: O správnosti jazykovej. Slovenská reč, 1933/34a, roč. 2, s. 1 – 16.
- BARTEK, Henrich: Pravopis, spisovná reč a stredná slovenčina. Slovenská reč, 1933/34b, roč. 2, s. 1 – 16.
- BARTEK, Henrich: Bohatstvo slovenčiny. Slovenská reč, 1933/34c, roč. 2, s. 217 – 224.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Slovenský jazykovedec Henrich Bartek (1907 – 1986). Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 2, s. 65 – 90, č. 3, s. 129 – 146.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Michal Godra a Henrich Bartek. Náš život (Nový Sad), 2002, roč. 54, č. 5 – 6, s. 311 – 314.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Martin Hattala zomrel pred sto rokmi. Slovenská reč, 2003, roč. 68, č. 6, s. 365 – 366.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Sedem a pol. Zápisky z tzv. vedeckej turistiky. Bratislava: Veda 2006. 132 s.
- PAULINÝ, Eugen: Namiesto úvodu o slovenskom purizme. Slovo a tvar, 1947, č. 1, s. 1 – 3.
- PAULINÝ, Eugen: Niekoľko poznámok o spisovnom jazyku v súčasnosti. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1979, s. 43 – 51.
- Slovenská reč 1932 – 2002. Konferencia. Bibliografia. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2003.

Juraj Dolník

AKTUÁLNE IMPLICITNÉ OTÁZKY HENRICHA BARTEKA

DOLNÍK, J.: Actual implicit questions of Henrich Bartek. Slovenská reč, 72, 2007, No. 3, pp. 134 – 138. (Bratislava)

The paper deals with some actual ideas of Henrich Bartek that concern the questions of language correctness and the borrowing of foreign words. The author confronts the ideas and attitudes of Bartek with the standpoint of the current linguistic critics in Slovakia and he finds out that Bartek's approach to the questions is constantly reproduced though his texts contain some implicit inspiring questions. These questions are formulated and discussed.

V textoch Henricha Barteka venovaných otázke jazykovej správnosti sa implicitne naskoľujú otázky, ktoré sa v slovenskom jazykovom (najmä jazykovednom) prostredí naskoľujú do pozornosti aj dnes, lebo sú aktuálne, a to napriek tomu, že v príslušnej slovenskej lingvistickej produkcii sa to tak nejaví. Aj v tejto produkcii zostávajú tieto otázky na úrovni implicitnosti, čo vyplýva z toho, že v podstate sa permanentne reprodukovujú Bartekove idey o jazykovej správnosti, ktoré sa vnímajú ako priezračné, logické a stále platné. Ich obsah uspokojuje záujemcu o odborný pohľad na jazykovú správnosť, a tak ako Bartek nepocitol potrebu explicitne nastoliť isté otázky, ich aktuálnosť je utlmená aj v súčasných odborných kruhoch. Poukážem na ne s presvedčením o ich reálnej aktuálnosti.

Bartekova predstava jazykovej správnosti je založená na prirodzenej orientácii na pôvodnosť a osobitosť spisovnej slovenčiny, pre ktorú ľahko našiel oporu v Štúrovej argumentovanej voľbe strednej slovenčiny ako základu spisovného jazyka Slovákov – Stredoslováci najviac zachovali pôvodnosť a osobitosť Slovákov. Už tu sa natíska fundamentálna otázka jazykovofilozofickej povahy: Z čoho vyplýva pocit potreby nositeľov istej kultúry aj jazyka orientovať sa na svoje korene? Odpoveď na túto otázku by mala tvoriť jazykovofilozofický rámec prístupu k spisovnej slovenčine. Jestvuje niečo ako etnický inštinkt? Nevstupuje do tohto javu aj mýtus? Tieto otázky sú zamerané na pochopenie konkrétnej (nielen všeobecnej) podstaty kolektívneho pocitu spomínanej potreby. Tieto otázky sa evokujú pri apercpcii Bartekových textov až na základe aktivizácie viacstupňových asociácií. Bližšia asociačná otázka sa dotýka identity jazyka.

V článku „O správnosti jazykovej“ (Bartek, 1934, s. 4) pri spätnom pohľade na zasahovanie do spisovnej slovenčiny pripomína aj aktivity Hodžu: „Sám M. M. Hodža horlivo sa pridžal všeslovanského stanoviska, navrhoval prijímať a sám prijímal i bez potreby inoslovanské slová a väzby, pričom azda si ani neuvedomil, na-

koľko podryva *základy* (zdôraznil J. D.) spisovnej slovenčiny...“ Čiže prijímaním neslovenských prvkov môžu byť ohrozené základy spisovného jazyka. Vyššie spomenutý fakt, že sa v našom prostredí permanentne reprodukuje Bartekove idey, v tejto súvislosti dobre ilustruje napríklad rozvinutý výrok zo súčasnosti – ide o reakciu na výskyt bohemizmov v súčasnej slovenskej próze: „Z hľadiska jazykovej kultúry sa nám vidí táto skupina slov najagresívnejšia a zároveň najnebezpečnejšia. Prirodzeným spôsobom rozkladá vedomie používateľov slovenčiny a dotýka sa priamo identity jazyka“ (Pisárčiková 1995, s. 80). Tento výrok reprezentuje typickú reakciu v súčasnom prostredí jazykovej kritiky na Slovensku. Bartekov úsudok, že Hodža si nevedomoval následky svojho konania – podryvanie základov spisovnej slovenčiny –, sa tu objavuje v ideji o ohrození identity jazyka. Pritom je nápadné, že otázka identity jazyka sa v našom prostredí vôbec nerozoberá (na rozdiel od zahraničných vedeckých aktivít vo vzťahu k tejto otázke) a zdá sa, že sa nepociťuje ani potreba explicitne ju nadhodiť ako problém. Pravdepodobná príčina je, že pojem *identita jazyka* sa považuje za samozrejmy, jasný, pripisuje sa mu povaha axiómy, čo vyhovuje potrebe mať naporúdzi hotový nedotknuteľný argument pri posudzovaní výskytu neslovenských prvkov v spisovnoslovenských komunikátoch. Vyhrotene povedané, axiomatické narábanie s týmto pojmom je spojené s latentnou tabuizáciou jeho analýzy, aby sa neohrozil pohodlný argument, ktorý navyše má značnú odrádzajúcu silu (Kto by sa odvážil spochybnit' nevyhnutnosť ochrany identity spisovného jazyka? Implikáty sú jasné). Ak sa nepustíme do osvetľovania identity – a to v širšom filozofickom a sociálnovednom rámci – zostávame odsúdení na petrifikované reakcie pri posudzovaní výskytu cudzích jazykových prvkov. Reflexia súčasného stavu ukazuje, že pred poznávacím prístupom k identite sa dáva prednosť štandardizovanému evaluačnému správaniu, ktoré je konformné a má jednoduchú logiku, podľa ktorej nepotrebné, nefunkčné cudzie prvky atakujú identitu jazyka, a tá je dobrou oporou reflexného odporu nositeľov jazyka proti jej potenciálnemu narušeniu. Keď sa vychádza z presvedčenia, že pre dobro slovenského národa sa žiada pestovať zodpovedajúci diskurz, čiže treba dosiahnuť, aby Slováci mysleli v súlade s touto jednoduchou logikou, a teda aj hovorili o tomto jave v duchu tohto myslenia (a naopak, tým, že o ňom tak hovoria, ustávajú aj zodpovedajúce myslenie), potreba poznávania identity sa umŕtvuje. Otázka, či aj v tomto bode treba držať krok s vývinom poznávania, sa stáva bezpredmetnou. Prirodzene, nemôže vzniknúť žiadna teoretickopoznávacia, všeobecná metodologická ani špeciálnovedná diskusia. Lingvistiká sa tu vymaňuje z poznávacieho procesu a jej meno sa stáva nástrojom udržiavania spomínaného diskurzu.

Citovaný výrok Barteka, že Hodža si nevedomil, ako podryva základy spisovnej slovenčiny, pokračuje takto: „... a odcudzuje ju pôvodnému cieľu: byť vysloviťkou života slovenského.“ A ďalej poukazuje na snahu „po očiste spisovnej slo-

venčiny, lebo reč – a hlavne spisovná reč – je ukazovateľom kultúrneho i politického života národa“ (op. cit., s. 6). Vnímam to ako ozvenu humboldtovského výkladu podstaty existencie jazykov, ktorý rozhladený a (aj) lingvisticky kultivovaný H. Bartek bezpochyby poznal. Inde hovorí: „Dejiny mnohých spisovných rečí ukazujú, že boj proti slovníkovým cudzotám úzko súvisí s ustáľovaním spisovnej reči a so starostlivosťou o jej čistotu a pôvodnosť“ (Bartek, 1934, s. 1). Základ riešenia otázky primeranej čistoty jazyka videl v poznaní, ktoré zachytáva touto tézou: „So vzrastajúcim uvedomovaním si pôvodnosti jazyka vzniká odpor proti zbytočným cudzím slovám“ (tamže, s. 6). Čiže: starostlivosťou o čistotu jazyka sa udržiava pôvodnosť jazyka, čo je motivované tým, že v jazyku sa zračí život národa; silnejúce uvedomovanie si pôvodnosti jazyka je jej spoľahlivým ochrancom. Medzi riadkami Bartekovho výkladu čítam otázky: (1) Čo vyplýva z relativizácie pôvodnosti k prvkom cudzieho pôvodu, „pri ktorých necítiť cudzoty“ (op. cit., s. 2)? Také prvky (*chlieb, kráľ, kňaz, zemľa* atď.), prirodzene, nevylučuje z jazyka ani Bartek, lebo „sú nenahraditeľné a ... nevedomujeme si ich pôvod“ (tamže). Čiže také prvky sú dobré, hoci sú len akoby pôvodné, aj ony sú „vysloviteľkou“ života slovenského etnika. Pôvodnosť sa fiktivizuje, čím sa rozširuje extenzia kritéria pôvodnosti pri hodnotení výrazov. Fiktivizácia sa viaže na nevedomovanie si cudzoty (prvok sa vníma tak, akoby bol pôvodný). Na druhej strane sa postuluje potreba uvedomovania si pôvodnosti ako rezistenčného faktora proti cudzote. Tentoraz sa pôvodnosť odfiktivizúva, lebo sa abstrahuje od časovej progresívnosti, totiž od toho, že čo si teraz uvedomujeme ako cudzie, po čase sa štandardizuje ako necudzie. Nie je to tak, že fiktivizácia pôvodnosti vo vzťahu k minulosti zodpovedá reálnemu životu jazyka vôbec? Nie je to tak, že historická originálnosť jazyka je založená na fiktivizovanej pôvodnosti?

Ale Bartek pripomína aj to, že ide o „nenahraditeľné“ prvky cudzieho pôvodu čím upriamuje pozornosť na ich potrebnosť, funkčnosť. Takže sme opäť pri známom čírom imperatíve: preberať len potrebné prvky. Nepotrebné sú tie, ktoré duplikujú dobrý reálny alebo potenciálny domáci ekvivalent. Bartek vyzdvihuje, že „pozornosť použitej jazykovedy obracia sa na zbytočné cudzie slová, ktoré nepotrebné vytískajú pôvodné domáce slová“ (op. cit., s. 3). Vynárajú sa dve ďalšie otázky. (2) Čo sa stalo, keď v minulosti vytisol nejaký cudzí výraz domáci prvok? Reálny jazykový život ukazuje, že sa to udialo v rámci normálneho jazykového procesu, ktorý je v istom aspekte riadený princípom fiktizovanej pôvodnosti. Ako zaujímavá výskumná úloha sa mi javí odhalenie interakčného mechanizmu fiktivizácie, lebo ten rozhoduje o tom, čo prežije z cudzieho v danom jazyku. Ďalšia otázka, ktorá je aj v súčasnosti najviac na povrchu a ktorá najtransparentnejšie demonštruje lingvistické vnímanie výskytu cudzích prvkov v spisovnoslovenskej komunikácii, znie: (3) Ako vyzerá reálna dynamika diferencovaného používania spisovného jazyka? Od objasnenia tejto otázky závisí adekvátnosť posúdenia funkčnosti či nefunkčnosti použité-

ho cudzieho prvku. V tejto súvislosti je nápadné, že pri kritike používania takých prvkov v slovenskom prostredí sa nepracuje s pojmom *situačná norma*, resp. *situačný štandard*. Uznáva sa síce, že používanie spisovnej slovenčiny sa diferencuje, v pozornosti je aj dlhší časový úsek fungovania tohto útvaru z tohto hľadiska, ale pohľad na tento jav sa ohraničuje perspektívou klasických funkčných štýlov. Opäť vyhotene povedané, dynamika lingvistického nazerania zaostáva za dynamikou diferenciacie používania spisovnej slovenčiny. Namiesto obrátenia pozornosti na poznávanie dynamiky diferenciacie a vyvodzovania fundovaných dôsledkov prejavy tejto dynamiky sa hodnotia zo zafixovanej pozície. Veľmi rýchlo sa usúdi, že daný cudzí výraz je nefunkčný, pretože máme reálny alebo potenciálny domáci ekvivalent. Akoby sa tu nepociťovala potreba ďalšieho poznávania, ba ešte viac, už pokus o iniciovanie ďalšieho skúmania sa vníma ako pseudovedecká kamufláž úsilia o podporu cudzoty v spisovnej slovenčine, a teda o jej poškodzovanie. Obava z následkov poznávania je celkove zaujímavý psychologický jav v oblasti vedy – v tomto prípade je tu navyše niečo veľmi špecifické.

Poučné je Bartekovo uvažovanie o *jazykovom* cite, ktorý vyzdvihuje ako najdôležitejší činiteľ v spisovnom úze. Problém však videl v „keby“: tento faktor by bol najspolahlivejšou oporou správnosti, keby používatelia spisovnej slovenčiny mali jednotný jazykový cit. Lenže „jazykový cit ... u nás je jednotný len v základných veciach, v podrobnostiach je až priveľa odchýlok a nepresností. Preto jazykový cit nemôže byť *nateraz* (zdôraznil J. D.) jedinou spoľahlivou oporou pri riešení otázok správnosti jazykovej“ (Bartek, 1933, s. 6). Odvtedy ubehlo viac ako sedemdesiat rokov a tento Bartekov náhľad na jazykový cit sa reprodukuje v rozličných formulačných podobách – „*nateraz*“ platí naďalej. A tak sa navodzuje otázka, či niekedy bude jazykový cit jedinou spoľahlivou oporou. Keď si opäť pripomenieme Bartekovu tézu, že so vzrastajúcim uvedomením si pôvodnosti jazyka vzniká odpor proti zbytočným cudzím slovám, vybavuje sa nám trojica pojmov, a to jazykový cit, jazyková uvedomenosť, spisovný jazyk. V Bartekovom duchu môžeme povedať, že keď pri používaní spisovného jazyka nestačí jazykový cit, nastupuje jazyková uvedomenosť. Nie je ťažké vyhmatať tu implicitnú otázku týkajúcu sa charakteristiky spisovného jazyka so zreteľom na opozíciu prirodzený jazyk : umelý jazyk. Platí úmera: čím menej sa spisovný jazyk vedome kontroluje, tým vyššia je miera jeho prirodzenosti (a naopak). Na Bartekovu implicitnú otázku, kedy bude jazykový cit jedinou spoľahlivou oporou pri riešení otázok jazykovej správnosti, ponúka sa odpoveď, že vtedy, keď sa ustália podmienky, za ktorých sa spisovný jazyk môže prejaviť ako prirodzený jazyk, pravda, prirodzený jazyk svojho druhu. Môžeme si položiť otázku, či už také podmienky nastali, a teda či smerujeme k tomu, že vystačíme s jazykovým citom ako oporou jazykovej správnosti. Prirodzene, neočakávame, že všetci Slováci budú mať totožný jazykový cit, veď v tom prípade otázka jazykovej správnosti by sa

ani nenastalovala. Očakávať môžeme to, že v podmienkach prirodzenosti jazykový cit signifikantnej časti používateľov spisovného jazyka, ktorá zahŕňa veľmi široký okruh slovenskej populácie, sa vyznačuje takou mierou diferencovanosti, ktorá zodpovedá prirodzenému jazyku. Táto diferencovanosť a súčasne aj interakčné vyrovnanie sa s ňou sa prejavuje v prirodzenom spisovnojazykovom úze.

Všimnime si tento výrok H. Barteka (op. cit., s. 6): „Odvolať sa naň (na jazykový cit – pozn. J. D.) smieme iba vtedy, ak ním zistené jazykové fakty shodujú sa s dobrým spisovným úzom a s ľudovou rečou.“ To, že dal do súvislosti jazykový cit, spisovný úzus a ľudovú reč, vnímam ako jeho intuitívne implicitné prognózovanie cesty spisovného jazyka k prirodzenosti. Vyzdvihuje, že „ľudová reč... tvorí základný rečový fond spisovného jazyka..., dáva spisovnej reči základné jazykové prvky, ba i vývinové tendencie, ona tvorí jadro spisovnej reči“ (op. cit., s. 7). Čo keby sme si položili otázku, či po toľkých desaťročiach od týchto výrokov nestáva sa spisovná reč naplno ľudovou rečou, pravdaže, ľudovou vyššieho vývinového stupňa, a teda či ľudová reč, spisovný úzus a jazykový cit sa neocitávajú vo vzťahu aproximáčnej kongruencie.

Nadhodil som otázky, ktoré sú podľa mojej interpretácie implicitne prítomné vo výkladoch H. Barteka. Ak by sa niekomu zdalo, že touto interpretáciou sa do jeho textov vkladá, čo v nich ani implicitne nie je, zostáva aspoň táto otázka: Ako pokročilo v našej jazykovede poznávanie spisovného jazyka z hľadiska problematiky jazykovej správnosti od vyjdenia Bartekových prác.

Literatúra

- BARTEK, Henrich: O správnosti jazykovej. In: Slovenská reč, 1933/1934, roč. 2, č. 1, s. 1 – 16.
BARTEK, Henrich: K problému cudzích slov v slovenčine. In: Slovenská reč. 1933/1934, roč. 2, č. 6, s. 178 – 182.
BARTEK, Henrich: Cudzie slová a čistota jazyka. In: Slovenská reč. 1934/1935, roč. 3, č. 1, s. 1 – 6.
PISÁRČIKOVÁ, Mária: Jazyk súčasnej prózy a jazyková kultúra. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Red. J. Doruľa. Bratislava: Veda 1995, s. 73 – 82.

Ľubomír Kralčák

HENRICH BARTEK A KONTINUITA TEÓRIE SPISOVNÉHO JAZYKA V 30. ROKOCH 20. STOROČIA

KRALČÁK, Ľ.: Henrich Bartek and the Continuity of Literary Language Theory in the 30's of the 20 Century. *Slovenská reč*, 72, 2007, No. 3, pp. 139 – 149. (Bratislava)

The author of the contribution has assigned the aim to discover in what measure there was the continuity about literary language present among the insights of H. Bartek and his foregoers—S. Czambel and J. Škultéty. Analysis of particular aspects of the literary language theory has shown that H. Bartek's theoretically and practically oriented linguistic work in the 30's (apart from some less important differences) is characterized by a significant ideological and methodological sequence of the foregoers' effort and thus it forms smooth development continuity.

Ak chceme skúmať teóriu spisovného jazyka na Slovensku v 30. rokoch minulého storočia, nemôžeme sa, pochopiteľne, oprieť o takto konkrétne pomenovaný text či súbor textov sústredujúcich ucelenú, prepracovanú náuku. Ale ak si bližšie všimneme jednotlivé koncepčné úvahy o spisovnom jazyku v uvedenom období, ukazuje sa, že takáto teória sa u nás postupne formovala, a to predovšetkým na stránkach časopisu *Slovenská reč*. Po vyhodnotení a sumarizácii príslušných textov môžeme konštatovať, že ich autorom je napospol H. Bartek. Tento na začiatku 30. rokov vlastne iba začínajúci lingvista sa napriek mladému veku za krátky čas dokázal postaviť na čelo slovenskej preskriptívne orientovanej jazykovedy. Z uvedeného faktu vychodí, že analyzovanie teórie spisovného jazyka v 30. rokoch 20. storočia u nás predpokladá venovať sa predovšetkým názorom H. Barteka.

Pri hodnoteniach Bartekovho jazykovedného diela pochádzajúcich z nedávneho obdobia sa jednotliví bádatelia už zaoberali, pochopiteľne, aj tými jeho príspevkami v *Slovenskej reči* zo začiatku 30. rokov, v ktorých sa vyslovuje ku koncepčným otázkam spisovného jazyka a jazykovej kultúry (porov. Švagrovský, 1994; Žigo, 1997; Ondrejovič, 2001; Kačala, 2003). Ide predovšetkým o Bartekove články *Pravopis, spisovná reč a stredná slovenčina* (1932/33), *O správnosti jazykovej* (1933/34a), *K problému cudzích slov v slovenčine* (1933/34b), *Bohatstvo slovenčiny* (1933/34c), *Ešte o správnosti jazykovej* (1933/34d) a *Cudzie slová a čistota jazyková* (1934/35). Do tohto výpočtu treba podľa nášho názoru zaradiť aj článok *Budúcnosť slovenčiny*, uverejnený v *Národných novinách* (1931).

Cieľom nášho príspevku je zistiť, do akej miery existovala kontinuita v otázkach spisovného jazyka medzi Bartekovými náhľadmi a náhľadmi jeho predchodcov. Dovtedajšia teória spisovného jazyka bola vypracúvaná iba postupne, a to počas dlhšieho obdobia, ktoré možno ohraničiť na jednej strane vystúpením S. Czambela

r. 1890 s prácou *Slovenský pravopis* (príp. už rokom 1887, keď vydal spis *Príspevky k dejinám jazyka slovenského*) a na druhej strane vydaním *Pravidiel slovenského pravopisu* r. 1931. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že ide o etapu vymedzenú príliš široko, no treba mať na zreteli skutočnosť, že celé toto pomerne dlhé obdobie bolo v oblasti teórie spisovného jazyka, ale i jazykovej praxe, poznačené takmer výlučne dvoma osobnosťami – Samom Czambelom a Jozefom Škultéty. Pritom iba prvý z nich sa plne venoval lingvistike, kým J. Škultéty riešil niektoré otázky spisovného jazyka popri iných vedeckých aktivitách. Napokon od r. 1909, keď sa skončila životná púť S. Czambela, bol to už vlastne iba Škultéty, kto ako autorita ovplyvňoval teoretické náhľady na spisovnú slovenčinu. Vymedzené obdobie (1890 – 1931) možno teda z hľadiska rozvíjania a uplatňovania teórie spisovného jazyka pokladať za viac-menej konzistentné. V týchto desaťročiach sa predovšetkým zásluhou spomenutých autorov ustanovuje spisovný úzus, ktorý sa tradične označuje prívlastkom *martinský*, resp. *matičný* (porov. Krajčovič – Žigo, 2002). Čo je ale veľmi dôležité, tento úzus sa javí ako praktické napĺňanie rámca zreteľne formulovaných teoretických postulátov.

Czambel a Škultéty sa v mnohých otázkach týkajúcich sa spisovného jazyka úplne zhodli, v niektorých sa ich názory postupne zblížovali, no jestvovali aj otázky, v ktorých sa zhodnúť nedokázali. Tie však neboli pre jednotný kodifikačný postup rozhodujúce¹. Pri hodnotení situácie v teórii spisovného jazyka vo vymedzenom období možno teda sledovať názory oboch kodifikátorov podľa základných aspektov kodifikácie, ktoré sa v uvedenej etape vykryštalizovali. K týmto aspektom možno zaradiť: (1) koncepčný cieľ kodifikácie a jednotlivé (2) kritériá spisovnosti.

1. Koncepčný cieľ kodifikácie

S. Czambel i J. Škultéty si kládli pri starostlivosti o spisovný jazyk a jazykovú prax zhodný cieľ. Bola ním v prvom rade *čistota slovenčiny*, ku ktorej sa malo dospieť jednak jej očistením od starších cudzích nánosov, jednak jej vytrvalým obraňovaním pred aktuálnym prienikom nežiaducich prvkov. Czambel chcel dosiahnuť čistotu spisovnej slovenčiny odstránením cudzorodých javov najmä zo slovníka a zo syntaxe. Doslova mu išlo o poslovenčenie spisovnej reči, ako to napísal v komentári k pripravovanej normatívnej príručke *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, uverejnenom v *Slovenských pohľadoch* (1901, s. 346): „Ale slovenčina vytvorila sa slovenskou, žiaľbohu, len čo do foriem, čo do látky náš spisovný jazyk – nenie slovenský.

---

¹ Kodifikačné snahy S. Czambela sú tesne spojené so Škultétyho úsilím o kultivovanie a ustaľovanie spisovného jazyka. Ich prvé kontakty boli síce poznačené viacerými názorovými rozdielmi na spisovnú slovenčinu, no tie neboli zásadné a postupne, ako uvádza sám Škultéty (1909, s. 2), hoci jeden i druhý si všeličo zachovali, v záujme spoločnej veci (stabilizovať pravopis a gramatiku) sa v stanoviskách zblížili.

O to by išlo pri tých reformách v prvom rade a hlavne, aby nielen formy nášho spisovného jazyka boli slovenské, ale aj jeho látka. Poslovenčiť spisovnú reč čo do látky, to je cieľom môjho snaženia.“

Czambel sa spočiatku v úsilí očisťovať slovenčinu zameral najmä na kritiku neprimerane rastúceho vplyvu ruštiny, o čom vydal erudované svedectvo už v práci *Príspevky k dejinám jazyka slovenského* (1887). Vo svojej kritike nepotrebných rusizmov v jazykovej praxi nešetril dokonca ani autoritatívne martinské centrum (ktorého jedným z hlavných predstaviteľov bol aj J. Škultéty), keďže rusizmy ako prehršky voči slovenčine vyčítal i redakcii Národných novín a Slovenských pohľadov. O jazykovú čistotu slovenčiny išlo aj Škultétymu, no na rozdiel od Czambela vplyv iných slovanských jazykov, špecificky ruštiny, nepokladal za negatívny, najmä ak išlo v danom prípade o slovanskú pôvodnosť alebo aspoň osobitosť. Škultéty, v tom čase najpríčinlivejší reprezentant martinského centra v otázkach jazyka, v odpovedi na Czambelovu kritiku ironicky poznamenal, že aj Czambelov sloh by bolo treba trochu porušiť, lebo ruština spomedzi slovanských jazykov je najzachovalejšia, najmä v syntaxi (porov. Jóna, 1973, s. 29). Avšak obaja rovnako rázne a vytrvalo brojili predovšetkým proti germanizmom a hungarizmom v slovenčine, ktoré niekedy nazývali aj barbarizmami. Zaujímavé v tejto súvislosti je, že J. Škultéty chápal jazykovú čistotu veľmi podobne ako čistotu fyzickú. V r. 1904 (s. 809) napísal: „Zlé slová, ak sa ich aj viac zatrúsi a poprijíma, neškodí veľmi jazyku. Najviac že ho pošpatia. No môžu byť ľahko vylúčené, zotreté, ako umytím nejaké frknutie z peknej tváre. Iné je frazeológia, syntax. To ako keď vo fyzickom živote prešla nákaza už do krvi.“

Porovnajme na tomto mieste chápanie koncepčného preskriptívneho cieľa prezentovaného predstaviteľmi martinského úzu s názormi H. Barteka. Treba poznamenať, že hoci sa Bartek snažil vidieť otázky spisovného jazyka v širších súvislostiach než jeho predchodcovia, i on explicitne preferoval jazykovú čistotu spisovnej slovenčiny² ako vyšší cieľ preskriptívnych snažení. V porovnaní s Czambelom sa vo svojej vízii spisovnej slovenčiny zameriava ani nie tak na nánosy, ale podobne ako Škultéty skôr na aktuálny či potenciálny prienik cudzorodých prvkov. V apríli 1931 avizujúc očakávané vydanie Pravidiel napísal: „A v tom je práve najväčšie nebezpečenstvo, že literárna slovenčina, rozrastajúc sa do šírky, získala obsahove, ale formálne upadáva a ztráca vždy viacej a viacej zo svojej čistoty.“ A ďalej dodáva: „Literárna reč... je tým spojovacím elementom nás všetkých, a preto musí byť jednotná, jasná a bez škodlivých cudzích vplyvov. Dnešný jej úpadok bol spôsobený netušeným

---

² Pritom však zdôrazňuje osobitný status spisovnej slovenčiny, ktorá napriek tomu, že bola osnovaná na stredoslovenskom nárečovom základe, stihla už získať neopakovateľné, špecifické znaky, ktoré sa v žiadnom, dokonca ani v stredoslovenskom nárečí nevyskytujú (porov. 1932/33, s. 123).

vzrastom³, ale teraz je už na čase pomýšľať na jej čistotu.“ (1931, s. 2) Na začiatku 30. rokov síce tieto Bartekove slová vyznievajú iba ako apel na kultivovaných používateľov spisovnej slovenčiny, najmä spisovateľov a publicistov, no ak si ich dáme do súvislosti s niekoľkými stovkami jeho jazykových poznámok a drobných medzikodifikačných riešení celé desaťročie uverejňovaných v Slovenskej reči (neskôr v Slovenskom jazyku), hneď nadobúdajú závažnejší, teda koncepčný zmysel. Napokon, priam programovo prenáša H. Bartek spomínaný cieľ aj do práce na poli jazykovej kultúry; píše: „Ustavičným upozorňovaním na správnosť jazykovú chceme dosiahnuť väčšiu a hlbšiu kultúru spisovného jazyka, chceme napomáhať jeho ustálenie a upozorňovať spisovateľov a verejnosť, aby budovali spisovnú reč z domácich prvkov, zo slovenského základu.“ (1933 /34a, s. 16)

2. Kritériá spisovnosti

Je známe, že kritériá spisovnosti⁴ sa často stávajú historicky premenlivým súborom metodických nástrojov na posudzovanie správnosti jazykových javov. Okrem toho býva nerovnako chápaná aj ich hierarchia, teda poradie dôležitosti pri ich aplikácii v preskripčnej praxi.

Do inventára meradiel spisovnosti u Czambela i Škultétyho patrilo v prvom rade *kritérium ľudovosti*, ktoré stálo u oboch v pomyselnej hierarchii najvyššie, a ďalej to bolo kritérium slovanskosti, presnejšie *slovanskej pôvodnosti*, ktoré obaja pokladali za exaktné vodidlo, i keď v jednotlivých otázkach samotnej pôvodnosti neboli v úplnej zhode. Potom sem možno ešte zaradiť od týchto kritérií odvodené, viac-menej pomocné zretele posudzovania jazykových javov, a to *ustálenosť*, *historickosť* a *sústavnosť*. Súbor týchto princípov síce ani jeden z menovaných kodifikátorov spisovnej normy neformuloval explicitne či súhrnne ako ucelenú teóriu, no jasne sa črtajú z ich argumentácií pri riešení jednotlivých jazykových problémov.

Naproti tomu H. Bartek už v prvom ročníku Slovenskej reči uverejnil bezprostredne za svojím príspevkom tézy Pražského lingvistického krúžku, čím sa snažil zaradiť vlastnú koncepciu spisovného jazyka i smerovanie Slovenskej reči do moderného lingvistického prúdu. I keď sa oprávnene poukazuje na to, že išlo skôr o deklaratívne prihlásenie sa k týmto tézám (porov. Kačala, o. p., s. 88), je faktom, že Bartek sa na viacerých miestach na ne odvoláva, pričom zdôrazňuje najmä tri požiadavky na spisovný jazyk (porov. 1932, s. 247): *ustálenosť* (vylúčenie všetkých nepotrebných kolísaní), *presnosť* (schopnosť vysloviť jasne a presne, ľahko a bez námahy najrozličnejšie nuansy) a *svojskosť* (posilňovanie znakov, ktoré dávajú reči charakter). V druhom ročníku Slovenskej reči však už H. Bartek (1933/34a, s. 6 – 7)

³ Myslí tým na obdobie ostatných dvanástich rokov po prevrate.

⁴ H. Bartek systematicky používa vo význame „spisovnosť“ slovné spojenie „správnosť jazyková“.

explicitne vyčleňuje vlastné „metódy, ktoré treba uplatniť pri riešení problémov jazykovej správnosti“. Podľa neho sem patrí: *jazykový cit, dobrý autor a ľudová reč*, pričom prvé meradlo možno uplatniť iba vtedy, keď sa zhoduje s dobrým spisovným úzom a ľudovou rečou. Je zrejmé, že Bartekovi tu nejde ani tak o vypracovanie sústavy teoretických kritérií, ako skôr o súbor základných princípov (praktických rád), ktorými sa majú riadiť bežní, resp. kultivovaní používatelia spisovného jazyka v nejasných, kodifikáciou neriešených prípadoch.

Ďalej si budeme všímať Bartekovo chápanie jazykovej správnosti v porovnaní s kritériami spisovnosti, ako sme ich identifikovali v Czambelových a Škultétyho formuláciách.

2.1. Kritérium ľudovosti

Cieľ očistiť jazyk a udržiavať jeho čistotu je bytostne previazaný s kategóriou jazykovej správnosti a ako určujúci princíp sa rovnako u Czambela i Škultétyho najtesnejšie spája s kritériom ľudovosti, teda s ohľadmi na živý jazyk ľudu.

S. Cambel (1901, s. 346) k svojej snahe očistiť spisovnú reč poznamenáva: „Máme písať takými slovami, aké ľud slovenský má a zná a slová máme viazať takým spôsobom, ako ich ľud slovenský viaže.“ Aký význam prisudzuje Cambel kritériu ľudovosti, ukazuje poznámka v predslove jeho normatívnej príručky *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* (1902, s. IV), kde uvádza: „V rukoväti je všetko, čo je tohto času potrebné vedieť z pravopisu a z gramatiky spisovnej reči slovenskej... V tých veciach, o ktorých nenájdeš úpravy, ani zásadnej, opieraj sa o vlastné podrečie.“

Aj J. Škultéty sa v jednotlivých prípadoch pri určovaní jazykovej správnosti riadil ľudovým prejavom. Napr. v súvislosti s problémom slovosledu spojky *ale* (1890, s. 552) napísal: „Pravidlá čistej slovenčiny sú v jazyku národných piesní, a tu spojka *ale* nikdy neprichádza po iných slovách, vždy len na začiatku vety.“ Priam ako absolutizácia kritéria ľudovosti vyznievajú Škultétyho slová (1900, s. 201), ktorými ostro, až karhavo kritizoval používanie výrazu *žaden* vo význame „nijaký“: „Keď slovenský ľud, takou jadrou rečou hovoriaci, na širokom území strednej slovenčiny i na juhovýchode môže vyslovovať svoje negácie i bez slova *žaden*, môžu sa zaobísť bez neho i jeho spisovatelia.“ Na príklade tohto poučenia sa ukazuje, že Škultéty povyšuje princíp ľudovosti nad princíp historicosti, pretože proti používaniu uvedeného výrazu vystúpil i napriek tomu, že predtým podrobne opísal jeho dávne historické rozšírenie v slovanských jazykoch, ako aj v samotnej slovenčine. Príznačné pre J. Škultétyho je, že sa mu ľudová reč javila ako perspektívny zdroj budúceho rozvoja spisovnej slovenčiny, a tak nikdy neprestal veriť v obrodzujúcu moc jazyka ľudu pre jazyk spisovný. Ešte v r. 1932 (s. 147), kritizujúc vtedajšiu jazykovú prax, vyhlásil: „... ako ja neraz opakujem – zo slovenských dolín a dedín pôjde ozón čistej reči a postupne prenikne školy, úrady i celý verejný život.“

Henrich Bartek sa od tohto folklorizujúceho chápania princípu ľudovosti čiastočne vzdialil. Platí to i napriek tomu, že z jednej strany podáva pohľad na úlohu ľudovej reči pri rozvíjaní spisovnej slovenčiny, ktorý je takmer identický so Škultétyho ponímaním. Totiž podľa Barteka (1931, s. 2) prameň oživenia literárnej reči máme naporúdzi. „Je tu ľudová reč, k tej sa budú musieť vrátiť naši spisovatelia, z nej budú musieť načierať nové obraty a rytmickú krásu... Potom učitelia a profesori majú byť privedení k štúdiu živej reči.“ Takisto na inom mieste demonštruje, že si osvojil Czambelovu tézu, keď píše: Pre spisovnú slovenčinu má platiť táto zásada: viažme slová tak, ako ich viažeme v živej reči...“ (1933/34a, s. 16). Otázkou vzťahu živej a spisovnej reči sa H. Bartek zaoberal pri viacerých príležitostiach a svoje názory prehlboval a spresňoval, ako to vidno z nasledujúcich formulácií (1933/34c, s. 221): „K ľudovej reči slovenskej ustavične sa vraciame len preto, že je dobrým ukazovateľom pravej, nepokazenej slovenčiny. Pravda, nikto z nás si nemyslí, že vývin spisovnej slovenčiny je absolútne determinovaný terajším stavom ľudovej reči slovenskej. Veď denne sme svedkami toho, ako sa slovenčina vzmáha, ako rastie a mohutnie, no jej vzrast, jej vývin je len vtedy správny, keď má korene hlboko zapustené do živej reči.“ V načrnutých súvislostiach je významná najmä Bartekova (1933/34a, s. 7) téza: „Aby spisovná reč mohla vykonávať svoju sociálnu funkciu, nesmie prerušiť spojivá so živou rečou...“

Na druhej strane však, ako sa zdá, H. Bartek rozlišoval v rámci živej reči ľudu osobitne nárečový prejav. K nárečovým útvarom sa staval ako k dedičstvu, ktoré treba uchovať, no neidealizoval ich ako trvalý zdroj rozvoja slovenčiny. V tomto zmysle upozorňoval (1931, s. 2), že „nárečové svojskosti zanikajú v záplave knižnej a školskej slovenčiny...“ a že „ešte jedno, dve desaťročia a z nárečí zostanú iba šľaky... Treba zavčas vykopat' všetko to bohatstvo, ktoré nárečia skrývajú, ale nielen sossbierať nárečové svojskosti, ale vybrať z nich dobré zrno a preniesť do literárnej slovenčiny.“

To, čo priniesol v otázke ponímania úlohy nárečí nové, bolo, že rozhodne odmietal brať nárečové štruktúry ako apriórne meradlo jazykovej správnosti. Dokonca dôrazne vystríhal: „hláskoslovne chybný dialektický tvar alebo nepotrebné dialektické slovo je práve takým hriechom proti správnosti spisovnej reči ako ktorýkoľvek maďarizmus a germanizmus“ (1933/34a, s. 16).

2.2. Kritérium slovanskej pôvodnosti

V uplatňovaní tejto zásady sa Škultéty s Czambelom nezhodujú úplne. Napríklad v prvom normatívnom spise *Slovenský pravopis* (1890) je Czambel horlivým stúpencom etymologického pravopisu vychádzajúceho zo stavu v staroslovenčine, teda preňho bola z hľadiska slovanskej pôvodnosti staroslovenčina určujúcou štruktúrou. No Škultéty v recenzii tohto jeho diela (1891, s. 385 n.) pri sporných otázkach

etymológii radí, na rozdiel od Czambela, opierať sa o stav v ruštine, lebo podľa neho treba mať na pamäti „velikú budúcnosť ruského jazyka“. Tak navrhuje podľa vzoru ruského pravopisu písať aj slová *korist', krídlo, skriňa* s ypsilonom, teda *koryst', krýdlo, skryňa*.

J. Škultéty pri argumentácii v prospech jazykovej správnosti popri ruštine odporúča brať do úvahy aj všeslovanské rozšírenie daného javu. V tomto zmysle dokonca ani samu slovenskosť (slovenskú osobitosť), ak nepochádzala z ľudovej tradície, nestaval príliš vysoko. Vidno to napr. z kritiky výrazu *storočie* a spojky *aj* (1932/33, s. 176): „všetci Slovania píšu *stoletie*, a u nás sa veľmi používa *storočie*. Akoby sme tým chceli ukazovať slovenčenie! Slovenčiť ozajstným spôsobom máme možností dosť – *storočie*, proti takej všeslovanskej povahe *stoletia*, viedlo by k žargónovitosti.“ A podobne súdi o používaní spojky *aj*: „Áno, čosi žargónovitého mohlo by byť i z tohto, keď miesto spojky *i*, ktorá tak znie vo všetkých slovanských spisovných rečiach, píšeme nasilu *aj*.“

H. Bartek má v tomto kritériu jazykovej správnosti najmä v porovnaní s J. Škultéty celkom opačný názor. V duchu tiež Pražského lingvistického krúžku vyzdvihuje oproti zbytočným ohľadom na stav v príbuzných jazykoch svojskosť slovenčiny: „Ohľady vpravo alebo vľavo, ohľady na susedné slovanské jazyky nie sú ničím opodstatnené. Slovenčina, ak chce ostať svojskou, musí sa vyvíjať z vlastnej sily, zo svojho rečového základu...“ (1933/34a, s. 8).

2.3. Kritérium ustálenosti

Tento princíp bol u oboch autorov pomerne prísne viazaný na kritérium ľudovosti. To znamená, že pri riešení sporných prípadov či nahrádzaní cudzorodých prvkov domácimi bolo treba pokladať za správne predovšetkým to, čo bolo ustálené v ľudovej reči. J. Škultéty uplatňoval toto meradlo ako samostatné kritérium vlastne iba v zápase proti jazykovým inováciám, keďže nebol veľkým zástancom utvárania nových slov, ak jestvoval pôvodný výraz. Napr. keď sa stretol s novoutvoreným slovom *učbár* vo význame „profesor“, argumentoval (1916, s. 229) proti tomuto novotvaru: „Veľké národy sa neženú za purizmom... a u malých vidíme, že sa nemúdro usilujú zbaviť svoj jazyk aj internacionálnych slov, každému vzdelanejšiemu človeku známych, zrozumiteľných. Vymýšľaním nových slov jazyk nič nezíska...“ Na inom mieste (1932/33, s. 227) pri posudzovaní nového slova *záujemca* ostro vyjadruje svoju nevôľu: „Bolo by vynájsť pokutu na tých, čo bez potreby fabrikujú nové slová.“ S. Cambel, zdá sa, zastával v tejto otázke liberálnejšie postoje. Roku 1901 (s. 718) v komentári k zostavovaniu pravopisného slovníka pre svoju Rukoväť uvádza, že doň zaradil iba výrazy, v ktorých sa spisovatelia zhodujú, a všetko ostatné nechal budúcnosti.

Vysoko staval princíp ustálenosti H. Bartek. Oproti Škultétymu ho však úzko spájal s otázkou spisovnej slovenčiny ako špecifického autochtónneho útvaru.

V úvahe (1932/33, s. 123) o množiacich sa požiadavkách priblížiť viac spisovný jazyk strednej slovenčine zdôrazňuje, že „spisovná reč išla svojou cestou a nekryje sa celkom so strednou slovenčinou.“ Upozorňuje, že „za osemdesiat rokov svojho vývinu nadobudla si istú tvárnosť, ktorú nemožno porušovať... Spisovná reč slovenská nesmie sa vzdať toho, čo sa v nej dobrého vývinom ustálilo, ale aj naopak, nesmieme požadovať prílišné postredoslovenčenie spisovnej reči v tých veciach, v ktorých je ona už ustálená.“

Väčšmi sa v Bartekovom chápaní tejto otázky zrkadlí „Škultétyho škola“, keď je reč o jazykovej praxi (1933//34, s. 15): „Spisovné hláskoslovie, tvaroslovie, náuka o tvorení slov sú oveľa ustálenejšie ako spisovná syntax a slovník, ktoré stále viacej a viacej podliehajú cudziemu vplyvu. A jednako spisovný slovník rád má ustálenosť. Každý z vlastnej skúsenosti vie, že nové slová vzbudzujú odpor. No v našej dennej tlači úmyselne i z neznalosti len tak sa hemžia neslovenské slová a väzby.“

2.4. Kritérium historickosti

Pod touto zásadou sa myslí preferovanie jazykového prvku na základe výskytu v historických textoch alebo v starších, historických kodifikáciách. Dobre to ilustruje napr. Škultétyho argumentácia (1899, s. 367) za zachovanie záporového genitívu, keď sa odvolával na jeho výskyt v dielach významných slovenských spisovateľov minulosti (Kollár, Štúr, Kalinčiak, Sládkovič) alebo na M. Hattalu, ktorý záporový genitív vyžadoval.⁵ Zreteľ na historickosť prechádza niekedy v Škultétyho úvahách zo sféry lingvistiky až do oblasti symboliky. Možno tu dokonca hovoriť o akejsi snahe zakódovať do jazykového javu historickú symboliku. O takomto postupe svedčí jeho aktivita pri presadzovaní infinitívnych tvarov s dlhou témou typu *triet'*, *driet'*, *mriet'* a pod. do pripravovaných Pravidiel oproti navrhovaným podobám *tret'*, *dret'*, *mret'* atď. Škultéty upozorňuje: „Škoda by bolo upustiť od nich. Je to i starobylosť a ukazuje zemepisnú polohu Slovenska, susedstvo pred príchodom Maďarov so Slovenmi – Bulharmi“ (Listy Jozefa Škultétyho 2, s. 105).

H. Bartek sa v tomto ohľade dostáva na opačný názorový pól ako Škultéty. V duchu požiadaviek príslušníkov Pražského lingvistického krúžku, ktorí sa veľmi ostro postavili proti metódam historickej čistoty jazyka, aj on veľmi rázne odmieta historizmus v jazyku. V rámci kritiky Pravidiel a polemiky s V. Vážnym (porov. najmä 1932 a 1933/34a) zdôrazňuje, že zastarané tvary, ktoré odumierajú, „nemajú v spisovnej reči nijakého oprávnenia“ (napr. *svoboda*, *mrkev*). Podľa neho v českom prostredí ide pri snahe zbaviť sa historizmu v jazyku o vzdialený cieľ, pretože český národ sa „huževnate vynie k dávnej minulosti“. Situácia slovenčiny je podľa neho iná, a tak práve tieto snahy Pražského lingvistického krúžku sa dajú lepšie aplikovať

⁵ J. Škultéty vo svojich textoch záporový genitív vždy dôsledne používal.

na slovenské podmienky a spisovnú slovenčinu, ktorá je v užšom spojení so živou ľudovou, historizmom nezaťaženou rečou než čeština.

2.5. Kritérium sústavnosti

Princíp sústavnosti by bolo možné, samozrejme, vyvodit' z viacerých kodifikačných, medzikodifikačných, či preskripčných krokov všetkých troch filológov. Ako argumentačné kritérium sa však pri riešení konkrétnych jazykových otázok explicitne vlastne neobjavoval. Je celkom zreteľné, že systémové chápanie jazykových javov nebolo v skúmanom období u nás vyprofilovaným smerom lingvistického bádania, a tak ako výslovne formulovaná zásada sa objavuje spomenutý princíp u J. Škultétyho až v čase, keď do diania v teórii spisovného jazyka už vlastne nezasahoval. V r. 1941 v rámci drobného jazykového poučenia napísal: „V reči treba rešpektovať systémy – zákony, lebo ináč naša reč by bola rozviazaný snop.“

H. Bartek bol vo svojich názoroch na spisovný jazyk výraznejšie ovplyvnený teóriou Pražského lingvistického krúžku, ktorý sústavnosť ako kritérium jazykovej správnosti medzi svoje základné tézy nezaradil. Túto zásadu pravdepodobne práve z tohto dôvodu ani Bartek explicitne neformuloval a argumentačne nevyužíval. Na ilustráciu toho, že systémový prístup mu nebol cudzí, možno uviesť napr. jeho poučenie o tvaroch *spravodlivý* – *spravedlivý*, kde sa ukázalo, že sústavnosť v jazyku chápe v úzkej súvislosti s inými zásadami jazykovej správnosti: „V spisovnej reči žijú obidva tvary, pravda, tvar *spravedlivý* je častejší, lebo podporuje ho etymologizujúce a historizujúce stanovisko našich gramatikárov. Ako riešiť takéto prípady? Tu nám pomôže analógia. Okrem slova *spravodlivý* žije v ľudovej reči a v literárnej slovenčine i slovo *skrivodlivý*. Tvar *skrivodlivý* nenašiel som v literárnej reči.“ (1933 – 1934a, s. 10)

Zhrnutie

Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry bola v skúmanom období formulovaná v určitých spoločenských podmienkach a za daného stavu jazykovej praxe a vedeckého opisu slovenčiny. Pri posudzovaní a interpretácii jednotlivých zásad treba teda mať na zreteli dobové sociálno-kulúrne, ale aj politické okolnosti formujúce slovenskú spoločnosť, jej jazyk i názory naň.

V úvode sme si stanovili cieľ zistiť, do akej miery existovala kontinuita v otázkach spisovného jazyka medzi Bartekovými náhľadmi a náhľadmi jeho predchodcov. Analýza jednotlivých aspektov teórie spisovného jazyka ukázala, že jazykovoteoretická i jazykovopraktická práca H. Barteka v 30. rokoch sa vyznačuje výraznou ideovou i metodologickou nadväznosťou na rovnaké úsilie S. Czambela a J. Škultétyho v predchádzajúcom období (1890 – 1931), a teda predstavuje plynulú vývinovú kontinuitu. Napokon, sám Bartek sa ku kontinuálnemu ponímaniu základných

otázok spisovného jazyka otvorene a priam programovo hlásil. Napriek spomínanej výraznej miere kontinuity zaznamenali sme popri tom aj odlišné, ba i protichodné chápanie niektorých aspektov teórie spisovného jazyka. Ide najmä o zásadu historicosti a slovanskej pôvodnosti, pri ktorých bol H. Bartek ovplyvnený tézami Pražského lingvistického krúžku.

Ako napísal J. Ružička (1970, s. 67), tridsiate roky boli pre spisovnú slovenčinu „obdobím cieľavedomého rozvoja a stabilizácie pod vplyvom spoločenského záujmu o národnú reč i o kultúru reči. Je to okolnosť, ktorej v predchádzajúcom desaťročí nebolo.“ Dodajme, že výraznú zásluhu na tom nepochybne má aj jazykovedec Henrich Bartek.

Literatúra

- BARTEK, Henrich: Budúcnosť slovenčiny. In: *Národné noviny*, 1931, roč. 62, č. 40, s. 2 – 3.
- BARTEK, Henrich: Pravidlá slovenského pravopisu. In: *Kultúra*, 1932, roč. 4, č. 4, s. 247.
- BARTEK, Henrich: Pravopis, spisovná reč a stredná slovenčina. In: *Slovenská reč*, 1932/1933, roč. 1, s. 121 – 124.
- BARTEK, Henrich: O správnosti jazykovej. In: *Slovenská reč*, 1933 /1934a, roč. 2, č. 1, s. 1 – 16.
- BARTEK, Henrich: K problému cudzích slov v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1933/1934b, roč. 2, č. 6, s. 178 – 182.
- BARTEK, Henrich: Bohatstvo slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 1933/1934c, roč. 2, č. 8, s. 217 – 224.
- BARTEK, Henrich: Ešte o správnosti jazykovej. In: *Slovenská reč*, 1933/1934d, roč. 2, č. 9 – 10, s. 278 – 296.
- BARTEK, Henrich: Cudzie slová a čistota jazyková. In: *Slovenská reč*, 1934/1935, roč. 3, č. 1., s. 1 – 7.
- CZAMBEL, Samuel: *Príspevky k dejinám jazyka slovenského*. Budapešť: vlastným nákladom 1887. 130 s.
- CZAMBEL, Samuel: *Slovenský pravopis. Historicko-kritický náčrt*. Budapešť: vlastným nákladom 1890. 272 s.
- CZAMBEL, Samuel: *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Martin: Kníhkupecko-nakladateľský spolok 1902. 373 s.
- CZAMBEL, Samuel: O spisovnej reči slovenskej. In: *Slovenské pohľady*, 1901, roč. 21, s. 345 – 348, 716 – 725.
- JÓNA, Eugen: Teória spisovného jazyka a jeho kodifikácia na rozhraní 19. a 20. storočia (1875 – 1918). In: *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*. (Materiály z vedeckej konferencie o Samuelovi Czambelovi.) Red. L. Horečný. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 15 – 45.
- KAČALA, Ján: Henrich Bartek – významný znalec a kodifikátor spisovnej slovenčiny. In: *Slovenská reč 1932 – 2002*. Red. Slavomír Ondrejovič. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2003, s. 85 – 92.
- KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského 2002. 252 s.
- Listy Jozefa Škultétyho 2. 1911 – 1941. Pripravil M. Kocák. Martin: Matica slovenská 1983. 338 s.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Slovenský jazykovedec Henrich Bartek (1907 – 1986). In: *Slovenská reč*, 2001, roč. 66, č. 1, s. 65 – 90; č. 2, s. 129 – 146.

- RUŽIČKA, Jozef: Slovenčina. Spisovná slovenčina v Československu. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1970. 256 s.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Proti kostrbatosti štýlu. In: Slovenské pohľady, 1890, roč. 10, s. 552.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Slovenský pravopis. Slovenské pohľady, 1891, roč. 11, s. 324 – 328, 384 – 392, 451 – 454, 511 – 516.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Pozor na genitív! Záporný genitív v slovenčine. In: Slovenské pohľady, 1899, roč. 19, s. 366 – 367.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Okamženie, okamih. In: Slovenské pohľady, 1900, roč. 20, s. 201 – 202.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Je to dobre po slovensky? In: Slovenské pohľady, 1904, roč. 24, s. 809.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Dr. Samuel Czambel. In: Národné noviny, 1909, roč. 15, č. 150, s. 2 – 3.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Revúcke slovenské gymnázium a niektoré slová. In: Slovenské pohľady, 1916, roč. 22, s. 228 – 232.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Pozor na reč, či píšeme, či hovoríme. In: Slovenská reč, 1932/1933, roč. 1, s. 57 – 60, 76 – 78, 97 – 99, 128 – 130, 146 – 147, 174 – 176, 199 – 202, 225 – 228.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Bažina = barina. Slovenská reč, 1941/1942, roč. 9, s. 90 – 91.
- ŠVAGROVSKÝ, Štefan: Jazykovedný odkaz Henricha Bartka. In: Slovenská reč, 1992, č. 4, roč. 57, s. 201 – 207.
- ŽIGO, Pavol: Henrich Bartek a vývin slovenskej spisovnej normy v medzivojnovom období. In: Studia Academica Slovaca. 26. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1997, s. 180 – 188.

Ján Kačala

SLOVENSKÝ JAZYKOVEDEC V EXILE. ZAHRANIČNÉ DIELO HENRICHA BARTKA (1907 – 1986)

KAČALA, J.: Slovak Linguist in Exile. The Work of Henrich Bartek Written in Exile (1907 – 1986). Slovenská reč, 72, 2007, No. 3, pp. 150 – 160. (Bratislava)

Author deals with works of Henrich Bartek on Slovak language that were written in Bartek's exile after 1945. Special attention is paid to the analysis of Bartek's work *Nový pravopis slovenský* (New Slovak Orthography) written in 1954 in response to the publication of the new Slovak Orthography (Pravidlá slovenského pravopisu) in 1953. The author of this paper evaluates Bartek's linguistic work in a wider cultural and political context of the second third of 20th century.

K spracovaniu témy o jazykovednej činnosti Henricha Bartka v jeho exilovom období, t. j. od roku 1945 do roku 1968, nás viedlo predovšetkým to, že exilové práce Henricha Bartka sú na Slovensku málo známe aj v odborných kruhoch a doteraz sa ani jeho dvom knižným prácam nevenovala primeraná analytická pozornosť, aby sa zhodnotil ich význam v dejinách slovenskej jazykovedy. Pritom sa žiada zdôrazniť, že v Bartkových prácach uverejnených v zahraničí je mnoho pozoruhodných poznatkov a informácií, o ktorých sa v jazykovedných kruhoch na Slovensku širšie nevie. Spôsobili to predovšetkým politické pomery za bývalého režimu, v ktorých príslušníci exilu platili ako nepriatelia socializmu a štátu, o ktorých bolo treba oficiálne mlčať alebo hovoriť iba negatívne. To sa v plnom rozsahu vzťahuje aj na postoj k jazykovednému dielu Henricha Bartka. Jeho vrcholné dielo – *Slovenský pravopis s gramatickými poučkami a slovníkom* –, ktoré vyšlo v Spojených štátoch amerických roku 1956, po troch rokoch v Slovenskej reči z dôsledne „protipuristického“ a osobne aj politicky zaujatého stanoviska recenzoval Štefan Peciar (pozri Peciar, 1959).

V našej stati sa nebudeme venovať rozboru celého jazykovedného, prípadne aj mimojazykovedného diela Henricha Bartka napísaného v emigrácii; sústredíme sa na tri okruhy otázok: 1. krátke celkové zhodnotenie Bartkovho jazykovedného diela, 2. charakteristika jeho prác v exile a 3. najväčšiu pozornosť mienime venovať dielu *Nový pravopis slovenský*, ktoré ako reakcia na vydanie Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1953 vyšlo v rozsahu 56 strán rok po ich vydaní takisto v USA. Bartkov *Nový pravopis slovenský* možno chápať aj ako autorovo záverečné vyznanie, ako osobné svedectvo o matičnom úsilí o nastolenie pevného slovenského kurzu vo výskume, stabilizovaní a kodifikovaní spisovnej slovenčiny, organizačne opreté o Maticu slovenskú a o časopis Slovenská reč.

1. Celková charakteristika jazykovedného diela Henricha Bartka

Henricha Bartka treba pokladať za významného slovenského jazykovedca slovakistu, ktorý vedecky a kultúrno-politicky pôsobil najmä v druhej tretine 20. storočia. Patrí medzi prvých profesionálnych slovenských jazykovedcov vôbec. Jeho jazykovedné dielo sa vyznačuje širokým záberom vo výskume slovenského jazyka a slovenskej jazykovedy: zahŕňa súčasný slovenský jazyk, v rámci neho najmä hláskoslovie a výslovnosť, slovnú zásobu a tvorenie slov, ďalej pravopis, ale týka sa aj vývinu nášho jazyka od najstarších čias, a to v kontexte s vývinom ostatných slovenských jazykov, ďalej sa týka dejín spisovnej slovenčiny a napokon dejín, ako aj súvisej otázky slovenskej jazykovedy.

Osobitný význam v jazykovednom diele Henricha Bartka má kodifikačná práca, jeho aktívna účasť na analýze vtedajšieho stavu jazykovej praxe na Slovensku, stabilizácia normy spisovnej slovenčiny a slovenskej pravopisnej sústavy, úsilie o racionálnu reformu slovenského pravopisu, príprava kodifikačných príručiek a redigovanie prvého odborného jazykovedného časopisu na Slovensku – Slovenskej reči v 30. rokoch 20. storočia.

Počas života doma i v exile utvoril rozsiahle jazykovedné dielo, ktoré zahŕňa viaceré knižné práce, veľa štúdií a článkov, polemických statí, príležitostných príspevkov a recenzií, ako aj nespočetné množstvo malých jazykovonápravných či jazykovovýchovných časopiseckých textov. Vo svojom jazykovednom diele sa ukázal ako všestranný a odborne dobre pripravený jazykovedec s veľmi kladným racionálnym aj citovým vzťahom k slovenskému jazyku, spravujúci sa zásadami pravdy, čestnosti a zodpovednosti a vyznačujúci sa hlbokou vierou v kladný vývin slovenského jazyka, ako aj v neobyčajne pozitívny zmysel vlastnej bádateľskej aj kodifikátorskej práce. Jeho jazykovedné dielo z časového hľadiska možno rozdeliť na dve etapy: 1. práce napísané a uverejnené pred rokom 1945 a 2. práce napísané a uverejnené po roku 1945. Priam zarážajúci je rozdiel v počte uverejnených prác v 1. etape a v 2. etape tvorby: kým obdobie od roku 1930 do roku 1945 možno označiť za obdobie priam horúčkovitej jazykovednej práce a publikačnej aktivity Henricha Bartka, jeho exilové obdobie je obdobím iba sporadického uverejňovania jazykovedných a iných odborných prác, pričom aj v prvom, aj v druhom období tvorby zisťujeme aj isté viac alebo menej sa opakujúce témy.

2. Krátka charakteristika Bartkových prác uverejnených po roku 1945

Bartkovo slovakistické (nie iba jazykovedné) dielo z obdobia po emigrácii zo Slovenskej republiky v 1. polovici roka 1945 zahŕňa dve knižné práce, obsahlu recenziu Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1953 a stať *Chvála slovenčiny* ako práce z okruhu súčasného slovenského spisovného jazyka, ďalej necelú desiatku štúdií z oblasti dejín slovenského jazyka a napokon niekoľko prác zo slovenskej histó-

rie, národopisu a prehľad slovenskej literatúry. V jazykovedných prácach sa zaoberal pôvodom názvov *Slovan* a *Slovák*, najstaršími slovami kresťanského pôvodu v slovenčine, Metodovým slovenským menom *Strachota* a významom Ľudovíta Štúra z hľadiska našej tradície. V ostatných prácach sa venoval najmä vzťahu Slovákov a Samovej ríše, významu malých národov v histórii a v súčasnosti ľudstva a v samostatnej publikácii osvetlil postavu Matúša Čáka.

3. Bartkov *Nový pravopis slovenský* z roku 1954

Ako v predslove k tejto práci na strane 4 píše reverend Ján J. Ľach, vydavateľ publikácie: „Táto brožúra má prichystať cestu knihe o spisovnej slovenčine a nechce a ani nemôže byť náhradou za gramatiku s pravopisnými pravidlami a slovníkom.“ Sám autor v úvode k svojej neskoršej súhrnnej práci o slovenskej pravopisnej sústave (Bartek, 1956, s. 6) vraví: „Kto má záujem o ideologické a lingvistické problémy v našom pravopise, toho odkazujem na svoju brožúru *Nový pravopis slovenský*.“ Uvedené vyjadrenia naznačujú, že medzi obidvoma prácami je úzky vzájomný vzťah. *Nový pravopis slovenský* je v istom zmysle prípravná práca s úvodom do problematiky slovenskej pravopisnej sústavy a jej reforiem v 2. tretine 20. storočia, s prehľadom problematíkych javov slovenského pravopisu a s návrhom na ich racionálne riešenie. Naproti tomu *Slovenský pravopis s gramatickými poučkami a slovníkom* prináša systematický výklad slovenskej pravopisnej sústavy, ako aj výklad súvzťažných hláskoslovných, gramatických a slovotvorných javov a pravopisný slovník s niektorými tvaroslovnými a výslovnostnými údajmi v celkovom rozsahu 205 strán.

Dobrou prípravou na zhrnutie pravopisnej problematiky v slovenčine autorovi bolo aj dôkladné preštudovanie nových Pravidiel slovenského pravopisu a ich podrobné zhodnotenie formou recenzie uverejnenej v 2. čísle 1. ročníka časopisu *Most* (na s. 35 – 39). V nej autor na širokom spoločenskom a politickom pozadí osvetľuje vecnú aj organizačnú prípravu plánovanej pravopisnej reformy v roku 1939, neprijatie niektorých progresívnych zmien univerzitnou komisiou vymenovanou ministrom Jozefom Sivákom a vydanie Pravidiel slovenského pravopisu roku 1940 bez týchto zmien a napokon uplatnenie týchto zmien v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1953.

Závažné pre tých, čo sa bližšie nezaoberali pravopisnými otázkami, je Bartkovo odhalenie, že pravopisné zmeny uplatnené v Pravidlách slovenského pravopisu roku 1953 sa chystali v Matici slovenskej už od roku 1933 v rámci diskusií na pôde jazykového odboru a nemali teda nič spoločné s deklarováým hlbším a sústavnejším výskumom slovenského jazyka a jeho pravopisnej sústavy až v rokoch pred vydaním nových Pravidiel slovenského pravopisu a tobôž nesúviseli so Stalinovými prácami o jazyku a s výsledkami marxistickej jazykovedy dosiahnutými v povojno-

vom Česko-Slovensku, tak ako sa o tom píše v úvode k novým pravidlám. Keďže sa nové pravidlá k tomuto „matičnému“ zdroju nepriznávajú, Henrich Bartek ostro kritizuje takýto prístup pravopisnej komisie a najmä jej predsedu Štefana Peciara (1912 – 1989), ktorému podľa Henricha Bartka „išlo o nájdenie cestičiek bližšie ku češtine, a preto pod rúškom správnej pravopisnej opravy... pokúsil sa otriast' ustálenými zvyklosťami dobrého spisovného úzu“ (Bartek, 1954, s. 38).

Autor *Nového pravopisu slovenského* odmieta ideologizovanie vedy a pravopisu a poukazuje na kladné výsledky vo vývine spisovnej slovenčiny od 30. rokov 20. storočia. Vidí ich v zainteresovanosti verejnosti za veci spisovnej reči a jej kultúry a v správnom nasmerovaní jazykovednej práce. Podľa Henricha Bartka verejnosť „vo veciach slovenčiny bola jednotná, lebo si dobre uvedomovala alebo tušila, že práca a boj za každé slovo, ba za každú hlásku, je zároveň bojom za každú skyvu chleba, za každú piad' dedovizne, na ktorej raz chceme rozhodovať sami bez cudzieho poručníctva“ (ibid., s. 35). Súhrnné stanovisko Henricha Bartka k jazykovej a pravopisnej problematike je takéto: „Myslím, že sa zásadne musíme stavať za každú takú pravopisnú zmenu, ktorá značí obľahčenie a ktorá sprístupňuje jazyk čo najväčšiemu počtu, lebo to je smer vývinu spisovnej slovenčiny, ale aj cesta ku demokratizovaniu spisovného jazyka, na ktorej sa bude pokračovať i v budúcich pokoleniach, keďže jazyk je živý organizmus, ktorý sa rozvíja v súvisi s rozvojom národa.“ (ibid., s. 38 – 39).

V *Novom pravopise slovenskom* si autor najprv vo všeobecnom úvode (s. 5 – 22) podrobnejšie všíma vývin spisovnej slovenčiny v Česko-slovenskej republike, kritiku Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1931, ktoré skoncipovala komisia pod vedením českého profesora Václava Vážneho (1892 – 1966), ako aj známe valné zhromaždenie Matice slovenskej z 12. 5. 1932, ktoré vo vzťahu k týmto pravidlám prijalo kritické stanovisko významných predstaviteľov slovenskej inteligencie a žiadalo Maticu slovenskú, aby sa postarala o odstránenie neslovenských javov z textu pravidiel a na základe objektívnych výskumných výsledkov prichystala ich nové vydanie.

Za závažný krok na ceste zveľaďovania spisovnej reči pokladá založenie odborného časopisu Slovenská reč roku 1932, ktorého hlavnou úlohou bolo napomáhať rozvoj spisovnej reči v duchu jej tradície a svojskosti. Podľa Henricha Bartka v krátkom období rokov 1932 – 1939 sa podarilo „odraziť všetky záškodné snahy proti základným osnovám slovenčiny a dotvoriť ju na moderný spisovný jazyk, ktorý rastie z vlastných koreňov“ (ibid., s. 8). Práve opretie sa o vlastné korene umožnilo zachovať spisovnú slovenčinu v jej svojskosti, pričom sa v tomto procese potvrdila jednota národa a zhoda v nazeraní na spisovný jazyk u slovenských spisovateľov a jazykovedcov: „Svojskú cestu v slovenčine nevynašli jazykovedci, ale iba na ňu poukázali, lebo svojskosť je tradičná danosť v jazyku, ktorý má isté typické zna-

ky, čo ho robia osobitným celkom. Svojskosti slovenčiny... sú prejavom vlastného života, svojského umu a cítenia nášho národa, sú dielom mnohých generácií a siahajú neraz hlboko do minulosti“ (ibid.). Vyzdvihuje to, že zápas o čistotu slovenčiny sa viedol čestne, „nie proti osobám, ale proti chybným snahám“ (ibid., s. 9), pričom to nebol ani zápas medzi slovenskými politickými stranami.

V ďalšej časti sa Henrich Bartek venuje práci jazykového odboru Matice slovenskej, ktorý pod vedením Jozefa Škultétyho (1853 – 1948) rokoval o chystaných pravopisných a jazykových zmenách. Podľa Bartkovho svedectva členmi odboru boli jazykovedci s rozdielnymi názormi na hĺbku a rozsah pripravovaných zmien, boli medzi nimi radikáli aj tradicionalisti, ale boli zjednotení v tom, že práca odboru sa mala sústrediť na tie okruhy spisovného jazyka, „ktoré vtedy boli najviac vystavené cudziemu tlaku a v ktorých sa najviac narušala podstata slovenčiny“ (ibid., s. 11): usilovali sa teda ustaľovať slovnú zásobu, tvaroslovie, hláskovú stavbu a syntax, pričom rýdzo pravopisnú stránku mienili riešiť až neskôr, v priaznivejších podmienkach života slovenského národa.

Takúto pracovnú orientáciu matičného odboru umožnilo to, že aj najväčší pravopisní radikáli uznali závažnosť mimojazykových príčin, a tak „jazykový odbor dávno pred vyhlásením autonómie dokončil riešenie číro pravopisných problémov a so súhlasom predstaviteľa tradičného smeru Jozefa Škultétyho uzniesol sa na týchto pravopisných zmenách“ (ibid.): 1. jednotné písanie prípony v tvare množného čísla v minulom čase na *-li* pri slovesách; 2. predložku *z, zo* viazať len s 2. pádom, kým predložku *s, so* iba so 7. pádom; 3. predpony *zo-, z-* písať podľa výslovnosti, napríklad *zostaviť, zoťať, zbierať, zhodiť, znášať, zviazať*; 4. dĺžku vo vžitých prevzatých slovách vyznačovať podľa skutočnej výslovnosti, napríklad *história, anatóm, filológia*. Tento súbor zmien predstavoval „minimálnu úpravu číro pravopisnú, uskutočniteľnú v daných okolnostiach, t. j. v Česko-Slovensku“ (ibid.).

Pri kodifikačnej a jazykovovýchovnej práci Henrich Bartek pokladal za potrebné zistiť stanovisko predstaviteľov umeleckej a vedeckej literatúry a národného života, a to s osobitným zreteľom na to, aký postoj ku kodifikácii a rozsahu používania spisovnej slovenčiny zaujímala pražská vláda. Podľa autora Nového pravopisu slovenského „roku 1935 žili sme v takej závislosti od Prahy, že v rukách Čechov bol osud spisovnej slovenčiny, nakoľko išlo o jej užívanie v úradoch a školách“ (ibid., s. 12).

V ďalšej časti predkladá anabázu neschválených Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1939, ktoré z poverenia jazykového odboru vypracoval v rozsahu takmer 500 strán Henrich Bartek. Delegácia Matice slovenskej ich už na konci mesiaca, v ktorom Slovenský snem vyhlásil samostatný Slovenský štát, t. j. v marci roku 1939, predložila ministrom školstva Jozefovi Sivákovi na schválenie. Po zhodnotení ministerských pripomienok koncom apríla vrcholní matiční predstavitelia znova

odovzdali text nových pravidiel ministrovi, no ten jeho schválenie znova oddialil. To Henrich Bartek pokladal za vyslovenie nedôvery k matičnému jazykovému odboru, a tak sa na znak protestu vzdal funkcie referenta v Matici slovenskej. „Pravidlá slovenského pravopisu,“ píše ďalej Henrich Bartek, „vyšli roku 1940 síce v mojej štylizácii, ale s vynechaním spomenutých pravopisných zmien, ktoré značili obľahčenie, lež úradne neboli prijaté.“ (ibid., s. 13)

Po rokoch autor pôvodného textu pravidiel sebakriticky priznáva svoju časť viny v tom, že verejnosť vrátane ministra neboli vopred pripravené na pravopisné zmeny tak, aby ich mohli hladko prijať. Neskoršie poverenie už novým ministrom školstva, žeby prichystal pravopisnú reformu, odmietol, aby sa veci nemohli vykladať tak, že každý nový minister sa chce zapísať dajakou pravopisnou reformou. Ako píše Henrich Bartek, sám sa presvedčil, že „i prípadne chybné písanie niekoľkých slov a tvarov je menšie zlo ako ustavičné menenie jazykových zvyklostí“ (ibid., s. 14). Toto Bartkovo stanovisko hodnotíme ako vrcholne zodpovedné jazykovedné stanovisko, hoci presadenie pôvodného konceptu pravidiel aj po krátkom čase od nadobudnutia platnosti pravidiel z roku 1940 by istotne bolo bývalo celospoločensky prospešnejšie.

Celkové Bartkovo hodnotenie situácie je veľkodušné a optimistické: „Roky od vydania prvých pravidiel r. 1931 do vydania druhého r. 1940, ako aj roky nasledujúce doniesli našej spisovnej reči obohatenie zo všetkých stránok. Trpkosti, zavinené nepochopením, sú ničím proti kladným hodnotám, čo boje za čistotu slovenčiny dali celému národu.“ (ibid., s. 14 – 15) Henrich Bartek je presvedčený, že reforma pravopisu roku 1953 musela prísť a „mohlo a muselo sa tak stať iba v duchu vývinu nášho pravopisu, ktorý od prvého vydania Czambelovej Rukováti spisovnej reči slovenskej smeruje ku zjednodušeniu, t. j. k obľahčeniu pravopisu, teda vlastne k väčšiemu poslovenčeniu“ (ibid., s. 15).

Ako vidieť, Henrich Bartek schvaľuje kroky, ktoré prijala úradná pravopisná komisia vedená Štefanom Peciarom a vymenovaná Zborom povereníkov roku 1952, lebo vyplývajú zo spomenutej logiky dejín slovenskej pravopisnej sústavy a značia naplnenie jeho vlastných návrhov obsiahnutých v pravidlách z roku 1939, ako aj zásad, ktoré o vzťahu výslovnosti a pravopisu vyslovil vo svojej *Správnej výslovnosti slovenskej z roku 1944*. Nesúhlasil však so spôsobom, ktorým sa to uskutočnilo, lebo autori pravidiel nepriznali zdroj, z ktorého čerpali, naopak, výsledky pravopisnej reformy pripísali na konto „teoretických smerníc, ktoré dal marxistickej jazykovede J. V. Stalin vo svojich geniálnych prácach *Marxizmus a otázky jazykovedy a Ekonomické problémy socializmu v SSSR*“ (Pravidlá slovenského pravopisu, 1953, s. 7 – Úvod). Navyše autorov pravopisných pravidiel z roku 1940 oficiálna pravopisná komisia označuje za „prisluhovačov ľudáckeho separatizmu, ktorí vychádzajú v ústrety požiadavkám fašistických okupantov a zradných politikov tzv.

slovenského štátu, usilovali sa čo najviac oddialiť spisovnú slovenčinu od češtiny a izolovať ju aj od ostatných slovanských jazykov“ (citovaný Úvod, s. 6).

Henrich Bartek tieto tvrdenia označuje za nezmyselné a nepravdivé a ich autora pokladá za stúpenca „masarykovsko-benešovskej kultúrnej politiky počesťovania spisovnej reči slovenskej“ (Bartek, 1954, s. 17). Je priam pobúrený najmä výrokom o slovenskom separatizme a na zachovaných názvoch *Slovák, Slovenka, slovenský, slovenčina* ukazuje, že Slováci ako centrálné postavený kmeň podobne ako Slovinci práve zachovali „národné meno všetkých Slovanov“ (ibid.) a nemohli sa teda voči nikomu separovať; naopak, „práve kmene žijúce na prostriedku dnešného Česka sa veľmi chytro separovali od stredu Veľkomoravskej ríše, ktorá bola dielom zjednotených slovenských kmeňov“ (ibid.).

Autor Nového pravopisu slovenského vyčíta Štefanovi Peciarovi, že zo slovenčiny chce vylúčiť charakteristické slovníkové prvky, napríklad *hej*, alebo tvar *niet*, lebo (aj) nimi sa slovenčina odlišuje od češtiny. Zdôrazňuje zachovanosť slovenskej hláskovej sústavy oproti českej, ktorá prešla mnohými zmenami a nimi sa oddialila od ostatných slovanských jazykov. Henrich Bartek bráni svoj postup: „Naopak, chránením svojskosti chránili sme tradičné ústredné postavenie slovenčiny, o ktorej i západní slavisti vedia, že je znamenitým kľúčom ku slovanským jazykom.“ (ibid., s. 18) Odmieta ideologizáciu pravopisu i jazyka a jazykovedy a z odborného jazykovedného hľadiska hlavnému redaktorovi pravidiel okrem iného vyčíta narušenie ustálenej jazykovej normy zavádzaním početných dvojtvarov najmä v morfológii. Je presvedčený, že „na Slovensku dobrá slovenčina je natoľko vžitá, že cudzie druhotvary sa jednoducho nebudú užívať“ (ibid., s. 21).

Na záver úvodnej časti zovšeobecňujúco a zároveň varujúco vraví: „Spisovná slovenčina bude naveky vystavená násilnostiam, pokým sa neznesiteľnej cudzej nadvlády nezbavíme, pokým si nebudeme môcť budovať spisovný jazyk v duchu dobrých tradícií a podľa vnútorných potrieb slovenského života.“ (ibid.) Jeho záverečné „zásadné stanovisko“ k novým pravopisným pravidlám z roku 1953 vyznieva veľmi príkro: „Keďže ide o dielo, ktoré vzniklo pod nátlakom Prahy a ktoré takmer na každej stránke naznačuje, že jeho zostaviteľ nerešpektoval gramatickú stavbu slovenčiny, a keďže sú plné tvaroslovných a slovníkových cudzôt, musíme k nim zaujať také isté stanovisko ako k nanúteným prvým pravidlám z r. 1931, to značí: treba odmietnuť neslovenskosti a zrejmé chyby, lež prijať číro pravopisné zmeny, čo značia zjednodušenie“ (ibid., s. 21 – 22). Na druhej strane povzbudzujúco najmä vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí vyznieva Bartkov výrok, že „slovenčina si zaslúži pozornosť všetkých príslušníkov nášho národa v zahraničí a každý si ľahko osvojí, čo je správne, ak nebude vec vopred posudzovať z pohodlného stanoviska s výhovorkou, že sa netreba starať o nový pravopis, keďže vyšiel za cudzieho režimu“ (ibid., s. 22). Tento Bartkov postoj bol dôležitý z hľadiska zachovania jednoty

slovenského pravopisu doma i v zahraničí, ako aj jednoty slovenčiny vo všeobecnosti.

Jadrom Bartkovej publikácie je aplikačná časť, ktorá pod názvom Pravopisné zmeny (s. 23 – 55) prináša rozbor pravopisných úprav prijatých v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1953 v takomto výbere: 1. množné číslo minulého času, 2. predložky *z* a *zo* + príslovka *zo* (v tomto druhom prípade by sme dnes hovorili o častici *zo*), 3. slová s predponou *zo-*, 4. písanie predpony *z-*, 5. predložky *spoza*, *spodnad*, *spopod* atď., 6. zložené príslovky, 7. zmeny v písaní cudzích slov, 8. drobné pravopisné zmeny a 9. ženské mená na *-anka*, *-ianka*. Napokon na s. 55 – 56 je krátke zhrnutie niektorých závažných myšlienok.

Za významné pokladáme Bartkovo osobné svedectvo o vzťahu pravopisných pravidiel z roku 1940 k zásadám uplatňovaným v Slovenskej reči v 30. rokoch: „Ministerstvo školstva nepokladalo za vhodné prijať systémové zmeny, a tak Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940 ušľachťujú zvyklosti podľa písania mesačníka Slovenská reč.“ (ibid., s. 56) Autor v uvedených praktických častiach rozoberá podstatu opisovanej zmeny a prináša argumenty na jej odôvodnenie, v niektorých prípadoch uvádza krátku históriu danej zmeny a najmä ju dokladá bohatým a starostlivo roztriedeným jazykovým materiálom. V dvoch prípadoch prináša aj dlhšie citáty zo svojej práce Správna výslovnosť slovenská z roku 1944. Pozoruhodná je najmä predpoveď o prijatí návrhu na jednotné písanie slovesnej prípony *-li*: „Časom istotne pri novej úprave pravopisu zvíťazí náš návrh, ktorého praktičnosť je neodškriepiteľná.“ (Bartek, 1944, s. 158) Ani nie o desať rokov sa tento návrh v slovenskom pravopise naozaj stal skutočnosťou: bolo to ešte za Bartkovho života, ale bez uznania jeho autorstva a bez jeho účasti. To, že vo svojej knihe z roku 1954 nevraví o veci zatrpknuto, opätovne svedčí o jeho veľkodušnosti a o tom, že mu predovšetkým šlo o vec, o záujmy spisovnej slovenčiny a jej kultúry.

Uvádzame krátky komentár k Bartkovmu veľmi príkro vyznievajúcejmu „zásadnému stanovisku“ k Pravidlám slovenského pravopisu z roku 1953: Bartkova paralela s Vážneho Pravidlami slovenského pravopisu je odôvodnená aj neodôvodnená. Bezprostredný nátlak Prahy pri pravidlách z roku 1953 sa dokazuje ťažko, keď postavenie Václava Vážneho pri koncipovaní prvých pravidiel a členstvo dvoch popredných českých jazykovedcov Bohuslava Havránka a Františka Trávníčka v komisii na záverečnú úpravu pravidiel z roku 1953, vymenovanej takisto Zborom povereníkov, sa celkom nedá porovnávať, lebo Bohuslav Havránek a František Trávníček neboli vedúcimi osobnosťami pri koncipovaní nových pravidiel, tak ako to bolo v prípade Václava Vážneho vo vzťahu k prvým pravidlám.

V súvisi s touto témou pripomenieme diskusiu o oprávnenosti či neoprávnenosti účasti spomenutých dvoch popredných českých jazykovedcov v komisii na úpravu slovenských pravopisných pravidiel. Túto otázku na konferencii o kultúre

spisovnej slovenčiny roku 1966 otvoril Ľudovít Novák (1908 – 1992); ten na rozdiel od Štefana Peciaru (pozri Peciar, 1967) pokladal účasť inonárodného odborníka na kodifikácii spisovnej slovenčiny za neprípustnú (Novák, 1967). Svedectvo iného člena pravopisnej komisie Jozefa Ružičku (1916 – 1989) nie je jednoznačné: podľa neho českí jazykovedci, najmä Bohuslav Havránek a František Trávníček, na záverečnom aktíve kultúrnych pracovníkov slovenským jazykovedcom pomohli. No počas prípravy návrhu úpravy pravopisu „v komisii bol skutočný boj, slovenskí jazykovedci argumentovali aj takto: Toto jediné je po slovensky správne. Už z toho vidieť, že spomenutí českí jazykovedci nám v skutočnosti nepomáhali: skôr... sme sa s nimi pasovali.“ (Ružička, 1967).

Pri tejto téme je dôležité pripomenúť aj to, že objekt, o ktorom je v obidvoch prípadoch reč, t. j. spisovná slovenčina a jej pravopisná sústava, bol z hľadiska funkčného rozpätia, ako aj úplnosti a stability normy v uvedených časových úsekoch značne rozdielny a spoločenské postavenie slovenčiny na začiatku 30. rokov a v prvej polovici 50. rokov 20. storočia bolo takisto veľmi rozdielne. Iná bola aj odborná pripravenosť slovenských jazykovedcov na zvládnutie pravopisnej reformy. Účasť českých jazykovedcov na príprave a schvaľovaní pravopisnej reformy roku 1953 svedčí však predovšetkým o politickej situácii v spoločnom štáte Slovákov a Čechov.

V tejto súvislosti sa žiada pripomenúť, že až pri príprave najnovšieho vydania Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1991, ktorá v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV prebiehala od polovice 80. rokov 20. storočia, nebol v pravopisnej komisii ani v inom podobnom orgáne ani jeden český jazykovedec. Text nových Pravidiel slovenského pravopisu od začiatku až po záverečnú úpravu bol výlučne dielom slovenských jazykovedcov slovakistov a ďalších predstaviteľov slovenskej kultúrnej obce.

Bartkov citovaný výrok o tom, že Štefan Peciar ako hlavný redaktor takmer na každej stránke nerešpektoval gramatickú stavbu slovenčiny, je zveličené a odporuje tomu, že stav gramatickej stavby spisovnej slovenčiny sa v tom čase v podstate rovnako zachytáva aj v iných príručkách o spisovnej slovenčine vrátane gramatických prác. Na koncipovaní pravidiel z roku 1953 (ako aj iných prác o spisovnej slovenčine) okrem Štefana Peciaru mali už značný podiel aj iní slovenskí jazykovedci. Prítomnosť „tvaroslovných a slovníkových cudzôt“ v nových pravidlách v istej miere je reálna, ale na druhej strane sa žiada povedať, že v ďalších desiatich vydaniach nových pravidiel, ktoré mali aj státisícové náklady, sa najmä od polovice 60. rokov 20. storočia mnohé „cudzoty“ vynechali, prípadne priamo opravili.

Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953 ako všeobecná jazyková (t. j. nie iba pravopisná) kodifikačná príručka napriek viacerým odborným nedostatkom a napriek svojej ideologickej zaťažnosti totalitným režimom mali výrazný kladný vplyv

na ustálenie spisovnej výslovnosti, tvaroslovia a skladby aj tvorenia slov, zjednodušili pravopis a podstatne ho priblížili výslovnosti. Pri kodifikácii slovnej zásoby bol postoj Pravidiel slovenského pravopisu menej jednoznačný. Potvrďuje to v inej súvislosti aj Eugen Pauliny vo svojich Dejinách spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť (1983, s. 242). Najprv vraví, že sa v nových pravidlách urobila aj kontrola v slovníku, ale tú dáva do súvisu skôr s potrebou napraviť rozrušenie slovníkovej kodifikácie „puristickými zásahmi Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1940“. Na druhej strane konštatuje, že „slovníková kodifikácia Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1953 nebola taká bezpečná a jednoznačná ako ostatné časti kodifikácie“ (Pauliny, 1983, *ibid.*).

Záver: Bartkov *Nový pravopis slovenský* celkove možno zhodnotiť ako dielo potvrdzujúce autorov hlboký celoživotný záujem o otázky slovenského pravopisu a dôverné poznanie jeho dejinnej aj súvekej problematiky. Henrich Bartek si dobre uvedomoval tradičné hodnoty pravopisu, ale chápal ho predovšetkým pragmaticky: „pravopis treba prispôbovať výslovnosti a takto ho sprístupňovať širokým vrstvám“ (Bartek, c. d., s. 26) a „pravopis nie je naozaj na to, aby sťažoval osvojenie si dobrej slovenčiny, tým menej na trápenie školských detí a dospelých“ (*ibid.*, s. 24). Tento postoj má v našej kodifikačnej praxi trvalú hodnotu a uplatnil sa aj pri koncipovaní najnovších Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1991.

Okrem vlastnej jazykovednej dimenzie treba vyzdvihnúť historickodokumentárnu hodnotu tohto Bartkovho spisu: z pera zainteresovaného odborníka totiž zachováva autentické svedectvo o riešení citlivých otázok slovenskej pravopisnej sústavy v 30. a 40. rokoch 20. storočia najmä na pôde Matice slovenskej. Dielo možno pokladať aj za uváženu výpoveď autora o vlastnom pracovnom aj osobnom zainteresovaní sa za záujmy slovenčiny aj slovenského národa v jednom z rozhodujúcich období ich vývinu. Sympatické a stále aktuálne je autorovo zovšeobecňujúce vyznanie: „Bez sústavnej práce a bez obetí nemožno sa približovať k dokonalejšiemu, k lepšiemu.“ (*ibid.*, s. 15)

Z odstupe vyše polstoročia od vyjdenia Bartkovho spisu *Nový pravopis slovenský* možno mať odborné výhrady k jeho chápaniu a jednostrannému vyzdvihovaniu ľubozvučnosti slovenčiny, k priveľkému dôrazu na svojskosť nášho jazyka a neprizeraniu na internacionalizačné prúdenia najmä v druhej polovici 20. storočia, k hodnoteniu istých jazykových javov či postojov niektorých osobností slovenskej jazykovedy, v diele možno zistiť niektoré predpovede, ktoré sa nenaplnili, ale tieto záporne hodnotené javy vonkoncom nemôžu zatieniť vysoko pozitívnu činnosť Henricha Bartka v prospech spisovnej slovenčiny a jej kultúry v jednom z významných, ba prelomových období jej vývinu v 30. rokoch 20. storočia. Henrich Bartek bol a je významným slovenským jazykovedcom a kodifikátorom spisovnej slovenčiny v 2. tretine 20. storočia a výraznou osobnosťou našej vedy a kultúry.

Literatúra

- BARTEK, Henrich: Správna výslovnosť slovenská. Bratislava – Turč. Sv. Martin: Ján Horáček 1944. 320 s.
- BARTEK, Henrich: Nové pravidlá slovenského pravopisu /recenzia/. Most, 1954, roč. 1, č. 2, s. 35 – 39.
- BARTEK, Henrich: Nový pravopis slovenský. Vydal Slovák v Amerike, Chicago 1954. 56 s.
- BARTEK, Henrich: Slovenský pravopis s gramatickými poučkami a slovníkom. Vydal rev. John Lach, Whiting 1956. 205 s.
- NOVÁK, Ľudovít: Ešte raz o jazykovej normotvornej právomoci na Slovensku. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967, s. 71 – 74.
- PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 254 s.
- PECIAR, Štefan: Henrich Bartek, Slovenský pravopis /recenzia/. Slovenská reč, 1959, roč. 24, č. 5, s. 288 – 292.
- PECIAR, Štefan: O vzťahu slovenčiny a češtiny. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967, s. 119 – 120.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1953. 408 s.
- RUŽIČKA, Jozef: Ako to bolo okolo Pravidiel z roku 1953. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967, s. 120 – 121.

Milan Majtán

HENRICH BARTEK A NAJSTARŠIE DEJINY SLOVENČINY

MAJTÁN, M.: Henrich Bartek and the Oldest History of Slovak Language. *Slovenská reč*, 72, 2007, No. 3, pp. 161 – 165. (Bratislava)

Author focused his attention to Bartek's writings on the history and development of Slovak Language. He shows that Bartek was one of the leading Slovak linguists of his time also in this field. Bartek's analysis of typical phenomena from the oldest history of Slovak language didn't give any complex view of its development. They were mainly explanations aimed to demonstrate originality and independence of Slovak language in the family of Slavonic languages, especially in the reference to Czech language.

Keď nám v druhom a treťom ročníku štúdia v rokoch 1954 – 1955 na Vysokej škole pedagogickej prof. J. Štolc prednášal historickú gramatiku (prednášky a semináre z vývinu slovenčiny sa nazývali historická mluvnica [!]), neboli k dispozícii ešte ani Stanislavove skriptá, ktoré mali, mimochodom, takisto názov *Slovenská historická gramatika* (SPN 1955 – 1962) a až knižné vydanie vo Vydavateľstve SAV vyšlo s názvom *Dejiny slovenského jazyka* (Zv. 1 – 5, 1956 – 1973). Novákova dôkladná a moderná monografia *K najstarším dejinám slovenského jazyka* (1980) vyšla až o štvrt' storočia neskôr, poznali sme však jeho *Jazykovedné glosy k československej otázke* (1935). Prof. J. Štolc prednášal vývin slovenského vokalizmu v podstate podľa dovedajších štúdií Henricha Bartka a okrem nich odporúčal ako študijnú literatúru Stanislavovu *Česko-slovenskú mluvnicu* (1938), monografie o vývine je-rov v slovenčine (J. Melich, V. Šmilauer, Ľ. Novák) a ďalšie štúdie o jednotlivých javoch z tejto problematiky.

Zo štúdií Henricha Bartka ma ako študenta zaujali najmä dve: štúdia *Slovenské výsledky psl. prízvukných akútových dĺžok* uverejnená v Zborníku na počesť J. Škultétyho (1933) a *Príspevok k dejinám slovenčiny* v Zborníku Literárnovedeckého odboru SSV (1936).

V prvej z nich Bartek zreteľne a veľmi presvedčivo na mnohých príkladoch ukázal, že praslovanské dlhé prízvukné samohlásky s akúťovou intonáciou sa vo všetkých srbských a chorvátskych nárečiach a v strednej slovenčine skrátili, v češtine a v slovinčine dĺžka ostala a v ruštine na tých miestach ostal prízvuk (z množstva príkladov spomeňme aspoň *draha, krava, hrach, slama, blato, breza, mreža, hlina, sila, husle, duť* a pod.). Chronológiu krátenia prízvukných akútových dĺžok položil do 10. stor. pred denazalizáciu praslovanských nosoviek.

V Príspevku k dejinám slovenčiny analyzoval H. Bartek viaceré pre slovenčinu charakteristické praslovanské zmeny, no v tejto štúdiu mu nešlo o vyčerpávajúci rozbor javov. Cieľom štúdie (podobne ako v *Jazykovedných glosách k československej otázke* od E. Nováka) bolo rekonštruovať najstaršie dejiny slovenčiny tak, aby sa rozborom jednotlivých vývinových javov ukázalo, že už v čase zániku jerov, ba aj predtým, slovenčina mala odchodný vývin od češtiny, čo jej zaručuje samostatné miesto v rodine slovanských jazykov (s. 117). Autor v nej dokazoval, že ešte koncom 10. stor. boli v slovenčine nosovky, v 12. a 13. stor. existovali mäkké spoluhlásky *dz* a *c* a pred zmenou *g > h* boli v slovenských nárečiach mäkké spoluhlásky *d', t', ň, l'* pred samohláskou *i*. V ďalších tézach tejto štúdie Bartek zdôraznil, že slovenská jazykoveda sa musí pokúsiť o chronologizovanie všetkých rozdielov medzi slovenčinou a češtinou, lebo až potom sa možno vysloviť úplne bezpečne o vzájomnom pomere oboch jazykov (s. 57), že treba pestovať aj historickú dialektológiu, ktorá osvetlí aj pohyb nárečových javov (s. 58) a slovenská dialektológia bude mať veľký význam pre poznanie dejín slovenčiny, ak sa nárečové javy budú posudzovať aj zo stanoviska porovnávacej historickej metódy (s. 59). Porovnávanie celých fonologických štruktúr slovanských jazykov dáva (podľa Bartka) možnosť osvetliť dejiny slovenčiny v tých fázach jej vývinu, z ktorých niet písaných pamiatok (s. 60).

H. Bartek pri rekonštruovaní dejín slovenčiny oceňoval význam starých písomných pamiatok, obsahujúcich množstvo slovenských geografických názvov a osobných mien (už r. 1928 v seminári prof. E. Smetánku odovzdal prácu *Rozbor najstarších slovakizmov*), zdôraznil však, že etymologické výklady a lingvistický rozbor nemožno robiť na základe dovtedajších edícií stredovekých latinských listín (s. 47).

Ťažiskom Bartkových výkladov o jeroch boli jeho tézy o vzniku druhotných silných jerov (že vkladné hlásky boli vlastne striednicami za druhotné jerové hlásky (s. 67): *kópor, vietor, vepor, deber, mysel', piekol, niesol, padol, som, sedem, osem* a pod.), o sprievodných hláskach (*erdžať, hrdza/ridza, rumanček/harmanček, Lihota/Lehota/Hlota, Omšenie, omša, (po)msta, hmla* a pod.). Za veľmi staré javy pokladal Bartek aj vznik tvarov *hrab* a *brat* a zmenu *j6- > i-* (*idem, ihra, ihla, ikra, imanie, imelo, meno, iskra, istý, izba*). Výsledkom zániku slabých jerov bolo dlženie krátkych samohlások (v prízvuchných slabikách), napr. *koniec, hrniec, veniec, Turiec*, v nárečiach aj *otiec, juniec, kliniec*; o čom písal už predtým v Slovenskej reči (Bartek, 1934) a v slovesných tvaroch typu *nesieš, pečieš, berieš, derieš, piekol, niesol* a pod., pričom prízvuk musel predĺžiť kmeňovú samohlásku pred zánikom koncových jerov a pred vznikom druhotných jerov niekedy v 10. storočí (s. 99). Veľká väčšina kvantitatívnych a iných rozdielov medzi slovenčinou a češtinou má základ v zmenách, ktoré pochádzajú z praslovanského obdobia alebo najneskôr z konca praslovanského obdobia (s. 100). Potom sa v štúdiu nakrátko rozoberá chronológia krátenia starých akútových a cirkumflexových dlžok pred zánikom nosoviek v 10.

storočí, vznik samohláskového *r*, *l* a *ř*, *ĺ* (*blcha*, *krv*, *brvno*), znelostná asimilácia spoluhlások (v slovenčine pred všetkými znelými spoluhláskami, v češtine nie pred *h*, *j*, *l*, *m*, *n*, *r*; *v*), ako aj nové *g* (*glej*, *gdula*, *gbel*) a zmena *g* > *h* (zmena nezasiahla *zg*: *rázga*, *miazga*, *brýzgať*, *mozgy*), zdvojené spoluhlásky a zánik spoluhlások v istých spoluhláskových skupinách.

Príspevok recenzoval v Slovenskej reči A. Jánošík a v Zborníku Matice slovenskej L. Novák.

A. Jánošík v posudku vyzdvihol, že sa autor usiluje poukázať na samostatné miesto slovenčiny v rodine slovanských jazykov, ktoré sa jej upiera zo strany českej vedy, keďže ju pokladá za nárečie českého jazyka. Komentoval spracované javy a nakoniec vyzdvihol, že je to aj akási obrana slovenského jazyka, najmä jeho samobytnosti, a autorovi sa podarilo nájsť príčinnú súvislosť medzi zánikom jerov a spomenutými rečovými javmi v slovenčine, čo má tým väčší význam, keďže zánik jerov sa začal v 9. stor., v čase, keď slovenčina nadobúdala svoje typické znaky.

L. Novák v recenzii pripomenul, že Bartkovej práci by bolo bývalo na mnohých miestach na osov presnejšie rozlíšenie strednej slovenčiny od slovenčiny západnej a východnej. Autorovi vyčítal, že principiálne úvahy sa mu neveľmi daria a že ostáva vo svojej koncepcii na polceste medzi starším poňatím mladogramatickým a moderným chápaním štrukturalistickým. Konštatoval, že Bartek znova zhrnul svoje náhľady na slovenské striednice praslovanských intonácií, najmä svoj úspešný výklad o typoch *koniec*, *nesieš* a *piekol*, ktoré predtým čiastočne prvý a definitívne rozriešil. Kritizoval však odmietanie Havlíkovho jerového pravidla a Bartkove úvahy o druhotných silných jeroch. Pripomenul, že všetky výnimky z tohto pravidla možno bez ťažkostí vyložiť ako prípady alternácií. V závere posudku konštatoval o štúdiu, že „i keď neurčila postavenie slovenčiny medzi slovanskými jazykmi, ani nerozriešila pomer češtiny k slovenčine – mala vlastne na mysli skôr ilustráciu ako široko založené riešenie –, predsa prispela hodnotne viacerými jednotlivosťami k dejinám slovenčiny v 10. stor., ktoré v sústavnejšej forme metódami jazykovedy štrukturálnej bude treba ešte len napísať. Sústavnejšie dejiny najstaršej slovenčiny L. Novák aj napísal v rokoch 1938 a 1939, no zo známych príčin vyšli až o štyri desaťročia ako monografia s názvom *K najstarším dejinám slovenského jazyka* (1980). V nej podrobne vyložil svoje názory na otázku tzv. druhotných jerov a s tým súvisiace javy (s. 184 – 197). Rovnako podrobne vyložil aj svoju predstavu prestavby fonologického systému slovenských nárečí po zániku praslovanskej slabičnej mäkkostnej korelácie (s. 206 – 211), ktorú H. Bartek kritizoval v štúdiu *Nové príspevky k dejinám slovenčiny*. V tomto príspevku aj naznačil, že rytmické krátenie druhej dĺžky v strednej a spisovnej slovenčine nejakým spôsobom súvisí so zmenami praslovanských prízvukov a dĺžok (Bartek, 1938). Štúdia ostala nedokončená napriek ohláseniu, že pokračovanie bude v budúcom ročníku. Pokračovanie nevyšlo pre známe udalosti v redakcii Slovenskej reči.

V novom časopise Slovenský jazyk, ktorý Bartek vydával po odchode z redakcie Slovenskej reči, vyšiel na pokračovanie ešte rozsiahly pramenný materiál *Starodávne osobné mená slovenské* (Bartek, 1940). Bartek sa usiloval, ako napísal na záver, vzbudiť záujem o skúmanie starej slovenčiny, pretože aj podľa jeho presvedčenia skúmaním týchto najstarších slovakizmov v starých latinských listinách sa dajú zistiť mnohé charakteristické črty starej slovenčiny, najmä jej slovnej zásoby. Tento súpis starých slovenských osobných mien je dodnes jedným zo základných prameňov výskumu najstaršej slovenskej antroponymie.

Exilové články *Pôvod názvov Slováka a Slovan* (1956), *Strachota, Metodovo slovenské meno* (1964) a *Najstaršie kresťanské slová v slovenčine* (1964), ktoré vyšli v časopise *Most*, iba dokresľujú životný záujem H. Bartka o najstaršie dejiny slovenčiny.

Na záver možno konštatovať, že Henrich Bartek bol v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia po alebo popri Ludovítovi Novákovi najzdatnejším a aj vedecky najvýraznejším slovenským jazykovedcom zaoberajúcim sa vývinom slovenského jazyka. Na jazykovú a jazykovopolitickú situáciu na Slovensku reagoval po Novákových *Jazykovedných glosách k česko-slovenskej otázke* (1935) moderným pohľadom na túto problematiku. Jeho analýzy typických slovenských javov z najstarších dejín slovenčiny neboli komplexným pohľadom na jej vývin, boli iba vysvetľujúcimi výkladmi pri dokazovaní samostatnosti či samobytnosti slovenského jazyka v rodine slovanských jazykov, pri odmietaní teórie o jednotnom česko-slovenskom jazyku a o jeho vývine z pračeskoslovenčiny.

Henrich Bartek mal dobrý prehľad o dielach slovenských (S. Czambel, P. Bujnák, J. Škultéty, L. Novák, J. Stanislav), českých (F. Pastřnek, O. Hujer, E. Smetánka, J. Gebauer, J. Zubatý, V. Vážný, F. Trávníček, V. Šmilauer, J. Kořínek, B. Havránek a i.), maďarských (Z. Gombocz, J. Melich) i ďalších zahraničných jazykovedcov slavistov (V. Vondrák, V. Jagič, F. Miklosich, E. Berneker, A. Leskien, K. Meyer, N. Trubeckoj, A. Boutelje, J. Rozwadowski, V. Kiparski a i.). A to sú mená iba z citácií v *Príspevku k dejinám slovenčiny*. Poznanie starších názorov na problematiku bolo samozrejmosťou. Bartek študoval v Prahe (1924 – 28) a bol lektorom češtiny na univerzite v Štrasburgu (1929 – 30).

Napriek kritickým pripomienkam v recenzii spomenutého *Príspevku k dejinám slovenčiny* a potom v monografii *K najstarším dejinám slovenčiny* sám L. Novák aj pozitívne hodnotil Bartkove štúdie o najstaršom vývine slovenčiny a popri výhradách k otázke druhotných silných jerov, k niektorým Bartkovým chronológiám či k nedostatočnému hodnoteniu vývinu strednej slovenčiny vyslovil aj uznanie a pochválil autora *Príspevku*, že „zhrnul znova i svoje náhľady na slovenské striednice praslovanských intonácií, najmä svoj úspešný výklad o typoch *koniec, nesieš a piekol*, ktoré čiastočne prvý a definitívne rozriešil“ (Novák, 1939, s. 149). Myslím si, že

aj dnes možno hodnotiť práce Henricha Bartka vysoko, a to aj napriek tomu, že Novák hovoril o zastavení sa Bartka na polceste medzi mladogramatickým a moderným štrukturalistickým chápaním. Jeho poznámka o „kroku nazad“ sa nevzťahovala na celé Bartkovo dielo, ale na jeho hodnotenie fonémy *ä* (Novák, 1980, s. 211).

Netreba azda ani podrobne dokazovať, v čom sú lepšie a podrobnejšie vysvetlenia najstaršieho vývinu slovenského jazyka v neskorších prácach J. Stanislava, v čom sú modernejšie a presnejšie neskoršie výklady E. Paulinyho alebo R. Krajčoviča. Nežičlivé pomery v Matici slovenskej i v redakcii Slovenskej reči, ktorú H. Bartek sám založil, ale aj v bratislavskom univerzitnom prostredí a azda aj niektoré jeho osobnostné vlastnosti a potom vojnové, ale najmä povojnové osudy vyradili načas tohto jazykovedca istým spôsobom z neskorších dejín slovenskej jazykovedy. Ako sme už spomenuli, v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia svojimi štúdiami aj on vyoral hlbokú brázdú pri výskume najstarších dejín slovenského jazyka.

Literatúra

BARTEK, Henrich: Slovenské výsledky psl. prízvučných akútových dĺžok. In: Zborník na počesť Jozefa Škultétyho. Red. A. Mráz – P. Florek – H. Bartek. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1933, s. 653 – 664.

BARTEK, Henrich: O pôvode prípony *-iec* v slovenčine. Slová typu *koniec*, *hrniec* a pod. In: Slovenská reč, 1934, roč. 3, č. 7, s. 193 – 197.

BARTEK, Henrich: Príspevok k dejinám slovenčiny. In: Zborník Literárnovedeckého odboru SSV, 1936, roč. 3, zv. 1 – 2, s. 37 – 117.

BARTEK, Henrich: Nové príspevky k dejinám slovenčiny. In: Slovenská reč, 1937/38, roč. 6, č. 10, s. 305 – 329.

BARTEK, Henrich: Starodávne osobné mená slovenské. In: Slovenský jazyk, 1940, roč. 1, č. 2, s. 67 – 72; č. 3, s. 115 – 117; č. 4, s. 148 – 150; č. 5 – 6, s. 227 – 229.

JÁNOŠÍK, Anton: H. Bartek, Príspevok k dejinám slovenčiny. Sborník Literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha 3, 1936. In: Slovenská reč, 1938/39, roč. 7, č. 8 – 10, s. 284 – 288.

NOVÁK, Ľudovít: H. Bartek, Príspevok k dejinám slovenčiny. Odtlačok zo Sborníka Literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha 3, 1936, zv. 1 – 2 zaradený do zoznamu kníh Matice slovenskej. In: Zborník Matice slovenskej, 1938 – 39, roč. 16 – 17, s. 147 – 150.

NOVÁK, Ľudovít: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1980. 352 s.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Slovenský jazykovedec Henrich Bartek. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 2, s. 65 – 90; č. 3, s. 129 – 146.

Pavol Žigo

KONFLIKTNOSŤ KODIFIKAČNÝCH SNÁH HENRICH A BARTKA¹

ŽIGO, P.: Discordance of Henrich Bartek's Codification Efforts. Slovenská reč, 72, 2007, No. 3, pp. 166 – 173. (Bratislava)

The author of this paper studies codification principles of Henrich Bartek formulated in his design of the Slovak orthographic rules from 1939, their continuity with codification in 1953 and the difference between etymological and phonetic criteria in the conception. Special attention is paid to the functionality of Bartek's codification principles, to the dominance of the phonetic criterion and to some inconsistencies in the codification layout from 1939 due to uneven attitude to graphical and acoustic form.

Pri pohľade na kodifikačné princípy Henricha Bartka, ktoré sa snažil uplatniť v známom a neschválenom návrhu Pravidiel z r. 1939, prichodí na um kontinuita vývinu kodifikácie spisovnej slovenčiny a vzťah Bartkových myšlienok k súčasným kodifikačným tendenciám. Je všeobecne známe, že uplatnenie viacerých kodifikačných kritérií zákonito zvyšuje mieru ich konfliktnosti. Jej svedectvom je aj súčasná kodifikovaná podoba slovenského pravopisu, a to aj napriek tomu, že jej jednotlivé protirečivé znaky sa z praktickej či skôr pragmatickej potreby „nevnímajú“. Ide o reflexívno-logicky neuvedomované napätie medzi fonematickým, morfológickým a etymologickým „princípom“, posilňovaným v niektorých kodifikáciách v minulosti aj významovým kritériom. Jednou z výrazných snáh Bartkovho návrhu Pravidiel z r. 1939 bolo odstránenie konfliktnosti medzi dvoma formami: grafickou a zvukovou podobou jazyka. Od návrhu Pravidiel z r. 1939, resp. potvrdenia jeho kodifikačných kritérií Pravidlami slovenského pravopisu z r. 1953 (aj ich neskorších vydání), a takisto aj v posledných vydaniach Pravidiel z r. 1991, 1998 a 2000 dominuje v kodifikácii fonematický princíp. Znak etymologického princípu sa dodržiavajú na úrovni písania *y – i*, ktorým sa na úrovni reflexívno-logického uvažovania poukazuje na kontinuitný vývin vzťahu pôvodného obsahu a súčasnej formy. Pragmatickologické, najmä kognitívologické analýzy vzťahu formy a obsahu súčasnej podoby spisovného slovenského jazyka však vedú k záverom o postupnom oslabovaní etymologického princípu v súčasnom jazyku (porov. PSP 2000, s. 28). Reflexívna logika, posilňujúca etymologický princíp kodifikácie a vnášajúca tým vyššiu mieru konfliktnosti kritérií, sa u H. Bartka odrazila v návrhu zachovávať v zložených predložkách typu *zpoza, zponad, zpopred, zpomedzi, zpod* a pod. východiskovú podobu

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 1/3738/06.

predložky *z*, najmä v jej primárnom spojení s genitívom, t. j. vnímala sa ako podpora gramatického či syntaktického činiteľa. Ako je známe, táto zásada sa uplatňovala aj v prvých Pravidlách z r. 1931 a vo vydaní Pravidiel z r. 1940. Konflikt fone(ma)tického a etymologického prístupu odstránili, aj keď neúplne, až Pravidlá z r. 1953 podobami *spoza*, *spomad*, *spopred*, *spomedzi*, *spod* atď., čím sa posilnila jednota zvukovej a pravopisnej stránky. V grafickej aj zvukovej realizácii sa pri predpone zotrel pôvod predložky *z* (predložka *z* sa vnímala ako predpona, ktorá sa pred neznelými spoluhláskami písala, píše a aj vyslovuje ako *s-*) a do popredia sa tak dostala už vyššie spomenutá korešpondencia pravopisnej a zvukovej stránky. Svojho pôvodného návrhu písania predložiek typu *zpoza*, *zponad*, *zpopred*, *zpomedi*, *zpod* so začiatočným *z* sa H. Bartek vzdal a na pozadí pragmatickej logiky pri písaní zložených predložiek podľa Pravidiel z r. 1953 odporučil vo vydaní *Nového pravopisu slovenského* (1954) prijať takúto zásadu v duchu pravopisnej jednoty. Kodifikácia pravopisu zložených predložiek na pragmatickom princípe aj v nasledujúcich pravopisných príručkách potvrdila funkčnosť tohto kroku. Kodifikovanie predpôn *s-*, *z-*, *zo-*, *vz-* sa v návrhu z r. 1939 a v Pravidlách z r. 1953 zakladá primárne na fone(ma)tickom princípe. V prvých Pravidlách z r. 1931 a v Pravidlách z r. 1940 bolo rozhodujúcim činiteľom kodifikácie sémantické kritérium. Predpona *s-* sa používala vtedy, ak išlo o význam zhora nadol alebo odkiaľsi preč z povrchu: *spadnúť*, *strhať*, *skladať*, *složiť* a táto predpona sa používala aj vo význame spolu, dovedna: *sbierať*, *sblížiť sa*, *skladať*, *složiť* (básnickú, hudobnú skladbu). Platilo to aj o vokalizovanej podobe tejto predpony (*so-*, t. j. *sobrať*, *sohnať*, *sopnúť*) s platnosťou na prípady príbuzné slovám, v ktorých sa písala vokalizovaná predpona *so-*. Išlo o typ *sberať*, *sbierka*, *sbor* podľa *sobrať*; *sháňať*, *shon* podľa *sohnať*. Predpona *z-* sa kodifikovala vtedy, ak išlo o slová príbuzné s predponou *zo-*: *zdierať* podľa *zodrať*, *zodrem* (ale *sdierať* podľa *sodrem*) a v prípadoch s významom odluky: *zbeh*, *zbehnúť*, *zriecť sa* atď.² Jednou z mála kodifikovaných zásad, ktoré Henrich Bartek v Pravidlách z r. 1931 hodnotil pozitívne³, bolo fonetické písanie predpony *s-* namiesto etymologického *z-* v prípadoch, „keď složenina s pôvodnou predponou *z-* má význam = urobiť tým, stať sa tým, alebo vykonať to, čo znamená slovo základné“⁴ (napr. *skrátit'*, *skalit'*, *skazit'*, *skaza*, *stratit'*, *strata*). Jednoduchosť a funkčnosť pravopisných zásad z návrhu *Pravidiel* (1939) predstavovala snaha zjednotiť písanie prefixov *s-* a *z-* na základe fonetického kritéria. V príspevku, publikovanom v časopise *Slovenská reč* (1938/1939,

² Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Matica slovenská. Nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931, s. 37 – 38. Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Vydala Matica slovenská. Tlačou knižtlačiarne Knihospolu v Žiline 1940, s. 54 – 55.

³ Slovenské pohľady, 1931, XLVII, č. 1, s. 579 – 586.

⁴ Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom, 1931, s. 38.

s. 135 – 139) H. Bartek vysvetlil podstatu zmeny, podľa ktorej sa aj v návrhu Pravidiel prefix *s-* podľa etymologického princípu dovtedy zachovával pred znelými spoluhláskami (napr. *sberať, sbierka, sbor, smluva, svázať*), ale foneticky sa pred neznelými spoluhláskami písal namiesto etymologického *z-* (*schudnúť, skaza, sčierniť, spôsob*). V súvislosti s pravopisom predpony *s-* pred neznelými spoluhláskami Bartkov návrh uplatňuje Vážneho *Pravidlá* a dodržiava fone(ma)tický princíp aj pri písaní predpony *z-* pred znelými spoluhláskami (napr. *zbierať, zbierka, zboriť*). Vzťah znelosti – neznelosti sa u H. Bartka uplatnil aj v návrhu pravopisných zásad slabičnej predpony *zo-*: navrhol kodifikovať tvary *zobliecť, zobrať, zodrať, zostaviť*. V súvislosti so slovami typu *sloh, sloha, svah, smer* L. Dvonč (1962, s. 355) odmietol zaraďovať tieto slová do kapitoly o pravopise predpôň s argumentom, že v pravopise ani vo výslovnosti sa graféma *s-* v týchto prípadoch nevníma ako predpona a odporúča v prípade, že by sa tieto slová zaraďovali v Pravidlách do paragrafov o pravopise predpôň, malo by sa pri nich upozorniť, že nejde o predponu *s-*.

Fonematický princíp pravopisu nebol jediným problémom, na ktorý sa H. Bartek pri koncepcii svojho návrhu zameriaval. Vyjadril to aj v príspevku *V čom spočíva meniť slovenský pravopis?*:

„Nejde o to meniť pravopisné zásady, ortografické princípy spisovnej slovenčiny, ale odstrániť všetky nedôslednosti a chyby, ktoré ešte ostaly v Pravidlách slovenského pravopisu. Nechcem dnes podrobne hovoriť o fonetickom pravopise, za ktorý sa robia manifestácie. Spisovná slovenčina má oveľa väčšie starosti, ako nahradzovať terajší pravopisný systém, novým fonetickým pravopisom. – Fonetický pravopis, keby sa uzákonil, čo je veľmi nepravdepodobné, neodstránil by všetky rečové chyby, s ktorými sa stretáme v jazykovej praxi. Naopak, odstránenie rečových chýb by hodne obťažil, ba znemožnil, lebo píšuce obecnstvo muselo by takmer všetky sily vynakladať na to, aby písalo správne novým fonetickým pravopisom. – Na gramatiku, na naučenie sa poučiek, ktorými sa spravujeme pri výbere slov a podobne, nemalo by už dosť času. – Uzákonenie fonetického pravopisu odvieďlo by nás od jazykovej kultúry. Všimli by sme si povrchu – pravopisných vecí, a nestihli by sme sa starať, aby sa spisovná reč očistila od rozličných cudzôt, ktorými je poprestýkaná hovorová reč našej inteligencie i mestských vrstiev, ba aj reč mnohých našich spisovateľov. – Horlitolia za fonetický pravopis prichodia mi ako tí slovenskí inteligenti, ktorí keď si oblečú vyšívanú slovenskú košeľu k mestskému obleku, myslia si, že dosť vykonali pre slovenskú vec. – Áno fonetickým pravopisom naša spisovná reč odchýlila by sa od pravopisu českého, obliekla by sa do slovenského rúcha. Ale čo z toho, keby Slováci píšuci fonetickým pravopisom učivali slová a zvraty neslovenské, – české, namiesto slovenských pôvodných, na ktoré by sa zabúdalo. Ak sa má spisovná reč slovenská zachovať vo svojej svojskosti, ak sa udržať musí mať toľko sily, aby bez vonkajších odchýlok pravopisných udržala si všetky svojské rečové

znaky. – A o to nám išlo, keď sme sa pred niekoľkými rokmi postavili proti nedôslednostiam a chybám, ktoré sú v Pravidlách slovenského pravopisu“ (Citované podľa LAMS, Sign. 92 D 53).

Podstatným problémom návrhu Pravidiel z r. 1939 nebola skutočnosť, či Bartkov návrh preferovaním fone(ma)tického princípu oslabil funkciu významových kritérií z Pravidiel r. 1931, pretože v jeho ponímaní fonetický pravopis podliehal aj tlaku morfológického princípu (typu *dub* : vysl. *dup*, ale *duba*), ale sa ňou stala kognitívologická a na ňu nadväzujúca pragmatickologická perspektíva formálnej, ale aj obsahovej stránky spisovnej slovenčiny. Táto premisa v skutočnosti nebola taká priamočiara, ako sa javí z nášho konštatovania, ale ju umocňovala spoločenská, najmä politická situácia konca tridsiatych rokov. H. Bartek sa v skutočnosti nevzdal tradičného, t. j. etymologického kritéria. Konflikt do kodifikačného návrhu vniesol Bartkovi reflexívologický prístup (posilnený čiastočne aj kognitívnu logikou) pri argumentácii pravopisu predpony *z-*, ktorú odporúčal výnimočne (!) písať aj pred neznelými spoluhláskami všade tam, kde je táto predpona pôvodne predložkou a kde sa táto predložková úloha celkom jasne pociťuje: *zčasti*, *zčerstva*, *zčiasťky*, *zpočiatku*, *zpravidla*, *zpäť*, *zpäťný*, *zprava*, *zprvoti*, *zprvu*, *zpredu*, *zkaďe*, *zkiadť*, *ztdeto*, *zpmäťti*, *nazpmäťť*, *zhora*, *zdola*, *zblízka*, *zďaleka*, *zpoza*, *zpod*, *zpmedzi*, *zponad*, *zpolo*, *zpriama*. Pravidlá slovenského pravopisu (1953) vo výslovnosti aj pravopise posilnili fone(ma)tický princíp (typ *sčasti*, *sčerstva*, *skade*, *spočiatku*, *sprvoti*). V prípade zložených prísloviak, v ktorých po pôvodnej predpone *z-* nasleduje znelá spoluhláska, uplatnil H. Bartek fone(ma)tický princíp: *zvrchu*, *zhora*, *zvysoka*. Túto zásadu potvrdili aj Pravidlá z r. 1953 a kodifikovali príslovky typu *zhora*, *zdola*, *zblízka*. Prevaha funkčnosti fone(ma)tického princípu a pragmatickej logiky v návrhu kodifikácie sa u H. Bartka prejavila aj v oblasti, ktorá je dodnes z pohľadu kognitívnej logiky konfliktom v rovine kodifikačných princíпов. V návrhu Pravidiel z r. 1939 sú podoby *zloh*, *zloha*, *zvah*, *zmer*, *zmernica*, *nezmierny*, *zvitok*, *zbor*, *zborový*, *zborovňa*, *zbornajster*, *zborník*, *zväz*, *zväzový*, *zjazd*. V nich sa na pozadí fone(ma)tického kritéria odporúča – bez ohľadu na etymológiu – uplatniť pravidlo o rovnakej znelostnej povahe susedných vokálov. S časťou problémov sa pravopisná úprava z r. 1968 dokázala vyrovnáť (*zbor*; *zjazd*, *zväz*, *zvitok*, *správa*), časť slov alibisticky, tradične – či vedeckou terminológiou povedané reflexívologicky – ostáva v podobách *sloh*, *sloha*, *svah*, *smer*, *smernica*, *nesmierny*, *smeti* aj napriek tomu, že „tovar treba zložiť“, že „terén sa zvažuje“, „veľkosť treba zmerať“, „nečistotu treba zmiest“ a pod. Tieto zdanlivo divergentné tvrdenia o kodifikačnej zmene motivovanej fone(ma)tickým princípom si žiadajú doplnenie v retrospektíve.

Ako je známe, Ministerstvo školstva a národnej osvety na základe návrhu komisie Univerzity Komenského, ktorej členmi boli J. Stanislav, Ľ. Novák, A. Mráz a D. Rapant, návrh Pravidiel neschválilo a žiadalo zmeny. Napriek tomu, že komisia

návrh Pravidiel označila za príliš puristický, išlo v skutočnosti viac o osobné spory medzi predkladateľom návrhu a jeho posudzovateľmi. Na základe pripomienok komisie potom pôvodný Bartkov návrh upravil A. A. Baník a v upravenej podobe vyšli Pravidlá z r. 1940. V čase platnosti Pravidiel z r. 1940, v r. 1944, vydal H. Bartek príručku *Správna výslovnosť slovenská*, v ktorej sa odvoláva sa na súhrn ortoepických pravidiel od L. Nováka (1935). V prvej časti *Správnej výslovnosti* H. Bartek poukázal na záväznosť kodifikácie výslovnosti v Pravidlách z r. 1940, o ktorých uviedol, že ortoepické pravidlá „ostaly – okrem niektorých menej významných podrobností – v našej pôvodnej štylizácii“ (Bartek, 1944, s. 18). Odvolávajúc sa na prieskum jazykového materiálu v slovníkoch a gramatikách uviedol H. Bartek hlavné zásady správnej výslovnosti:

1. Uzákoniť treba len niektorý zo živých spôsobov výslovnosti.
2. Výslovnostné pravidlá sú nezávislé od pravopisu.
3. Ortoepia musí tvoriť jednotný systém.
4. Výslovnostné pravidlá majú dbať na zásadu funkčnosti. (Bartek, 1944, s. 19)

Podrobné zásady výslovnosti predpôň *s-*, *so-* uvádza v intenciách svojho návrhu Pravidiel z r. 1939 na s. 162 a 165, výslovnosť predložiek *s*, *z*, *so* na s. 171–172. Pravidlá z r. 1940 sa pri písaní predpôň *s-*, *z-*, *so-*, *zo-*, resp. pri písaní predložiek *s*, *z*, *so*, *zo* opierali o významové kritérium: ak išlo o význam „shora nadol alebo vôbec odkiaľsi preč z povrchu“ (napr. *spadnúť*, *svrhnuť*, *shodiť*), vo význame „spolu, dovedna“ (napr. *sblížiť sa*, *složiť*, *slepiť*, vokalizovaná podoba *sopnúť*, *sohnať*). Predpona *s-/so-* sa takisto zaviedla v slovách „príbuzných“ (napr. *sberať* podľa *sobrať*, *shon* podľa *sohnať* apod.). Predpona *z-* sa v Pravidlách z r. 1940 (s. 54) zaviedla v prípadoch, ak išlo o význam odluky (napr. *zbehnúť*, *zrieť*). V zhode s výslovnosťou sa používala predpona *s-* alebo *z-* vtedy, ak „složenina s pôvodnou predponou *z-* má význam urobiť, stať sa tým, alebo vykonať to, čo znamená slovo základné“, napr. *schudnúť*, *skrátit*, *skalit*, *zbit*, *zbeliet*, *zborit*, resp. vokalizovaná podoba *zobracat*, *zogrät*, *zomriet* (s. 54). Ďalšie zásady pri písaní predpôň *s-*, *z-* sa uplatňovali aj pri písaní „niektorých rovnako vyslovených slov, rozdielných významom i pôvodom“ (tamže, s. 55): *sbeh* (sbeh ľudí) – *zbeh* (vojenský zbeh), *sbíjať* (biť dovedna) – *zbíjať* (zbíjať ako zbojník), *snášať* (dovedna, nadol) – *znášať*, *znášať sa* (krivdu), *srezať* (prúťik zo stromu) *zrezať* (sečku) atď.

V návrhu Pravidiel z r. 1939 na odporúčalo písanie predložiek *s*, *so* s iba inštrumentálom a s genitívom písanie predložky *z* (*zo*). Pravidlá z r. 1940 (s. 55) toto pravidlo kodifikovali ináč: predložka *so* sa uplatňovala s genitívom, akuzatívom aj inštrumentálom. Na to, či sa v gen. sg. mala použiť predložka *s*, resp. *z*, mal vplyv protikladný význam otázky: ak sa na protikladnú otázku dalo odpovedať použitím predložky *na* + akuzatívom (napr. *na pole*, *na vrch*, *na nebesia*), v genitíve sa používala

predložka *s* (*s poľa, s vrchu s nebies*), ak sa na protikladnú otázku vo význame „kam?“ dalo odpovedať spojením predložky *do* + genitív (napr. *do izby, do domu, do komory*), v základnom význame smeru sa mala použiť predložka *z* + genitív (*z izby, z domu, z komory*). Kodifikácia Pravidiel z r. 1940 postupne strácala funkčnosť a vznikala potreba zhodnotiť platnú pravopisnú normu a pripraviť novú kodifikáciu. Zámerom pripravovanej reformy pravopisu bolo zbaviť ortografiu nefunkčných a neústrojných prvkov a na návrh Ľ. Nováka uplatniť v kodifikácii fonematický systém. Základy pravopisnej reformy zdôvodnili v r. 1948 v osobitnej brožúre *O reforme slovenského pravopisu* J. Horecký a E. Pauliny (okrem týchto autorov a Ľ. Nováka zastávali reformu napr. aj J. Orlovský a Š. Peciar). Vedecká argumentácia však z ideologických príčin nebola prijatá. V r. 1953 vyšli nové *Pravidlá slovenského pravopisu* a touto novou kodifikáciou sa zjednotilo písanie koncového *-i* v *l*-ových participiách vo všetkých rodoch. Táto zásada je v návrhu *Pravidiel* z r. 1939 (s. 5) aktualizáciou Bartkovej funkčnej požiadavky z prvého ročníka Slovenskej reči (1932, s. 56 – 57), ktorú uplatnil aj v návrhu *Pravidiel* z r. 1939. Ďalším rozdielom *Pravidiel* z r. 1953 v porovnaní s dovtedajšou kodifikáciou bolo písanie predpôň *s-*, *so-*, *z-*, *zo-* v zhode s výslovnosťou: podľa *Pravidiel* z r. 1953 sa pred znelou spoluhláskou a pred samohláskou zavádza písanie predpony *z-*, *zo-* a pred neznelou spoluhláskou sa zavádza písanie predpony *s-* (túto zásadu obsahoval aj návrh *Pravidiel* z r. 1939). Vo vydaní *Pravidiel* z r. 1953 sa kodifikuje pravidlo o písaní predložiek: predložky *s*, *so* sa spájajú s inštrumentálom, predložky *z*, *zo* s genitívom (toto sa uvádza aj v návrhu *Pravidiel* z r. 1939, s. 9). Neskorší vývinom, ktorý vyústil v r. 1968 aj do úpravy písania slov *zbor*, *zjazd*, *zväz*, *zvitok* (*so z*) a zjednotením podôb *zpráva* – *správa* do podoby *správa*, poukázala na opodstatnenosť pôvodného Bartkovho návrhu *Pravidiel* z r. 1939. Spoločenská prax a vydanie nových *Pravidiel* z r. 1953 napokon ukázali, že Bartkov návrh *Pravidiel* z r. 1939 bol opodstatnený a bol výraznou snahou o to, aby spisovná slovenčina vo svojej kodifikovanej podobe obsahovala potrebné množstvo dištingtívnych znakov a bola dôstojným národno-reprezentatívnym a národnointegračným prostriedkom.

O tom, že platné kodifikácie spisovnej slovenčiny z medzivojnového obdobia, t. j. vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1931 a 1940, nespĺňali všetky kritériá kodifikácie, niet pochyb. Prijateľnou kodifikovanou podobou slovenčiny s ohľadom na všetky kodifikačné kritériá, nadväznosť na predchádzajúci vývin, perspektívu a postihovanie vzťahu medzi kodifikovaným jazykom a etnicitou, t. j. používateľmi vo verejnom styku, bol práve Bartkov neprijatý návrh *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1939. Škoda, že odmietnutie návrhu ovplyvnili aj osobné spory, pretože správnosť navrhovanej pravopisnej reformy z r. 1939 sa potvrdila vydaním *Pravidiel* z r. 1953. H. Bartek v tom čase žil v emigrácii a v predhovore k Novému pravopisu slovenskému (Vydal Slovák v Amerike, 1954, s. 11, najmä 15 –16) critic-

ky reagoval na spomenuté vydanie Pravidiel (1953). Po obsahovej stránke je z porovnania Bartkovej recenzie Pravidiel z r. 1931, návrhu Pravidiel 1939, z reakcie na vydanie PSP 1953 a z amerického vydania Nového pravopisu slovenského zrejme postupné stotožňovanie sa s fonetickým kritériom pri písaní pôvodných prísloviak *zčasti, zčerstva, zčiasťky, zpočiatku, zpravidla, zpät, zpätný, zprava, zprvoti, zprvu, zpredu, zkaďe, zkiad, ztadeto, zпамати, nazпамаť, zhora, zdola, zblízka, zďaleka, zpoza, zpod, zpomedzi, zponad, zpolo, zpriama*. Takéto písanie zložených predložiek v *Pravidlách* z r. 1953 podľa H. Bartka neznamena zjednodušenie pravopisu, no „jednak len ho treba prijať, aby sa dôsledne zachovávala pravopisná jednota“ (Bartek, 1954, s. 39).

Snahou našich záverečných myšlienok je vysvetlenie pojmu *konfliktnosť* v názve nášho príspevku. Nejde tu o snahu postihnúť osobnostné črty H. Bartka, ale o odkaz na napätie kodifikačných kritérií, ktoré H. Bartek obhajoval, a to v retrospektíve aj perspektíve, o názory, ktoré presadzoval vo vzťahu k iným kodifikáciám a s odstupom času pod ich vplyvom modifikoval aj svoje vlastné názory (porov. východiská jednotlivých kodifikačných zásad H. Bartka v písaní prísloviak a s odstupom času snaha zachovať jednotu formy zmenou pohľadu na túto problematiku). Dôkazom by mohlo byť aj Bartkovo stanovisko, ktoré by si s odstupom času vyžadovalo korekciu v prípade tvarov typu *môhol* (snaha o unifikáciu slovesného tvarovtvarného základu), patrí sem aj variantnosť tvarov *rebier/rebár* (pod vplyvom analógie s feminínami typu *sestier/sestár*), problematika kvantity v tvaroch typu *výchier* : *čísel/čísiel* : *pásem*, resp. *Američianka*, úvahy nad uplatnením etymologických zásad pri písaní slov typu *krýdlo*, pravopis slov *cymbal, pilót, behún*, analogické tvary nominatívu a akuzatívu plurálu substantív *žiabry/zory* podľa tvaru *nozdry*, kodifikovanie adjektívneho skloňovania v skupinových číslovkách typu *päťorých*... Doplnenie, resp. korekciu by si žiadala aj myšlienka z jeho práce *Správna výslovnosť* (Bartek, 1944, s. 18) o tom, že výslovnostné pravidlá sú nezávislé od pravopisu. Čo by potom v dôsledku tohto tvrdenia malo platiť naopak, t. j. o závislosti pravopisu od výslovnosti?

Osobnosť a činnosť H. Bartka si v dejinách slovenského spisovného jazyka zaslúhuje adekvátnu pozornosť, preto, ale nielen preto, že v povojnových desaťročiach nebolo žiaduce uvádzať či spomínať jeho činnosť. Všetky stránky činnosti a diela H. Bartka treba posudzovať v súlade s časom a prostredím, v ktorom žil. Jeho prínos treba vnímať ako výsledok konštruktívnej snahy, ako prínos pre slovenský jazyk v dejinných súvislostiach a vo vzťahu k situácii, v ktorej zaujímal konkrétne postoje a vytváral konkrétne kodifikačné návrhy.

Literatúra

- BARTEK, Henrich: Návrh na písanie predpôn s-, z-, zo- a predložiek z, zo. In: Slovenská reč, 1938 – 1939, roč. 7, č. 5 – 7, s. 135 – 139.
- DVONČ, Ladislav: K otázke písania predpôn s-, z-. In: Slovenská reč, 1962, roč. 27, č. 6, s. 353 – 360.
- DVONČ, Ladislav: O staršej pravopisnej podobe slova smena. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 5, s. 283 – 287.
- JÁNOŠÍK, Anton: Podstatné mená mužského rodu na -úň a -ún. In: Slovenská reč, 1947/1948, roč. 13, s. 210 – 223.
- KAČALA, Ján: Fonematický a historicko-etymologický princíp vo vývine slovenskej pravopisnej sústavy. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 6, s. 329 – 336.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1957.
- Nový pravopis slovenský. Whiting, Indiana: Ján Lach 1954. 56 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Matica slovenská: Nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931. 357 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Turčiansky Sv. Martin 1939. 468 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Vydala Matica slovenská: Tlačou kníhtlačiarne „Knihospolu“ v Žiline 1940. 475 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1953. 408 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: VEDA 1991. 536 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: VEDA 1998. 574 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: VEDA 2000. 592 s.
- RUŽIČKA, Jozef: Písanie predpôn s-, z-, zo-, vz-. In: Slovenská reč, 1968, roč. 33, č. 5, s. 289 – 292.
- ŠVAGROVSKÝ, Štefan – ŽIGO, Pavol: O pravopisnej koncepcii neschválených Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1939. Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 2, s. 98 – 103.

Ivor Ripka

HENRICH BARTEK A TOPOGRAFICKÉ NÁZVY

RIPKA, I.: Henrich Bartek and topography names. *Slovenská reč*, 72, 2007, No. 3, pp. 174 – 181. (Bratislava)

The article presents views of the *Slovenská reč* authors about topography (in the sense of contemporary terminology) names published in the first seven volumes of this journal edited by Henrich Bartek. It comes out from the analysis that J. Martinka, P. Florek and H. Bartek himself suggested to accept to the Slovak language endonyms. Exonyms could be accepted only in extraordinary cases – motivated by a long-term tradition.

1. Najnovší akademický Slovník cudzích slov (2005) uvádza pri termíne *topografia* tri významy: dva majú kvalifikátor *geod.* (patria do geodézie), tretí sa týka anatómie. IV. zväzok *Slovníka slovenského jazyka* (1964, s. 548) tento termín vysvetľuje ako miestopis, prídavné meno *topografický* ako miestopisný. Rovnako je výraz *topografia* spracovaný ešte aj vo 4. vydaní Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2003, s. 776); heslo *miestopis* (s. 328) má zasa výklad „geografický opis ľudských sídlisk, topografia“. V tomto príspevku však starší a dnes menej frekventovaný termín (spojenie) *topografické názvy* používame v súlade s redakčným úzom či praxou prvých ročníkov Slovenskej reči. Topografické názvy sú *zemepisné názvy* (geografické názvy, toponymá), teda sú to vlastné mená pozemských (nielen človekom vytvorených, ale aj neživých prírodných) objektov, ktoré ležia v krajine a sú kartograficky fixovateľné v atlasoch (na mapách). Termín *topografické názvy* používal sám Henrich Bartek i jeho autori a spolupracovníci (najmä Pavol Florek) v príspevkoch publikovaných v prvých siedmich ročníkoch Slovenskej reči. A práve príspevky i menšie texty z tohto obdobia (z 30. rokov minulého storočia) chceme komentovať či glosovať.

1.1. Autorský register časopisu *Slovenská reč* za roky 1932 – 2002, ktorý pripravili A. Oravcová a S. Ondrejovič, bol publikovaný v zborníku z vedeckej konferencie konanej pri príležitosti sedemdesiateho jubilea časopisu. V úvode k tejto bibliografii S. Ondrejovič pripomína svoje zistenie publikované predtým v štúdiu *Slovenský jazykovedec Henrich Bartek* (*Slovenská reč*, 2001, roč. 66, č. 2, s. 65 – 90 a č. 3, s. 129 – 146), že „autorom mnohých nepodpísaných menších príspevkov praktického charakteru v prvých siedmich ročníkoch časopisu bol Henrich Bartek“. Stotožňujeme sa s týmto názorom; potvrdzuje to aj analýza drob-

ností venovaných topografickým názvom. Niektoré z nich pripomenieme aj na tomto mieste.

1.2. Záverečné (a zásadné) stanoviská odobrujúce predtým uverejnené názory o problematike písania (cudzích) zemepisných názvov formuloval H. Bartek v príspevku *Písanie topografických názvov. Atlas Českej akademie a stanovisko dr. Vážneho*, ktorý pod značkou R. (= redaktor) publikoval v 4. ročníku Slovenskej reči (1935/1936, s. 145 – 149). O tejto stati, ktorá v istom zmysle uzatvára a bilancuje diskusiu slovenských bádateľov (prispievateľov SR) s Václavom Vážnym o topografických (zemepisných) názvoch, budeme ešte hovoriť. Henrich Bartek sa v nej na viacerých miestach odvoláva najmä na štúdie Jozefa Martinka a Pavla Florka o tejto problematike, a preto najprv predstavíme základné a relevantné myšlienky, názory a odporúčania týchto dvoch autorov.

2. Jozef (Jožo) Martinka (narodil sa r. 1893 v Prievidzi, zomrel r. 1974 v Bratislave) sa mnohostranne a čínorodo vedecky angažoval po celý život. Študoval na univerzite v Budapešti, r. 1917 získal titul PhDr., r. 1920 RNDr. V rokoch 1920 – 1937 učil na gymnáziu v Košiciach (bol členom miestneho odboru Matice slovenskej, na pôde ktorého iniciovali založenie Slovenskej reči), r. 1947 sa inauguroval, v r. 1948 – 49 bol dekanom Pedagogickej fakulty UK v Bratislave, v r. 1953 – 1958 riaditeľom Geografického ústavu SAV. (Jeho dcérou bola Perla Karvašová, s ktorou som mal kedysi možnosť hovoriť najmä o jeho košickom pôsobení.) V Martinkovej rozsiahlej publikačnej činnosti majú nezanedbateľné miesto aj príspevky uverejňované v Slovenskej reči. Už v 1. ročníku tohto časopisu (1932/33, s. 73 – 78) publikoval štúdiu nazvanú *Cudzie miestne mená v slovenčine*. Namiesto parafrázovania či „prerозprávania“ textu zacitujeme prvé odseky: „Znalosti o cudzích miestnych menách sa šíria najmä mapami a zemepisnými knihami, ktoré sú u nás české alebo slovenské. Aj v slovenských atlasoch, zemepisných knihách nachodíme mnoho takých miestnych mien, akých nepotrebujeme, ale horšie je, že nenachodíme v nich tie, čo potrebujeme. Príklady vec objasnia. Nepotrebujeme názvu *Kreščak* miesto *Crésy*, *Janov m. Genova*, *Cáchy m. Aachen*, *Trevír m. Trier*, *Mohan m. Main*, *Mníchov m. München*, *Rezno m. Regensburg...*“ A ďalej: „Takéto riešenie otázky cudzích miestnych mien v slovenčine v slovenskej škole od jadra odmietame. Slovenské stanovisko bolo v tejto otázke takéto: mestá, ktoré nikdy nemali slovanského obyvateľstva a sú za medzami územia Slovanmi obývaného, píšeme a menujeme tak, ako si ich obyvatelia úradne menujú, teda len neslovansky!“ (s. 73).

2.1. J Martinka bol vo svojom návrhu dôsledný: nielenže nechcel vyvracať tvary cudzích miestnych mien, ale práve tak ich nechcel meniť ani čiastočne. Zazlieval teda aj podobu *Brémy* namiesto správneho *Bremen*, *Brusel* n. *Bruxelles*,

Temža n. *Thames* a pod. Formuloval aj názor, podľa ktorého „nemožno uznať za správne ani preklady miestnych mien“, napr. *Hory Vtácie* miesto *Vogelsberg*, *Les Čierny* m. *Schwarzwald*, *Svätý Havel* m. *Sankt Gallen*, *Svätý Hipolit* m. *Sankt Pölten*, *Veľký Zvon* m. *Gross Glockner*, *Panna* m. *Jungfrau* a pod. Toto prekvapujúce odmietanie exoným a vyslovené forsírovanie endoným (autor pripúšťal jedínú výnimku, dôvodiac, že „zrieknuť sa dôslednosti správneho menovania cudzích mien možno pri názve *Rím* namiesto *Roma*, lebo slová *Rím*, *rímsky* sú takým rečovým pokladom slovenským ako slová *Liptov*, *liptovský*“) však malo podľa nášho názoru v prvom rade podporiť a odôvodniť požiadavku (alebo zásadu) vzájomnej parity česko-slovenskej. Na stránkach Bartkovej Slovenskej reči sa neraz zdôrazňovalo, že v slovenčine treba české miestne mená písať po česky (teda napr. *Přerov*, *Břeclav*, *Příbram*, *Olomouc* a pod; ojedinelý hlas odporúčal písať *Olomíc*, a to v nepodpísanej „rozličnosti“ v 6. čísle 1. ročníka Slovenskej reči), ale práve tak slovenské miestne názvy treba v češtine písať správne po slovensky (teda nepísať *Baňská Bystřice*, *Štávnice*, *Píšťany* a pod.).

2.2. Článok J. Martinku, prirodzene, vyvolal – najmä na českej strane – viaceré reakcie. Osobitne negatívne posúdil a odsúdil Martinkov text vtedajší najväčší oponent Slovenskej reči a exponent teórie československého jazyka Václav Vážný. V odpovedi na kritiku Jožo Martinka v článku nazvanom *Miestopisné názvy v slovenčine* (Slovenská reč 1934/1935, roč. 3, č. 1, s. 12 – 19) okrem opakovania a doplnenia svojich argumentov i príkladov odmieta obvinenie, že jeho návrh je len kópiou návrhu, ktorý kedysi podala Maďarská zemepisná spoločnosť (Magyar Földrajzi Társulat). Takisto vyvracia Vážneho fabulácie o tom, že „vymaňuje Slovákov zo stykov a vplyvov československých a približuje ich ku kultúrnej a štátnej ideológii maďarskej, a to ešte spôsobom v literárnom svete najposlednejším: plagiátom, len kópiou“ (ibid., s. 14).

3. Henrich Bartek ako redaktor poskytoval na stránkach Slovenskej reči priestor aj ďalšiemu historikovi a geografovi, a to Pavlovi Florkovi. Tento oravský rodák (1895 – 1963) študoval v Budapešti a v Prahe (Karlovu univerzitu absolvoval r. 1923), titul PhDr. získal r. 1940 na bratislavskej univerzite. Popri politickej angažovanosti (v r. 1935 – 1939 bol poslancom Národného zhromaždenia v Prahe, v r. 1939 – 1945 poslancom snemu Slovenského štátu a predsedom jeho kultúrneho výboru) stíhal aj redigovať *Sborník Muzeálnej spoločnosti slovenskej*, *Sborník Spolku profesorov Slovákov* a prispievať do odbornej tlače. V 1. čísle 2. ročníka Slovenskej reči uverejnil článok *Topografické názvy v slovenčine* (s. 19 – 26). Argumentuje v intenciách J. Martinku a celkového zamerania redakcie Slovenskej reči odmietajúcej čechoslovakistické teórie a idey. Zdôrazňuje, že „geograf i kartograf má sa bezpodmienečne pridržať medzinárodnej zásady, ktorú si vynútila sama podstata a cieľ

mapy, t. j. písať zemepisné názvy vždy v ich úradnom znení“ (ibid., s. 22). Uvedomuje si však, že dôsledné aplikovanie a dodržiavanie tejto zásady pri písaní cudzích mien v slovenčine – a podobne aj v iných jazykoch – sa stretáva so značnými a niekedy až neprekonateľnými problémami. Rozdeľuje ich na niekoľko kategórií:

a/ Do 1. kategórie zaraďuje úradné miestne názvy písané pôvodne nelatinskou ortografiou (azbukou alebo „inými východnými abecedami“). Navrhuje, aby sa názvy písané azbukou (teda ruské, srbské, bulharské) ako slovanské názvy prepisovali ortograficky správne do slovenčiny, a v tomto smere priznáva kompetencie filológom. Názvy písané inou „východnou abecedou“ (teda arabskou, gréckou, hebrejskou, indickou, čínskou, perzskou a pod.) by sa mali do slovenčiny prepísať foneticky, pričom toto prepisovanie muselo by sa diať verne podľa originálu názvov oficiálnych a nie ako doteraz podľa máp nemeckých, francúzskych, anglických“ (s. 22). Hodno pripomenúť, že toto odporúčanie sa v slovenskej vede v ďalších rokoch realizovalo. Názvy čínskych miest sa napr. v súčasnej encyklopedickej i jazykovednej literatúre prepisujú zaužívaným fonetickým spôsobom; hlásky sa prepisujú tými písmenami latinky, ktoré vyjadrujú zvukovo zhodné alebo blízke hlásky (napr. *Čeng-čou*, *Čchang-čhun*, *Čchen-tu* a pod). Najmä na mapách sa uvádzajú aj podoby podľa čínskeho prepisu známeho ako chin-jin (pinyin), teda podoby *Zhengzhou*, *Changchun*, *Chengdu*.

b/ Do 2. kategórie zahŕňa P. Florek „ťažkosti s aplikovaním zásady písania oficiálnych miest na oblastiach starých kultúr Macedónie, Trácie a maloázijského, kedysi gréckeho pobrežia.“ Uvádza príklady historických názvov, ktoré v dôsledku mimojazykových (politických) zmien prestali byť úradnými názvami a nahradili ich nové názvy (napr. *Izmir* namiesto *Smyrna*, *Trabzon* n. *Trapezunt* a pod.). Autor navrhuje prijať dvojaké názvoslovie a dvojité písanie (označovanie) miestnych názvov.

Táto problematika nie je podľa nášho názoru uspokojivo vyriešená ani v súčasnosti. Navyše v tejto zemepisnej oblasti (v Malej Ázii) rezonuje mnohoaspektový problém akceptácie latinizovanej podoby starogréckych vlastných mien. *Cyprus* a *Macedóniu* už sotva zmeníme; prepis menej známych lokalít či oblastí by mal však rešpektovať podoby *Kilikia*, *Lýkia* (nie *Cilicia*, *Lýcia*) a pod.

c/ Do 3. kategórie P. Florek zaradil vtedy aktuálne problémy písania názvov miest v bývalom Sovietskom zväze (*Leningrad* či *Petrohrad*, *Stalingrad* či *Caricyn*, *Dnepropetrovsk* alebo *Jekaterinoslav* a i.). Navrhuje zaujať „praktické kompromisné stanovisko“, t. j. na mapách uvádzať oba názvy.

d/ Do 4. kategórie zaraďuje rieky; navrhuje, aby sa „táže rieka označovala vždy oficiálnym názvom toho národa, ktorého územím tečie (*Labe – Elba*, *Donau – Dunaj – Duna* atď.).

P. Florek uvažuje aj o úradných názvoch štátov (typ *Latvija – Lotyšsko*), vyratúva chyby, ktoré v oblasti topografických názvov má 1. vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* (zaregistroval napr. podoby *Maroko* ale *Mekka*, *Dardanely* ale *Kordillery*, *Atény*, *Atika*, ale *Thrácia*, *Thesália*, *Persia*, no *Korzika*, *Albánia*, *Kréta*, *Arábia*, ale *Armenia*, *Brazila*, *Fencia*, *Ilyria* atď.). Sú to všetko komentovaniahodné prípady či príklady, no pri tejto príležitosti ich bližšie prezentovať nebudeme. Iba stručne pripomenieme Florokovo zistenie, že „dôsledné aplikovanie princípu oficiálnych názvov v spisovnej slovenčine nie je možné“ (ibid., s. 24). Rozširuje výnimky a robí ich najmä tam, kde ide o tvorenie prídavných mien (*Rím – rímsky pápež*, *Paríž – parížsky*, *Viedeň – viedenský*). Zaujímavé je jeho odôvodnenie. P. Florek píše:

„Tieto a podobné vžitú názvy nemožno nahradiť terajšími cudzími názvami *Roma*, *Paris*, *Wien*, lebo sú nášmu jazykovému cíteniu cudzie a nemožno od nich utvoriť prídavné mená“.

A tvorenie prídavných mien k endonymám je problémom aj dnes; prípona *-ský* sa podľa nášho názoru vo viacerých prípadoch skrakuje neodôvodnene.

3.1. P. Florek publikoval v rubrike *Zvesti a poznámky* (Slovenská reč 1933/1934, ročník 2, č. 2 – 3, s. 95 – 96) odpoveď kritikom svojich názorov v článku nazvanom *Ešte „Topografické názvy v slovenčine“* a v ďalšom čísle toho istého ročníka vyšla jeho správa *Dnešný stav slovenského názvoslovnia zemepisného*. V 3. ročníku Slovenskej reči mu H. Bartek uverejnil príspevok *O vývine a povahe slovenskej terminológie vedeckej, najmä zemepisnej* (Slovenská reč 1934/1935, roč. 3, č. 4, s. 98 – 106). Je to odpoveď V. Vážnemu, vlastne polemika s jeho názormi. Vecne neprináša nové argumenty, iba podrobnejšie odôvodňuje svoje návrhy a stanoviská. Čítanie je to však zaujímavé i poučné.

4. Koncom roka 1935 vyšiel reprezentačný *Atlas republiky Československej – Atlas de la République Tchecoslovaque*. Vydala ho Česká akadémia s podporou ministerstva zahraničných vecí nákladom Orbisu v Prahe. Na stránkach Slovenskej reči tento edičný počín komentoval v už citovanom článku (*Písanie topografických názvov. Atlas Českej akademie a stanovisko dr. Vážneho*; Slovenská reč 1935/1936, roč. 4, č. 6 – 7, s. 145 – 149) sám Henrich Bartek (pod značkou R.). Všíma si atlas predovšetkým zo stránky názvoslovnej a konštatuje, že „v názvosloví robí (atlas) zásadný rozdiel: na mape historickej používa z histórie známe názvoslovie české, na mapách zemepisných zasa názvy oficiálne“. Uvádza viaceré príklady (z nemeckých názvov napr. *Braunschweig*, *Dresden*, *Leipzig*, *München*, *Nürnberg*, z maďarských *Esztergom*, *Győr*, *Miskolc*, *Pécs*, *Székesfehérvár*, *Vác*); zisťuje teda, že atlas vo svojom názvosloví v európskych štátoch akceptoval úplne zásadu oficiálneho písania mien, ktorú spolupracovníci Slovenskej reči J. Martin-

ka a P. Florek publikovali v časopise už r. 1933, teda dva roky pred vydaním atlasu. Zacitovať možno aj poslednú vetu článku: „Vážneho porážka je dôkazom, že univerzitný docent ešte nemusí mať vždy pravdu už len preto, že tým háji československú jednotu...“ (s. 149).

V tejto súvislosti pripájame jednu poznámku. Pokiaľ je nám známe, oficiálne zemepisné názvy sa uvádzajú v atlasoch vydávaných na celom svete. Výnimku tvoria len niektoré maďarské kartografické práce, v ktorých sa dodnes uvádzajú podoby *Besztercebánya*, *Nagyszombat*, *Rózsahelyi*, *Trencsén*, *Túrócszentmárton*, *Zsolna* a pod.

4.2. V 7. čísle 2. ročníka Slovenskej reči je samostatná rubrika *Topografické názvy*. H. Bartek v nej vysvetľuje etymológiu názvov *Lehota* (pôvodného apelatíva) a *Nemšová* a dokumentuje široký záber svojich jazykovedných záujmov i znalosť historickej gramatiky (vývinu slovenčiny, bez správnej interpretácie ktorého nemožno adekvátne hodnotiť súčasný stav jazyka).

5. Na stránkach jednotlivých čísel Bartkových ročníkov Slovenskej reči je – najmä v rubrike *Rozličnosti* – veľa krátkych i dlhších poznámok súvisiacich so zemepisnými názvami. Ich relevancia bola isteže podmienená okrem iného aj dobovým kultúrno-spoločenským kontextom; väčšina z nich je prekonaná a neaktuálna. Spomenieme preto iba dve, ktoré majú podľa nášho názoru v istom zmysle nadčasovejší rozmer a ich argumentáciu i odporúčania možno vidieť v širších súvislostiach. v 4. čísle 4. ročníka SR (s. 128) nepodpísaný autor uvádza, že „v ostatnom čase každý deň strašia nás noviny slovami *Saarsko*, *saarsky*... Novinári nevedia ani to, že zdomácnelé názvy cudzích krajín píšeme našim pravopisom. Teda správne je len *Sársko*, *sársky*. Veď príponu *-sko* možno pridať len k takým menám, ktoré sú vžitý.“

Naša poznámka: Príponu *-ský*, pomocou ktorej tvoríme prídavné mená, pridávame bez problémov k „nevžitým“ menám (endonymám) a kvantitu tejto prípony upravujeme podľa nekonzistentných kritérií opierajúcich sa nezriedka o viacerými nejazykovými faktormi determinovanú (individuálnu) výslovnosť cudzieho propria.

5.1. V 10. čísle 6. ročníka Slovenskej reči (jún 1938) je v rubrike *Rozličnosti* poznámka nadpísaná titulkom *Haagsky*, *sovietsky*. Citujeme: 1. „Ak v cudzích miestnych menách, pravopisne neprispôsobených, sú dve samohlásky, ktoré naznačujú dlhosť, nuž v prídavnom mene so slovenskou koncovkou nepíšeme dlhé *-ý*, lebo by to odporovalo rytmickému zákonu. Píšeme *Haag* (vyslovujeme *hák*), *haagsky súd* (lebo vyslovujeme *hákski*, a nie *hákski*). 2. V slove *soviet -ie-* pokladáme za dvojhlásku a vyslovujeme ho ako dvojhlásku, preto v prídavnom mene niet dlhosti v prípone. Písať treba dôsledne *sovietsky*, a nie *sovietský*.“

5.2. V jednom z dvoch trojčísel 7. ročníka Slovenskej reči (č. 5 – 7, január – marec 1938) uverejnil H. Bartek štúdiu *Z pravopisu, gramatiky a slovníka* (s. 148 – 167). Člení ju na viacero podkapitol a avizuje pokračovanie, ktoré však po zmenách v redakcii (trojčíslo 8 – 10 už redigoval Anton Jánošík s Jozefom Škultétym) v Slovenskej reči neuverejnil. V podkapitole *Písanie vžitých cudzích slov* uvádza príklady na dlhé samohlásky a opravuje 1. vyd. *Pravidiel slovenského pravopisu*. Sú medzi nimi aj propriá, zemepisné názvy; Bartkom navrhované znenia platia dodnes (napr. podoby *Brazília, Británia, Fenícia, Fín – Fínsko – fínsky, Frýgia, Helvécia, Ilýria, Líbya, Lýdia, Macedónia, Pamfýlia, Panónia* a pod.).

6. Topografické (zemepisné) názvy sú neoddiskutovateľne oblasťou, v ktorej sa markantne odrážajú vzťahy jazyka a spoločnosti. Generácia tvorcov základnej slovenskej vedeckej terminológie publikujúca na stránkach Bartkovej Slovenskej reči položila solídne základy, na ktorých sa dalo budovať. V súčasnosti je zrejma tendencia endonymá priamo preberať, neprispôbovať (neupravovať) ich materinskému jazyku používateľov. Slovenská jazykoveda, ktorá čelí súčasnej tvrdej a nezmyselnej deflektivizácii proprií (vrátane zemepisných názvov), bude musieť (aj konsenzuálne) uvažovať o tvorení príslušných prídavných mien, pretože jazyková prax je v tomto smere značne rozkolísaná. Príponu *-ský* netreba podľa nášho názoru skracovať napr. v názve *Hollywood – hollywoodský*, otázne je uplatňovanie rytmického zákona pri iných – a to nielen anglických – endonymách typu *Leeds – leedský* [lídž – lídzki], *Liverpool – liverpoolský*, ale aj pri francúzskych názvoch. Karel Sekvent po všestrannom rozbere doterajších poznatkov i bohatého materiálu prezentoval návrh (v štúdiu *Morfematické aspekty slovenských adjektív na -ský/-sky odvodených od francúzskych zemepisných názvov*; Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 4, s. 228 – 234) používať pri odvodzovaní prídavných mien od francúzskych zemepisných názvov len príponu *-ský*. Identifikácia pôvodnej kvantity francúzskeho (a prirodzene nielen francúzskeho) mena je náročná; francúzske znamienka neoznačujú kvantitu. Rytmický zákon sa podľa K. Sekventa „aplikuje v prevrátenej hierarchii: kvantita sufixu neurčuje odvodzovací základ, ale kvantita sufixu si vynucuje skrátenie prípadnej dlhej koncovej slabiky odvodzovacieho základu. Rytmický zákon funguje v inverznej podobe (ibid., s. 229). Tento návrh sme akceptovali a pri príprave väčšej práce sme ho aplikovali v prípadoch typu *Loire – loirský, Rhône – rhônský, Calais – calaiský, Poitiers – poitierský* a i.

7. Pravopisnej komisii, z ktorej som bol po vydaní *Príručky slovenského pravopisu pre školy a prax* (2005) odvolaný, si dovoľujem navrhnúť, aby prehodnotila „úpravy“ podôb prídavných mien od zemepisných názvov typu *Vilnius – vilniusky*,

Vientian – vientiansky. Autor týchto úprav nepozná totiž pôvod a foneticko-fonologickú postać slovenských diftongov. Prehodnotenia (opravy) nebudú odporovať Bartkovmu chápaniu „fungovania“ dvojhlasok v topografických názvoch, prezentovanému v príspevkoch publikovaných v prvých siedmich ročníkoch Slovenskej reči.

Literatúra

Slovenská reč – prvých sedem ročníkov (1932 – 1939) redigovaných Henrichom Bartkom.

Anna Zelenková

HENRICH BARTEK V DISKUSII O SLOVENSKEJ PROZÓDII

ZELENKOVA, A.: Henrich Bartek in the Discussion on Slovak Prosody. Slovenská reč, 72, No. 3, pp. 182 – 190. (Bratislava)

The author of this contribution reports on the discussion on Slovak prosody that took place in the thirties of 20th century. Disputation between Henrich Bartek and Štefan Krčméry moved both scientists to the further research and writings, which gave basis for the deeper analysis of the theoretical principles of Slovak verse.

V 30. rokoch 20. storočia prebiehala v slovenskej literárnej vede diskusia o slovenskej prozódii, do ktorej sa zapojili viaceré osobnosti slovenského vedeckého života.¹ Napr. Š. Krčméry sa snažil už na začiatku 30. rokov svojimi verzologickými štúdiami publikovanými v Slovenských pohľadoch, najmä v štúdiách *Prozódia štúrovských básnikov*² a *Melódia vety a prízvuk v slovenčine*,³ obhájiť veršovú techniku štúrovskej prozódie, ktorá vychádzala z romantickej estetiky a folklórneho základu. Nadviazal tu na teoretické názory T. Milkina a polemizoval s Vlčkovou vedeckou školou a jeho žiakmi, ktorí videli vrchol slovenskej poézie v umelom verši P. O. Hviezdoslava a odmietali priznať, že aj štúrovská poézia má umeleckú kvalitu. Krčmérymu išlo aj o estetickú rehabilitáciu prozódie sylabického verša štúrovskej poézie. Vychádzal z toho, že slovný prízvuk je v umelej i folklórnej slovenskej básnickej tvorbe relatívne slabší a syntakticko-metrickou jednotkou sú najmä činitele vetného členenia, tzn. skôr slovo ako stopovosť v rámci metrickej výstavby. Krčméry tak prišiel k záveru, že štúrovci dávali prednosť vetnému prízvuku pred prízvukom slovným. A preto považoval za organizujúci princíp štúrovského verša jeho syntakticko-sémantickú organizáciu. No na druhej strane spájal vznik rytmu v určitých prípadoch s rovnomerným rozdelením prízvučných a neprízvučných slabík, t. j. „ťaž-

¹ Danou problematikou som sa zaoberala in: A. Zelenková: Slovenská prozódia a verzifikácie v rukopise Štefana Krčméryho. Praha, Slovanský ústav – Euroslavica 2006.

² Štefan Krčméry: *Prozódia štúrovských básnikov*. Slovenské pohľady 47, 1931, s. 102 – 120.

³ Štefan Krčméry: *Melódia vety a prízvuk v slovenčine*. Slovenské pohľady 48, 1932, s. 474 – 489. Krčméry sa štúrovskou verzológiou zaoberal aj v ďalších štúdiách: *Prielom štúrovských básnikov do spisovnej slovenčiny pod zorným uhlom Chalupkovho prielomu z roku 1832*. Slovenské pohľady 48, 1932, s. 251 – 254; *Anarchia v maďarskej prozódii*. Slovenské pohľady 48, 1932, s. 189; *Odkazy*. R. P. v Ž. *Veršová forma „Maríny“ a „Detvana“*. Slovenské pohľady 44, 1928, s. 71 – 72; *Prozodická poznámka*. Slovenské smery 1, 1933 – 1934, s. 408; *Prozodický odkaz Andreja Sládkoviča*. Slovenské smery 1, 1933 – 1934.

kých“ a „ľahkých“ dôb verša. Z jeho verzologických štúdií vyplýva, že problematiku štúrovskej prozódie považoval za jednu zo základných otázok slovenskej literárnej histórie.

Okrem Š. Krčméryho sa v medzivojnovom období venovali otázkam slovenského verša aj H. Bartek, R. Brtáň, J. Ambruš, P. Reptiš, L. Novák, B. Jurek, a najmä M. Bakoš. Jeho monografia *Vývin slovenského verša od školy Štúrovej* (Bratislava 1939) sa stala medzníkom v dejinách slovenskej verzológie. M. Bakoš sa v nej prihlásil k ruskej formálnej metóde a k českému štrukturalizmu a s odvolaním sa na texty J. Mukařovského a R. Jakobsona vyzdvihol fonologický prístup v rozbere verša. V krátkosti podal historický prehľad dynamického vývinu veršových štruktúr slovenskej poézie a vymedzil štyri základné etapy v dejinách slovenského verša (štúrovský, hviezdoslavovský, symbolistický a verš poprevratovej poézie). Ako jedného z priekopníkov fonologického prístupu vyzdvihol Š. Krčméryho a spomenul aj spor medzi H. Bartekom a Š. Krčmérym, ktorý prebiehal v dobovej tlači a ktorý sa týkal funkčného porušovania spisovnej normy v slovenskej poézii, existencie básnického jazyka a sémantiky rýmu a intonácie v štúrovskej verzifikácii. Podľa M. Bakoša Štefan Krčméry „prekročil hranice tradičnej metriky“ a „naznačil cestu, no sám ešte nedospel k riešeniu problému štúrovského veršového rytmu“.⁴ Mal výhrady najmä k tomu, že Krčméry spájal verš s prozaickou vetou a tým niekedy absolutizoval syntaktickú organizáciu verša, ktorá spojovala poetologickú, veršovú a strofo-tvornú funkciu.

Krčméryho verzologické názory (najmä jeho tézy o presúvaní slovného prízvuku v rámci vetného členenia), ktoré sa formovali v 20. – 30. rokoch, vychádzali z teoretických koncepcií jeho predchodcov i súčasníkov (J. Podhradský, T. Milkin, J. Mukařovský, M. Bakoš, R. Jakobson), ale vyvolávali aj kritiku, na ktorej sa najviac podieľal Henrich Bartek, v 30. rokoch redaktor časopisu *Slovenská reč*. Krčméry a Bartek sa polemicky stretli už na začiatku 30. rokov v súvislosti s diskusiou, ktorá sa týkala vydania matičných *Pravidiel slovenského pravopisu* v roku 1931 v Martine. Pravidlá, ktoré boli pripravené komisiou, na čele ktorej stál zástanca československej národnej, jazykovej a literárnej jednoty, lingvista prof. Václav Vážný, vzbudili na Slovensku veľký rozruch. Aj keď kodifikovali spisovnú slovenčinu a odstraňovali pravopisnú, hláskoslovnú a morfológickú rozkolísanosť, Bartek kritizoval Pravidlá za prispôbovanie slovenského pravopisu českej norme. Memorandum slovenských kultúrnych pracovníkov a spisovateľov, ktorí vyjadrovali nesúhlas s Pravidlami, prerokoval výbor Matice slovenskej a potom Valné zhromaždenie Matice, ktoré „odstránilo“ československy orientovaných vedcov z Jazykovedného od-

---

⁴ Mikuláš Bakoš: *Vývin slovenského verša od školy Štúrovej*. IV. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968, s. 70.

boru a odvolalo Vážného z funkcie. Je známe, že revíziou Pravidiel a ich novým vydaním bol poverený Henrich Bartek. Práve v tomto období sa Štefan Krčméry, ktorý zaujímal zdržanlivý postoj v týchto pravopisných záležitostiach a skôr sympatizoval s Vážným a jeho poňatím Pravidiel, pre svoj zdravotný stav a ideové rozpory rozišiel s vedením Matice slovenskej – 14. 11. 1932 výbor Matice slovenskej rozhodol o tom, že mu udelí šesťmesačnú dovolenku a uvoľní ho z funkcie šéfredaktora Slovenských pohľadov.

Polemika Krčméryho s Bartekom pokračovala aj v polovici 30. rokov, a to v súvislosti s otázkami slovenskej verzológie a štúrovskej prozódie. Potvrdzuje to aj doteraz neznáma rukopisná štúdia Š. Krčméryho *Možnosti československej prozódie* z roku 1935, ktorá sa našla v súkromnej pozostalosti Alberta Pražáka.⁵ Krčméry sám uviedol, že impulzom na napísanie danej štúdie bola pre neho, okrem jeho vlastného dlhodobého štúdia prozodických otázok v slovenskej poézii, aj štúdia slovenského lingvistu H. Barteka *K základom slovenskej prozódie* (1935),⁶ ktorá bola uverejnená v Slovenských pohľadoch. Bartek v nej chcel dať slovenskej básnickej praxi pevné metrické pravidlá, ktoré by podľa neho odstránili nesprávne ustupovanie básnikov od pevných zásad prízvucnej verzifikácie. Chcel poukázať na „*súrnú potrebu zreviďovať terajší stav slovenskej prozódie, lebo nerešpektovanie pravidiel prízvucného básnenia rastie u nás ustavične, čím vznikajú základy novej prozodickej normy*“.⁷ V krátkosti podal dejiny slovenskej prozódie od národného obrodovania, cez Hviezdoslava až po vtedajšiu literatúru a nechcel, aby porušovanie rytmických pravidiel viedlo k nefunkčnej organizácii slovenského verša. Preto (podľa J. Dobrovského, ktorý v česko-slovenskom kontexte hovoril ako prvý o dôležitom význame stopovosti) žiadal od básnikov presnejšie dodržiavanie metra. Bartek nesúhlasil s Krčméryho tézou o presúvaní slovného prízvuku. Tvrdil, že „*celá teória je veľmi smelá, a to hlavne preto, že ju autor budoval na presúvaní prízvuku vo vetných taktach*“.⁸ Túto možnosť pripustil iba pri zvláštnych typoch viet s citovým zafarbením. Podstatu štúrovskej verzifikácie videl v jej priblížení sa k hovorenej reči, v tom, že štúrovský verš napodobňoval (ako svoj vzor) jednoduchú ľudovú poéziu.

Za základné princípy štúrovskej verzifikácie považoval Bartek silný izosylabizmus, t. j. rovnaký počet slabík vo verši, pravidelné dodržiavanie cezúry a zachovanie rýmu alebo asonančnej zhody. Pri hodnotení diel a ich formálnej stránky zdôrazňo-

⁵ Rukopis bol edične vydaný in: Anna Zelenková: Slovenská prozódia a verzifikácia v rukopise Štefana Krčméryho (1935). Praha: Slovanský ústav – Euroslavica 2006, s. 67 – 94.

⁶ Henrich Bartek: K základom slovenskej prozódie. Slovenské pohľady 51, 1935, s. 381 – 402 a s. 483 – 500. Bartek ešte danú problematiku doplnil v štúdiu Štúrovskej prozódie. Slovenské pohľady 52, 1936, s. 622 – 629.

⁷ Henrich Bartek: K základom slovenskej prozódie. Slovenské pohľady 51, 1935, s. 483.

⁸ Tamže, s. 398.

val význam pevných verzifikačných zásad a ucelenej verzologickej teórie, tie sa podľa neho musia stať základom modernej slovenskej fonetiky chápanej ako teórie veršovej formy. Podľa Barteka „*hodnota poézie závisí predovšetkým od formy, a prvou požiadavkou pre dobrý verš je dobrá prozódia. Ak verš nemá správnu formu, prestáva byť veršom, poézia prestáva byť poéziou,*“⁹ Ale aj napriek tomu (tak ako aj Krčméry) tvrdil v súvislosti s otázkou rehabilitácie štúrovského verša to, že presné dodržiavanie prozodických pravidiel nemusí zároveň vytvárať estetickú hodnotu. Preto bolo zbytočné „*poopravovať štúrovské básnictvo v mene vymyslených prozodických pravidiel Dobrovského*“.¹⁰ „Chyby“ prízvuchej verzifikácie alebo „odchýlky“ od správneho rytmu musia byť z hľadiska pozície pravidelné a zdôvodnené. Poézia by teda mala pripúšťať „*presne vymedzené a dovolené porušovanie rytmickej normy*“.¹¹ Bartek, ktorý vychádzal z pozitivistickej metriky, odvodzoval básnický rytmus z normatívnej realizácie stopového zloženia verša. Ale súhlasil s Vlčkom, ktorý vo svojom hodnotení štúrovskej poézie, že je „nerytmická“, napísal: „... *hudby niet bez pravidelného taktu a verša niet bez určitého rytmu.*“¹² Preto Bartek označil štúrovský verš, tak ako aj Vlček, za sylabický, ktorý sa neriadil dopredu určenými princípmi: „... *naša prozódia si doteraz nestvorila svoje osobitné prozodické pravidlá, ani si nevymedzila básnické licencie, ktorými v skutočnosti nariša základy prízvuchného básnenia.*“¹³

Už sme na začiatku spomenuli doteraz neznámu rukopisnú štúdiu Š. Krčméryho *Možnosti československej prozódie*¹⁴ v ktorej sa prejavil polemický ráz autorových názorov na Bartekove štúdie o verši. V druhej časti rukopisu s názvom *Obrana našej prozódie* Krčméry priamo reagoval na Bartekovu štúdiu v Slovenských pohľadoch *K základom našej prozódie*. Nesúhlasil najmä s jeho verzologicou analýzou Hviezdoslava a hovoril, že je nevyhnutné vychádzať z celistvosti verša rozpadajúceho sa na takty, „*s členeným dôrazom zmyslu*“.¹⁵ Bartek totiž uvádzal Hviezdoslavove „chyby“ v prízvuchej prozódii, ktoré sa v jeho poézii vyskytovali vraj až do roku 1873, keď vyšla Sytnianskeho štúdia *Príspevky k náuke o prízvuchných rytmických rozmeroch v slovenskom básnictve*,¹⁶ ktorá chcela nahradiť sylabický systém neskorého romantizmu sylabotonicou prozódii. Podľa Barteka robil Hviezdoslav

⁹ Tamže, s. 389.

¹⁰ Tamže.

¹¹ Tamže, s. 500.

¹² Tamže, s. 393.

¹³ Tamže, s. 384.

¹⁴ Porov. pozn. 6.

¹⁵ Štefan Krčméry: *Možnosti československej prozódie*. In: A. Zelenková: *Slovenská prozódia a verzifikácia v rukopise Štefana Krčméryho (1935)*. Praha: Slovanský ústav – Euroslavica 2006, s. 76.

¹⁶ Andrej Truchlý-Sytniansky: *Príspevky k náuke o prízvuchných rytmických rozmeroch v slovenskom básnictve*. Orol 1873, literárnokritická príloha *Slovesnosť*, č. 1 – 6, 10 – 12.

v úvodnej básni zbierky *Básnické prviesenky Jozefa Zbranského* (1868) rytmické chyby napr. tým, že cezúru (medzislovný predel) dával za piatu slabiku, a to bez ohľadu na osem- alebo desaťslabičnú dĺžku verša. Rozdielnym rozložením prízvuku na tretiu a štvrtú slabiku, t. j. pravidelnou kombináciou úvodného trochejsko-daktylského metra dochádzalo k porušeniu rytmu, ktoré je síce bežné vo folklóre alebo v štúrovskej poézii, ale u Hviezdoslava pôsobí dosť rušivo. Neskorší Hviezdoslavov prechod k prízvučnej prozódii a jej jambickému metru nebol presný, pretože pravidelne dával cezúru do stredu verša a rozdeľoval ho na dve symetrické vetné časti, čo bolo typické pre veršovú stavbu štúrovcov. Aj keď Bartek videl u vrcholného Hviezdoslava väčší výskyt presahu a pravidelnejšie rozloženie ťažkých a ľahkých dôb, tak Hviezdoslavov jambický rytmus vraj nebol vzostupnou vývojovou líniou v slovenskej poézii, ale „*daňou vtedajšej móde v básnictve*“.¹⁷ Napr. v *Sonetoch* (1886) našiel 90 väčších či menších rytmických odchýlok a tvrdil, že ani v *Krvavých sonetoch* (1914) „*Hviezdoslav nebásnil bez chýb proti prízvučnej prozódii*“.¹⁸

Krčméry vo svojej reakcii ostro polemizoval s Bartekovou prozodickou interpretáciou a bol proti jej úzko vymedzeným lingvistickým prístupom. Podľa neho postupoval Hviezdoslavov verš od uvoľneného sylabizmu k sylabotonizmu, tzn. k pravidelnému rozloženiu medzislovných predelov a k stopovosti metrickej normy, ktorá je u neho často jambická. Tým sa odlišoval od estetiky folklórnej piesne a naopak, pôsobil svojou „literárnosťou“. Zároveň dával väčší dôraz na funkciu rýmu a vetnej intonácie. Krčméry tu stupňoval svoju polemickú reakciu na Bartekov mechanický pohľad na metrický základ verša a najmä na jeho hodnotenie Vajanského a ďalších autorov (Žarnov, Krasko, Rázus, Ondrejov, Smrek a pod.). Bartek kládol neustále do popredia prozodickú presnosť, a preto posúval Vajanského „nad“ Hviezdoslava, ktorého nazýval „*starostlivým formalistom*“.¹⁹ Krčméry ale považoval Hviezdoslavove *Sonety* (1886) za „*prozodicky virtuózne*“²⁰ a v rámci svojej teórie o presúvaní slovného prízvuku interpretoval básnikove texty ako jambické typy verša. Takisto aj pri rozbere Žarnova hovoril o Bartekovom prozodickom omyle a jeho daktylské označenie nahrádzal jambickým. To preto, že jambická realizácia verša sa môže v slovenčine vytvárať aj vtedy, keď po cezúre nasleduje daktyl. Podľa hodnotenia Krčméryho je Žarnovov verš „*jambicky bezvadný a má vysokú prozodickú kultúru*“.²¹ Tú postavil nad Jesenského a Kraska, o ktorom tvrdil, že „*temer nemá básne prozodicky bezchybné*“,²² čo však neuberá na „ľubozvučnosť“ jeho veršom.

¹⁷ Henrich Bartek: K základom slovenskej prozódie. Slovenské pohľady 51, 1935, s. 486.

¹⁸ Tamže, s. 487.

¹⁹ Tamže, s. 488.

²⁰ Štefan Krčméry: Možnosti československej prozódie. In: A. Zelenková: Slovenská prozódia a verzifikácia v rukopise Štefana Krčméryho (1935). Praha: Slovanský ústav – Euroslavica 2006, s. 78.

²¹ Tamže, s. 79.

²² Tamže, 80.

Tento spor o význam prozodických teórií, a to najmä v súvislosti s otázkami štúrovskej metriky, nemal jasný záver. P. Reptiš v článku *K problému štúrovskej prozódie* (publikovanom v roku 1936 v Slovenských pohľadoch)²³ kritizoval aj Krčméryho, aj Bartkovo stanovisko. Uvoľnený vzťah medzi metrickou normou a jazykom, tzn. „oslabená stopovosť“, vzniká podľa Reptiša rytmickou funkciou slovného prízvuku, jeho fonologickými vlastnosťami, ktoré umožňujú analyzovať špecifickosť štúrovského verša podľa teórie „sklamaného očakávania“. Reptiš, ktorý sa odvolával na Jakobsonovu *Základy českého verše* (1926), chcel, aby bola verzifikácia štúrovcov odvodzovaná z podstaty básnického jazyka, ten má svoje špecifické zákonitosti a uplatňuje sa na pozadí „sdelovacieho jazyka“ (Jakobson) tým, že ho funkčne deformuje. Reptiš nerozoberal otázku, či možno považovať verzifikáciu štúrovcov iba za sylabickú alebo prízvučnú, ale ako sa v básnickej tvorbe štúrovcov uplatňujú rytmotvorné činitele, tzn. ako štúrovci vytvárajú básnický rytmus. Na jeho vytváraní sa podieľa nielen prízvuk, ale aj izosylabizmus, ktorý je dôležitým rytmotvorným činiteľom a vystupuje „akoby konštantná dĺžka metrickej jednoty, vo vnútri ktorej sa potom zamieňaním určitých faktorov vykonáva členenie rytmického času“.²⁴ Reptiš došiel postupne k tomu, že „nevyhranenosť“ štúrovského rytmu vyplývala zo smerovania verša k „životnosti“ a rôznorodosti, z možností, ktoré poskytovali momenty „sklamaného očakávania“. Danú otázku štúrovskej (a slovenskej) verzifikácie považoval za nedoriešenú, a to najmä pre nedostatočný výskum domácej básnickej tvorby. Podľa Reptiša chýbajú aj slovenské metrické práce, ktoré by charakterizovali prozodickú odlišnosť od češtiny a ktoré by z fonologickej stránky preskúmali význam rytmického zákona v spisovnej slovenčine alebo presúvanie slovného prízvuku v rámci vetného kontextu: „Či je stav vecí vo vývine slovenského verša skutočne taký, alebo nejaký iný, ukázali by rozbery väčšieho množstva materiálu.“²⁵

Bartek ešte v tom istom roku odpovedal na Reptišov text štúdiou *Štúrovská prozódia*,²⁶ v ktorej znovu obhajoval dôležitosť metrického základu verša ako východiska pri skúmaní aj štúrovskej poézie a opakoval, že presúvanie slovného prízvuku je vo vetných taktach obmedzené, a preto sa nemôže stať normotvorným prozodickým činiteľom.²⁷ Štúrovské verše sa nedajú interpretovať ako prozodicky prízvučné, preto v nich nie je možné hľadať pravidelné rytmické schémy. V ich básňach sa nepravidelne vyskytuje prízvučný rytmus a sklon k trochejskému alebo daktylskému metru, ale ide o individuálny jav, ktorý vyplýva iba z charakteru jazykového systému: „... pravidelné rozloženie slovných prízvukov... v štúrovskej prozódii...“

²³ Pavel Reptiš: K problému štúrovskej prozódie. Slovenské pohľady 52, 1936, s. 611 – 621.

²⁴ Tamže, s. 621.

²⁵ Tamže.

²⁶ Henrich Bartek: Štúrovská prozódia. Slovenské pohľady 52, 1936, s. 622 – 629.

²⁷ Tamže, s. 622 – 623.

*uplatňuje sa nahodile, takže nemôže byť prozodickým princípom.*²⁸ Bartek svojím prozodickým rozborom Sládkovičovej *Maríny* poukazoval na podobnosť s ľudovou piesňou a na jej prirodzený sylabický základ. Sládkovič dodržiaval základné princípy štúrovskej verzifikácie, tzn. tendenciu k izosylabizmu stabilizovanú pozíciu cezúry a späťnosť verša s rýmom alebo s asonančnou zhodou. Tvrdil, že na vyvolanie rytmického dojmu stačí zachovanie cezúry, rýmu a opakovanie pravidelného počtu prízvukov. No štúrovský rytmus nie je nevyhnutne viazaný na stopu v zmysle prízvukovej verzifikácie.²⁹ Ďalej uvádza, že sa u štúrovcov nedá predpokladať presné realizovanie metrickej normy v básnickom rytme. Na rozdiel od Reptiša, ktorý hovoril o fonologickom základe básnického jazyka a o momente „sklamaného očakávania“, však v línii štúrovskej estetickej tradície v skúmaní slovenského verša uplatňoval pozitivistické prístupy k metrike. Bartek, ktorý bol znalcom štúrovskej spisovnej slovenčiny, ako sa to odrazilo v jeho monografii *L. Štúr a slovenčina* (1943), celkovo vyzdvihoval záujem štúrovcov o estetické hodnoty ľudovej poézie, v ktorom sa hľadal výraz „osobitnej filozofie slovenskej... svojský prejav osobitného ducha“.³⁰ Zároveň pripomenul, že vzťah štúrovcov k folklórnej poézii „bol taký, že niektorí spisovatelia už pred Štúrovým vystúpením písali básne v strednej slovenčine“.³¹

V diskusii, ktorá sa venovala problematike presnejšieho vymedzenia štúrovského verzifikačného systému a pokračovala v slovenských časopisoch aj v druhej polovici 30. rokov, sa potvrdil priekopnícky prínos Š. Krčméryho, ale väčšinou sa iba povrchne uvádza jeho polemika s Bartekom, a to bez toho, aby došlo k väčšiemu pochopeniu vzájomných vzťahov syntaktickej a jazykovej štruktúry v súvislosti s tradíciou estetickej výstavby romantickej poézie. Napr. B. Jurek v štúdiách *O prozódii Sládkovičovho Detvana*³² a *K otázke štúrovskej prozódie*³³ rekapituloval diskusiu o rytmických pravidlách štúrovských básní z toho hľadiska, že Bartekova i Krčméryho teória, ktoré sa nedajú považovať za definitívne a uzatvorené, sa vhodne dopĺňajú. Jurek si (na rozdiel od Krčméryho) myslel, že základom štúrovského rytmu je slovný prízvuk a rozdelenie verša na slovné celky. Ale aj tak s ním súhlasil v tom, že špecifickosť štúrovského rytmu je tvorená práve silnejším vetným prízvukom a dominantným princípom vetného členenia. Rytmický dojem (tzn. náznak pravidelného prízvuku), aj napriek nezreteľnému tvaru stopy, vytvára slovosledné, no najmä zvukosledné (eufonické) obraty. Štúrovský veršový rytmus sa tak podľa Jurka

²⁸ Tamže, s. 626.

²⁹ Tamže, s. 628.

³⁰ Henrich Bartek: *L. Štúr a spisovná slovenčina*. Turčiansky Sv. Martin: Kompas 1943, s. 11.

³¹ Tamže.

³² Bohuš Jurek: *O prozódii Sládkovičovho Detvana*. Slovenské pohľady 52, 1937, s. 154 – 163.

³³ Bohuš Jurek: *K otázke štúrovskej prozódie*. Elán 8, 1937, č. 2, s. 5 – 6.

formuje charakteristickou intonáciou ako výsledok nadradenosti veršového členenia nad vetnou stavbou i celková tradícia estetického kánonu. V štúdiu *K otázke štúrovej prozódie*, zaoberajúcej sa jej významom pre modernú slovenskú poéziu, sa Jurek priklonil na stranu Krčméryho v tom, že prísne dodržiavanie pravidiel prízvučného verša priamo neovplyvňuje estetickú hodnotu básne. Uvoľnenie izosylabizmu a „porušovanie“ metrickej normy vraj viedlo k veršu 20. storočia, ktorý sa už vzdialil od zásad štúrovej verzifikácie: „... štúrovci nebudú moderným básnikom vzorom tým, ako tvorili normu a pravidelnosti svojho verša, ale ako ich v záujme zblížovania rytmu s obsahom porušovali.“³⁴

Do daného sporu, ktorý sa týkal charakteru štúrovej verzifikácie, sa zapojil aj J. Ambruš svojou štúdiou *K otázke štúrovej prozódie* v časopise *Elán* v roku 1936.³⁵ Podporil Krčméryho v jeho názoroch o presúvaní slovného prízvuku a o rytmických vlnách, ktoré vyvolávajú emocionálnu rétorickosť romantického básnického jazyka tým, že funkčne porušujú estetické normy a pravidlá. Štúrovci „cítily“ slovný prízvuk, v rámci kompozície a strofickej výstavby budovali rytmus (ako prvý na to upozornil práve Š. Krčméry a neskôr potvrdil v diskusii s Bartekom) „shora nadol, od vety k slovu“.³⁶ Pravdepodobne najpresnejšie vystihol Krčméryho prínos k problematike slovenskej prozódie slovenský lingvista Ľudovít Novák v recenzii Jakobsonovej a Mukařovského štúdie o českom verši, ktorú publikovali pod spoločným názvom *Český verš*.³⁷ Potvrdil, že štúrovský verzifikačný systém, ktorý „teoreticky tak šťastne odhalil Štefan Krčméry“ a ktorý teraz „vynikne v novom osvetlení“,³⁸ nevybočil z vývojovej línie slovenskej poézie. Podľa Nováka vyplývalo literárne rozšírenie štúrovského sylabizmu z prirodzeného obmedzenia pozičných dĺžok v slovenskej časomiere a aj z podobného vývoja českej a slovenskej poézie na začiatku národného obrodenia. Štúrovci boli pôvodne ovplyvnení izosylabizmom českej puchmajerovskej družiny, postupne sa ale odlíšili tým, že zdôraznili vetný prízvuk, ktorý vystupoval ako rytmická konštanta v obidvoch izosylabických polveršoch rovnomerne oddelených syntaktickou pauzou.

Danú diskusiu o charaktere štúrovej prozódie na konci 30. rokov čiastočne uzatvorili práce mladších literárnych historikov M. Pišúta³⁹ a J. Hrabáka, ktorí špecifickosť štúrovej veršovej výstavby odvodzovali zo syntaktického vzťahu verša a vety, t. j. vymedzovali polverš ako najnižšiu metrickú veršovú jednotku. J. Hrabák

³⁴ Tamže, s. 5.

³⁵ Jozef Ambruš: *K otázke štúrovej prozódie*. *Elán* 7, 1936, č. 9, s. 4 – 5.

³⁶ Tamže, s. 5.

³⁷ Ľudovít Novák: Roman Jakobson – Jan Mukařovský: dejiny českého verša. *Slovenské pohľady* 51, 1935, s. 59 – 60.

³⁸ Tamže, s. 59.

³⁹ Milan Pišút: *Verš*. In: M. P.: *Počiatky básnickej školy Štúrovej*. Bratislava 1938, s. 227 – 236.

vo svojej štúdií *Príspevek k štúrovské prosodii*⁴⁰ tvrdil, že Krčméryho verzologické štúdie obsahujú „cenné pozorovania o prízvuku v slovenčine“,⁴¹ a aj on odmietol hovoriť „o prozodických chybách“ štúrovcov. Špecifickosť ich rytmu videl v napätí medzi slovnými prízvukmi a ťažkými dobami a aj v napodobňovaní estetiky folklórneho verša. Krčméryho ale podporil v tom, že presúvanie slovného prízvuku vo vetnom kontexte sa môže stať za určitých podmienok normotvorným prozodickým činiteľom. Ale tak ako Pišút, aj on odkladal definitívne rozriešenie otázok štúrovského rytmu do čias, keď budú k dispozícii rozborov všetkých predstaviteľov štúrovskej školy. Je viditeľné, že Krčméryho verzologická štúdia, ktorá vznikala v polemickú diskusiu s H. Bartekom, prispela k hlbšej analýze teoretických princípov slovenského verša a jeho rytmicko-prozodickej výstavby. Stret týchto dvoch významných osobností slovenskej vedy medzivojnového obdobia, ktorý našiel odozvu na stránkach kultúrnych časopisov, sa môže aj v súčasnosti stať inšpiráciou na zamyslenie sa nad verzologickými otázkami modernej slovenskej poézie, nad charakteristikou rytmu, melódie a prozodických prvkov.⁴²

---

⁴⁰ Josef Hrabák: Příspěvek k štúrovské prosodii. Margita a Besná. In: Sborník Matice slovenskej 16 – 17. Martin 1938 – 1939, s. 112 – 116.

⁴¹ Tamže, s. 112.

⁴² Príspevok bol pripravený v rámci grantového projektu GA AV ČR Vzájemnost a nevzájemnost. Sondy do česko-slovenských literárnych vzťahů, identifikačný kód projektu IAA900920702.

ROZLIČNOSTI

Ten alebo to Middlesbrough? – Slovenčina sa snaží čo najpravidelnejšie začleňovať prevzaté slová do svojho deklinačného systému. V tomto ohľade je pre morfológickú adaptáciu rozhodujúce formálne ustrojenie koncových častí lexém. Morfológicky sa cudzojazyčné lexémy v slovenčine adaptujú tak, že preberajú súbory relačných morfém podľa svojho zakončenia a zaraďujú sa do príslušných deklinačných typov, resp. zostávajú nesklonné.

Prírodným dôsledkom príznaku „cudzojazyčný pôvod“ nie je len prosté deklinačné kolísanie, ale aj deklinačná variantnosť vyplývajúca z nestabilnej príslušnosti k rodovej triede. Inak povedané: rodová variantnosť automaticky zahrnuje deklinačnú variantnosť. Kolísanie na úrovni gramatického rodu sa väčšinou realizuje v podobe rodových dubliet.

Lexémou, ktorá sa vyznačuje asymetriou medzi zvukovou a pravopisnou stránkou na konci slova, je aj vlastné meno *Middlesbrough* (vysl. *midlzbrou*): vo výslovnosti je zakončené na samohlásku, v pravopise na spoluhláskovú grafému. Toto anglické toponymum sa v slovenských, najmä masmediálnych textoch vyskytuje pomerne frekventovane. V databáze Slovenského národného korpusu (verzia prim-3.0-public-all, údaj z 15. 8. 2007) je 1310 výskytov tejto lexémy. Najčastejšie ide o kontexty zo športového prostredia – *FC Middlesbrough* je názov známeho anglického futbalového klubu (k zvýšenej frekvencii výrazným spôsobom prispel aj fakt, že za tento klub niekoľko rokov hrával slovenský reprezentant Szilárd Németh). Presnejšie by sme teda nemali uvažovať o zemepisnom názve, ale o chrématonyme, názve klubu, odvodenom od zemepisného názvu. Takýto model tvorenia názvov športových klubov je bežný; porov. napr. *Real Madrid*, *Bayern Mníchov*, *Artmedia Bratislava*, *Spartak Trnava*.

Na základe grafiky sa *Middlesbrough* skloňuje podľa klasického maskulínového typu *dub* (z *Middlesbroughu*, *pri Middlesbroughu*). V hovorenej podobe sa tento názov neskloňuje – inú výslovnosť než [midlzbrou] sme nezaznamenali, a na základe koncového [-o] sa prejavuje tendencia zaraďovať tento názov medzi nesklonné neutrá (podobne ako ďalšie, menej známe anglické toponymá, napr. *Attleborough* [etilboro], *Gainsborough* [gejnzboro], *Scarborough* [skárboro]). Gramatický rod v prípadoch nesklonnosti nemožno vždy jednoznačne určiť, pretože: 1) vo vete sa nenachádzajú súvzťažné slová, ktoré by rod explicitne vyjadrili; 2) súvzťažné adjektíváliá v nepriamych pádoch sú pre mužský i stredný rod v singulári rovnaké (porov. príklady uvedené v odseku c).

a) Príklady na (sklonné) maskulínium: *Middlesbroughu* nedávno odobrali tri body za svojvoľné odloženie zápasu s *Blackburnom*. – Od *Middlesbroughu* budeme žiadať určite viac, ako nám núkal *Sunderland*. – O podpise zmluvy medzi Szilim a *Middlesbroughom* viem od nedele večera. – Szilárd Németh pocestuje s *Middlesbroughom* na juh do *Southamptonu*. – O *Brazilčana Juninha*, hrajúceho za **anglický Mid-**

dlesbrough, sa zaujímajú španielske kluby *Atletico Madrid* a *FC Valencia*. – Pôvodne *mal Middlesbrough* zaplatiť za 23-ročného stredopoliara 3,5 milióna libier. – S plejádou *Brazílčanov* a strelcom *Ravanellim* stále *nevyhrál Middlesbrough*.

b) Príklady na neutrum: *Skúsený Nemeč Christian Ziege*, za ktorého *Middlesbrough* vyplatilo 4 milióny libier. – *Middlesbrough* angažovalo do svojich služieb aj psychológa *Billa Beswicka*.

c) Príklady na nesklonnosť bez možnosti rozlíšenia rodu: *Branca* sa vrátil do *Middlesbrough* z *Milana*. – *Malý osobný triumf* slávil v drese *Middlesbrough* *Paul Ince*, ktorý pred mesiacom prišiel z *Liverpoolu*. – *Németh* prihrál na druhý gól *Middlesbrough*. *Emerson*, ktorý naposledy pôsobil v *anglickom Middlesbrough*, dostane za trojročnú zmluvu 4,7 milióna dolárov. Útočník *Kiatisak Senamuanga* odišiel na skúšku do *FC Middlesbrough*, v ktorom pôsobí aj *Slovák Vladimír Kinder*.

Ďalšie názvy zakončené na sled koncových grafém **-gh**, ktoré sa vyslovujú s koncovou spoluhláskou [-g], patria len medzi maskulína, napr. *Pittsburgh* [pidzburg], *Edinburgh* [edidburg]. Názov škótskeho hlavného mesta *Edinburgh* by podľa angličtiny mal znieť [edinbra]; v slovenčine sa ustálila výslovnosť [edinburg].

K uvedenému problému pridávame ešte jednu poznámku. Názvy typu *Attleboro* [etlboro], *Goldsboro* [goldzboro], *Greensboro* [grínzboro], *Jonesboro* [džounzboro], ktoré sú vo výslovnosti a v pravopise zakončené na *-boro*, sa môžu bezproblémovo skloňovať podľa typu *mesto*. V niektorých prípadoch sa neskloňujú najmä pod vplyvom tendencie neskloňovať prevzaté zemepisné názvy v časti jazykovej praxe, podľa nášho názoru však nemožno úplne vylúčiť ani analógiu s názvami typu *Middlesbrough*:

Posledné kolo sa odohralo v *Greensbore* v *USA*. – V *arkansaskom Jonesbore* prišlo o život päť ľudí. – *Tridsiata šiesta kapitola Cesta do Jacksbora* bola široká a pohodlná. – *Ráno štvrtý deň po odchode z Vernonu* sa ocitli na predmestí *Jacksbora*. – *Deti radšej zomrú, než aby museli znova zažívať to, čo v Jacksbore*. – *Slovenská trampolinistka* by mala štartovať aj na budúcotýždňových pretekoch *SP* v *Greensboro* v *Severnej Karoline*. – *Minulú sezónu ukončil na farme Floridy v Greensboro* a reprezentoval *Slovensko* na *MS* vo *Fínsku*. – *Kvôli tomu došli niektoré hráčky do Greensboro* až tesne pred stretnutím. – *Túto krásnu spáľňu* hneď na druhý deň svojho pobytu v *Jacksbore* úplne zničila. – *Narodil sa* v roku 1919 v *Murfreesboro* v *americkom štáte Tennessee*.

Možno uzavrieť, že názvy typu *Middlesbrough* sa vyznačujú takou asymetriou na rovine ortografia – ortoepia, ktorá ovplyvňuje nielen zaradenie do skloňovacieho typu, ale aj do gramatického rodu. Grafická stránka podporuje príslušnosť k mužskému rodu a skloňovanie podľa klasického typu *dub*, zvuková podoba implikuje skôr stredný rod a nesklonnosť. Pre prípadnú kodifikáciu preto odporúčame toponymá tohto typu spracovať ako morfológické varianty: *Middlesbrough* [midlzbro], m./s. -u/neskl. (porov. M. Ološtiak – M. Bilá – R. Timková: *Slovník anglických vlastných mien v slovenčine*, 2006, s. 227).

Martin Ološtiak